

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;
Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 01 від 30.09.2015 р. для «З.С.» №9 (політичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
«Зовнішні справи», науковий журнал
2015, № 9. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

Як вважав китайський мислитель конфуціанської традиції Сюнь-ци, у навчання не можна зупинятися. Здатність навчатися на чужих і власних помилках – запорука успіху не тільки окремих особистостей, а й державних утворень. Відкриття ювілейної сесії Генеральної Асамблеї ООН ознаменувало початок нового політичного року для всіх країн-учасниць. А промови їх очільників ще раз продемонстрували світові різне бачення шляхів розвитку держав у взаєминах з іншими. Правильність чи хибність озвучених уявлень, їх масштабність чи дріб'язковість згодом визначить історія.

Кажуть, один професор розпочинав курс лекцій із того, що ставив на стіл скляну банку і просив студентів її охарактеризувати.

– Вона порожня, – казав хтось.

– Правильно, – підтверджував викладач і витягав з-під стола мішок із камінням, яке перекладав у банку. – А тепер?

– Тепер вона повна, – дружно відповідала аудиторія.

Тоді викладач діставав пакет із горохом і засипав його в банку, заповнюючи щілини між камінням.

– Тепер банка точно повна, – вигукували студенти.

На що викладач брав ємність із піском, для якого також знайшлося місце, потім відкоркував і виливав у банку дві пляшки пива.

– Ось тепер банка й справді повна, – констатував він. – Зараз я поясню, що відбулося. Банка – це наше життя, каміння – найважливіше в ньому – родина, кохані, діти. Горох – це речі, які не мають вирішального значення – коштовності, престижне авто тощо. Пісок – це найдрібніше в житті, усі дрібні проблеми, що супроводжують нас. Так ось, якби я спочатку засипав у банку пісок, то ні горох, ні каміння вже не вмістилися б. Тож не дозволяйте всілякому дріб'язку заповнювати ваше життя, відволікати від більш важливого, – завершив лекцію викладач.

– Професоре, а що означають пляшки з пивом?

– А те, що попри всі проблеми завжди можна знайти час, аби розслабитися й випити кілька пляшечок пива.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма „Періодика“ Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати вроздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

12

17

22

24

26

29

34

38

43

48

52

62

ПОЛІТИКА

5 Участь української делегації в 70-й сесії ГА ООН

6 *Сергій Толстов, Михайло Оврамець.* Середземноморський штурм: міграційна криза в Європейському Союзі

12 *Ольга Дашевська.* Міжнародна репутація України: висновки для політиків

17 *Тетяна Сидорук.* Вплив позицій держав-членів на формування стратегічної відповіді ЄС на російсько-український конфлікт

22 *Михайло Харишин.* Військова активність Росії: прогнозована модель поведінки держави традиціоналістського типу

24 *Ельвін Акіф огли Алібейлі.* Ставлення країн-учасників ГУАМ до російсько-української війни

26 *Олексій Полтораков.* Геостратегія Росії: у пошуках альтернативного «полюсу сили»

СУСПІЛЬСТВО

29 *Ігор Горобець, Андрій Мартинов.* Віденські домовленості з Іраном і нова конфігурація світової системи

34 *Пьотр Байор.* Президентські вибори в Польщі – несподіваний політичний перелом

38 *Ірина Крупеня.* Стратегія безпеки Малайзії після подій 9/11: ідеологія завоювання «сердця і розуму» чи узаконення політичного статусу-кво країни?

43 *Ігор Лоссовський, Наталія Лоссовська.* Найуспішніший досвід державного будівництва: до 50-ї річниці незалежності Республіки Сінгапур

48 *Сергій Троян.* Німецька Міттєлєвропа Фрідріха Наумана як інтеграційний проект (з історії Великої війни 1914-1915 рр.)

52 *Алла Киридон.* Європейська ідентичність: космополітична концепція Ульріха Бека

ДИПЛОМАТІЯ

56 *Ігор Дерев'янка.* Дипломатія великих держав під час Кримської війни

ГДП

60 Українська асоціація зовнішньої політики: про необхідність посилення ролі громадянського суспільства у сфері зовнішніх зносин

КУЛЬТУРА

62 «Заради того, щоб ви не знали війни». Фотовиставка

60

Участь української делегації в 70-й сесії ГА ООН

Делегація України взяла участь у 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН на найвищому державному рівні, продемонструвавши активну і послідовну позицію на захист ключових базових цінностей Статуту ООН в умовах триваючої агресії Росії. Україною висунуто низку міжнародних ініціатив і надано всебічну інформацію щодо ситуації стосовно незаконної анексії Криму та агресії на сході України з боку РФ.

Під час виступу на саміті з прийняття Цілей сталого розвитку (ЦСР) Президент України Петро Порошенко наголосив, що без миру та свободи не буде ніякого сталого розвитку і спільними зусиллями необхідно вирішувати проблеми та реалізовувати Порядок денний розвитку після 2015 р. для забезпечення успіху людства на шляху до прогресу.

«Сьогодні Україна має впроваджувати необхідні системні реформи, протидіючи російській агресії, яка намагається підірвати демократичний європейський розвиток, обраний українським народом, – зазначив П. Порошенко. – В результаті зрадницької російської анексії українського Криму та агресії на Донбасі тисячі людей були вбиті. Було зруйновано критично важливу інфраструктуру. Україна втратила близько 1/5 свого економічного потенціалу. Військові дії Росії проти України збільшили екологічні та епідеміологічні загрози, а також ризики, пов'язані з соціальною ізоляцією».

У результаті переговорів у двосторонньому форматі з Прем'єр-міністром Великої Британії Девідом Кемероном і Федеральним канцлером Німеччини Ангелою Меркель, короткої зустрічі з Президентом Франції Франсуа

Олландом та інших діалогів віч-на-віч, у ході яких обговорювалася безпекова ситуація та координація дій, за словами Глави держави, отримано «чітку підтримку позиції України».

Під час виступу на саміті з питань миротворчості Президент України наголосив, що задля збереження миру та зміцнення діяльності ООН необхідно провести її реформування. На думку Петра Порошенка, міцним підґрунтям для таких змін могли б стати останні ініціативи Генерального секретаря ООН, зокрема, щодо всеосяжного перегляду архітектури ООН з підтримки та будівництва миру, а також доповідь Незалежної групи високого рівня стосовно миротворчих операцій. Глава держави також закликав країни-члени Генасамблеї ООН підтримати Україну, надавши їй статус непостійного члена організації.

Петро Порошенко провів зустріч з Президентом США Бараком Обамою. Президент Обама підтвердив підтримку нашої країни та зусиль Президента України, спрямованих на захист територіальної цілісності й суверенітету України. Під час розмови Б. Обама наголосив, що Сполучені Штати і надалі будуть підтримувати Україну, яка впроваджує реформи та продовжує шукати дипломатичне вирішення конфлікту.

Президент України під час виступу на загальних дебатах Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй наголосив, що Рада Безпеки ООН потребує реформування для того, щоб напрацювати ефективні механізми притягнення до відповідальності країн-агресорів, у тому числі постійних членів. Зокрема він повідомив, що Україна підтримує ініціативу про обмеження права вето для постпредів та пропонує розширити склад Ради безпеки ООН і поліпшити миротворчу діяльність організації.

«Наше майбутнє в значній мірі буде залежати від результатів нинішньої сесії і наших колективних рішень – або ми виберемо шлях миру, безпеки і прав людини, або поринемо в метушню нових гібридних воєн, хаосу і страждань», – зазначив Глава держави.

У рамках роботи 70-ї сесії ГА ООН Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у зустрі-

чі міністерського рівня Міжнародної організації франкофонії (МОФ), присвяченій реалізації нової програми сталого розвитку до 2030 року. Учасники заходу у своїх виступах акцентували увагу на необхідності активного залучення молоді для досягнення цілей сталого розвитку, впровадження «екологічної економіки», боротьби з негативними наслідками зміни клімату, а також виокремили питання ролі освіти і культури на теренах франкомовних держав для досягнення Глобальної програми розвитку ООН на період до 2030 року.

Глава МЗС України в рамках заходу провів низку важливих двосторонніх зустрічей з міністрами закордонних справ держав Африканського регіону для просування кандидатури нашої держави в рамках кампанії з набуття непостійного членства в РБ ООН на 2016-2017 роки.

У форматі круглого столу відбулася зустріч Павла Клімкіна з міністрами закордонних справ Данії, Люксембургу, Нідерландів, Польщі, Словаччини, Швеції та Комісаром ЄС з питань європейської політики сусідства та переговорів з розширення Євросоюзу. Окремий наголос було зроблено на сприянні з боку ЄС питанням імплементації Угоди про асоціацію та проведенню внутрішніх реформ у нашій державі.

Середземноморський штурм: міграційна криза в Європейському Союзі

УДК 327+341.1:061.1ЄС

У країнах Європейського Союзу проблеми міграції набули принципового значення після Другої світової війни, коли європейські економіки відчували потребу в залученні робочої сили з європейської периферії, колоній та залежних територій. Від того часу міграційна політика держав Західної Європи суттєво змінювалася залежно від політичних обставин і перебігу економічної кон'юнктури. Уряди європейських країн намагалися зберігати контроль над міграційними потоками, однак успішність цих зусиль вважалася недостатньою.

Дослідження, проведене Європейською Комісією на початку 2000-х рр., виявило складність відстеження легальних міграційних потоків. Як з'ясувалося, за сукупними показниками мігранти, що прибували до ЄС легальним шляхом з метою працевлаштування, становили менше 15% їхньої загальної кількості. Натомість переважна більшість іммігрантів потрапляла до ЄС з метою возз'єднання сімей, у пошуках гуманітарного захисту або як біженці. На цій підставі ЄК дійшла однозначного висновку, що зовнішні міграційні процеси не зможуть покривати потреби країн Євросоюзу у відшкодуванні дефіциту робочої сили в період після 2010 р. [1].

Структура центральних органів ЄС має бюрократизований і щільно регламентований характер. У пошуках раціональної та збалансованої політики щодо внутрішніх і зовнішніх міграцій Європейська Комісія та уряди країн-членів намагалися знайти таку форму узгодження спільних та індивідуальних інтересів, яка б найкращим чином забезпечувала інтереси розвитку спільноти. З ухваленням базових положень ЄС у редакції Амстердамського договору (1997 р.) координація дій керівних установ та урядів країн Євросоюзу була поширена на питання міграцій і надання притулку. Однак, як показує практика, проблема регулювання міграцій виявила недосконалість законодавчої та нормативної бази Євросоюзу в цій сфері та стала стимулом для прояву гострих міжкурядових суперечностей.

Чинна лісабонська версія установчих договорів ЄС (2007 р.) містить низку цілей і нормативів, які дають можливість тлумачити контроль міграцій як сферу спільної політики ЄС, що поширюється на питання прикордонного контролю, притулку та імміграції. Договір про функціонування Євросоюзу чітко визначає право громадян ЄС вільно переміщуватися та перебувати на території держав-членів, а також право обира-

Summary

The European Union is suffering a massive influx of immigrants from the Middle East, African and Asian states. Despite international obligations concerning asylum and international protection, the EU cannot accept all potential immigrants from developing countries and refugees from numerous conflict areas. Researchers often compare the EU with a fortress within which citizens enjoy a high degree of protection of their civil and social rights. Faced with the massive influx of immigrants the political circles in the EU are forced to speed up the search for solutions within the common immigration policy framework. The main objectives of the EU amid the current immigration crisis are in strengthening the protection of external borders, reducing reception of refugees and displaced persons, changing the criteria of attracting immigrants and promoting their social integration.

Keywords: immigration, integration, migration policy, refugees, conflict.

ти та бути обраними на виборах до Європейського парламенту та місцевих виборах [2, с. 83].

Водночас передбачено, що в разі доцільності Рада ЄС, діючи за спеціальною законодавчою процедурою, має право ухвалювати додаткові заходи щодо паспортів, посвідчень особи, дозволів на перебування чи будь-яких інших подібних документів. У такому разі Раді ЄС після консультацій з Європейським парламентом «належить діяти одностайно». Стаття 25 з посиланням на ст. 20 Договору про функціонування ЄС (громадянство Союзу) обумовлює можливість «посилення чи доповнення» прав громадян Євросоюзу, проте оминає проблему обмеження права на вільне пересування та помешкання, включаючи застосування цих положень до осіб, що не мають громадянства ЄС [2, с. 86].

У разі виникнення надзвичайних обставин ст. 78 (п. 3) договору передбачає спосіб реагування керівних установ ЄС,

«якщо в одній чи кількох державах-членах виникає надзвичайна ситуація, пов'язана з раптовим припливом громадян третіх країн». За цих обставин Рада ЄС після консультацій з Європарламентом може на пропозицію Європейської Комісії ухвалювати тимчасові заходи на користь зацікавленої держави чи держав-членів [2, с. 108-109]. Стаття 79 договору передбачає, що «спільна імміграційна політика» ЄС згідно зі «звичайною законодавчою процедурою» повинна забезпечувати ефективне регулювання міграційних потоків «на всіх етапах», справедливе поводження з громадянами третіх країн, запобігання нелегальній імміграції, торгівлі людьми та боротьбу проти цих явищ [2, с. 109]. При цьому право визначати обсяги приймання громадян третіх країн (нечленів ЄС), що прибувають на територію країн Євросоюзу в пошуках роботи за наймом чи як самозайняті особи, залишається виключною компетенцією

держав-членів.

Поряд зі збільшенням повноважень керівних установ Союзу, держави-члени зберігають свою компетенцію в питаннях, що стосуються правил доступу іноземної робочої сили та працевлаштування громадян країн, які не входять до складу ЄС. Держави-члени можуть укладати окремі договори з третіми країнами, які узгоджують питання залучення іноземної робочої сили, соціального захисту іноземних робітників та реадмісії, надавати пільги висококваліфікованим фахівцям, у яких зацікавлені окремі галузі економіки, регламентувати умови надання дозволів на помешкання та тимчасового перебування сезонних робітників. Такі договори поширені в практиці Іспанії, Великої Британії, Франції та регулюють доступ робочої сили з країн, що вважаються традиційними постачальниками нелегальних мігрантів.

Для залучення іноземних працівників уряди окремих країн застосовують систему видачі робочих віз, дозволів на працевлаштування, видів на проживання та квот прийому іноземних робітників, узгоджених із роботодавцями та профспілками, які поширюються на певні країни та регіони. Тобто в ідеалі кожна країна прагне зберігати можливість контролю кількості мігрантів у межах своєї території. Уряди країн-членів застосовують набір методів із регу-

лювання статусу іноземців, які вже перебувають на їхній території, продовжуючи видані види на мешкання, надаючи дозволи на постійне проживання або легалізуючи нелегалів, які становлять не менше 10% загальної кількості іммігрантів з-поза меж ЄС.

Після чергової хвилі розширення ЄС у 2004–2007 рр. потреби ринку праці значною мірою задовольнялися за рахунок внутрішніх мігрантів із країн Центральної та Східної Європи. Однак замість притоку кваліфікованих працівників певних галузей на тимчасовій основі значну кількість прибулих з-поза меж ЄС становили шукачі притулку та міжнародного захисту, які тікають із охоплених хронічною політико-економічною кризою, конфліктами та громадянськими війнами країн Африки, Азії, Близького Сходу. Керівні установи ЄС визнають залучення іммігрантів корисним і потрібним для заповнення дефіциту на європейському ринку праці. Однак процеси

імміграції, внаслідок яких мігранти залишаються жити в країнах Євросоюзу, не сприяють вирішенню проблем, спричинених старінням населення, оскільки врешті-решт вони самі стають реципієнтами пенсійних фондів і системи соціального захисту.

У цілому в країнах Західної Європи населення іммігрантського походження становить доволі значну й постійно зростаючу частку. У різних країнах їх кількість становить від 12 до майже 20%. У Західній Європі іммігранти в першому поколінні, тобто народжені поза межами країн нинішнього проживання, становлять близько 10% населення. До останнього часу в країнах Центральної та Східної Європи частка іммігрантів була значно меншою і становила 1,9% населення в 1985 р., 7,3% в 1995 р. та 7,5% у 2005 р. [3, р. 14]. Проте ці дані не враховують наслідки нової хвилі міграції через балканські країни. Від стихійного напливу іммігрантів найбільше потерпають Гре-

ція, Болгарія та Угорщина, уряди яких вдалися до будівництва прикордонних стін. Зокрема, уряд Угорщини, до якої останнім часом щорічно проникає 40–50 тис. нелегалів, вирішив побудувати вздовж кордону з Сербією 175-кілометрову захисну стіну.

Точні дані про абсолютну кількість мігрантів у ЄС за всіма основними категоріями відсутні. За офіцій-

ними даними, у 2012 р. зовнішня імміграція до 27 країн Євросоюзу становила 1,7 млн осіб. На додаток до цього кількість внутрішніх переселенців усередині ЄС теж дорівнювала 1,7 млн осіб. Таким чином, близько 3,4 млн осіб іммігрували до країн Союзу або переїздили з однієї країни євросоюзу до іншої. Натомість з території ЄС-27 виїхали щонайменше 2,7 млн осіб.

За даними Єврокомісії (2014 р.), кількість іммігрантів, що не мали громадянства ЄС, становить 20,4 млн осіб, або 4% загальної кількості 503-мільйонного населення Євросоюзу. У 2012 р. перший дозвіл на проживання отримали 2,1 млн осіб, які походили з третіх країн. Із них 32% в'їхали на підставі возз'єднання сімей, 23% з метою працевлаштування, 22% для навчання і 23% за іншими обставинами, включаючи отримання статусу біженця та забезпечення міжнародного захисту. За країнами походження найбільшу кількість перших дозволів на прожи-

вання отримали вихідці зі США (200 тис., або 9,5%). Частка громадян України, Китаю та Індії (163000, 161000 і 157000 відповідно) становила приблизно по 7-7,5%. Значна кількість дозволів (від 2,5% до 5% загальної кількості) була надана громадянам Марокко (102 тис.), Росії (66 тис.), Філіппін (62 тис.), Туреччини (59 тис.) та Бразилії (51 тис.) [4, р. 3].

У 2013 р. в країнах ЄС було подано 434160 заяв про надання притулку – на 100 тис. більше, ніж попереднього року. Найбільша кількість заявників походила із Сирії (50470, або 12%), Росії, Афганістану, Пакистану, Сербії та Косово. З усіх претендентів 112730 отримали захист у суді першої інстанції (статус біженця – 49510, та додатковий захист – 45540 осіб). Серед країн ЄС 70% загальної кількості клопотань було подано в п'яти країнах – Німеччині, Великій Британії, Франції, Швеції та Бельгії.

Визнання керівними установами Євросоюзу комплексного характеру міграційних проблем зумовило поєднання інструментів внутрішньої, зовнішньої та безпекової політики як засобів виконання статутних завдань, пов'язаних зі створенням спільного політико-безпекового простору ЄС. Після 2011 р., в зв'язку із затвердженням «Глобального підходу до міграції та мобільності», пріоритетну увагу було приділе-

но розгалуженню діяльності європейських безпекових агентцій, включаючи «Європол», «Євроюст», «Фронтекс», «Євродак» та ін. Питання контролю міграцій та протидії проникненню нелегальних іммігрантів усе більшою мірою переміщуються у сферу зовнішньої політики, включаючи регіональні механізми діалогу з країнами Південного Середземномор'я, Близького Сходу, Африки та «Східного партнерства».

Суттєва увага приділяється зв'язку між програмами зовнішньої допомоги на цілі розвитку з регулюванням міграційних процесів у вигляді спроб керівних установ ЄС встановити з країнами, що розвиваються, режим спільного контролю за міграційними процесами, застосування реадмісії та налагодження циклічної міграції. Керівні установи Євросоюзу вважають урегулювання регіональних конфліктів важливим чинником запобігання масовому напливу біженців. З метою локалізації

біженців у конфліктних зонах ЄС організовує надання населенню кризових регіонів значної гуманітарної допомоги, сукупний фонд якої становить 8,17 млрд євро.

По суті, над ЄС як зоною розвиненої економіки і високого рівня життя, нависає величезний за своїми масштабами міграційний карниз. Хронічна бідність, конфлікти і високий рівень народжуваності створили в більшості країн Північної та Західної Африки, Сирії, Іраку, Ємені, Афганістані, Сомалі, Еритреї, Південному Судані, Конго та ін. потенціал еміграції, що перевищує чисельність населення всіх 28 країн-членів ЄС.

Рішення Європейської Ради про розподіл біженців між країнами Євросоюзу – вочевидь вимушений захід, ухвалений під тиском Італії. У разі відмови від солідарного розподілу витрат і ризиків уряд М. Ренці загрожував ввести в дію план «Б» та видати всім біженцям з країн, де тривають війни і

конфлікти, дозволи на тимчасове проживання. За правилами ЄС, такий статус дає право на безперешкодне пересування країнами Шенгенської зони. На практиці країни первинного проникнення мігрантів не зацікавлені утримувати нелегальних мігрантів на своїй території, оскільки це спричиняє надмірне бюджетне навантаження і соціальне напруження. Однак і їхні сусіди не мають жодного бажання перебирати на себе цю проблему, яка по суті не має прийнятної чи раціональної способу розв'язання. Поліція Італії негласно стимулює виїзд іммігрантів, які опинилися на її території, до сусідніх країн ЄС, а уряди Франції та Австрії або забороняють їх в'їзд, або змушені розміщувати в центрах тимчасового утримання.

Підбиваючи підсумки квітневого саміту Європейської Ради, президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер засвідчив добровільний характер узгоджених рішень, включаючи збільшення бюджету місії «Тритон», надання країнами ЄС кораблів, вертольотів і додаткового персоналу, а також розширення їхніх національних квот на прийом мігрантів, «оскільки немає правової бази зробити це інакше».

У рамках більш широкого, «глобального» підходу до вирішення проблеми лідери ЄС заявили про намір боротися з причинами міграційних потоків. Цей напрям передбачає активізацію

співпраці з країнами Північної Африки та надання їм допомоги в запобіганні контрабанди мігрантів до країн ЄС. Європейські лідери спонукатимуть уряди країн Північної Африки до посилення заходів прикордонного контролю і обмеження міграційних потоків. На доповнення до угоди з Марокко передбачається підписати угоди про контроль міграцій з урядами Єгипту, Тунісу та Лівії. Передбачається, що нові угоди створять стимули для перехоплення, затримання і депортації мігрантів та біженців ще до того, як вони сядуть у човни, які вирушають до європейських берегів. У переговорах з Еритреєю Європейська Комісія вимагає посилення прикордонного контролю, обмеження виїзду та забезпечення репатріації її громадян, які потрапили до ЄС. Утім на значні позитивні результати розраховувати навряд чи варто, оскільки навіть найлояльніші країни регіону, такі як Туніс і Марокко, відмовлялися розміщувати спостережні пости європейської поліції та митних служб на своїй території. Стосовно Лівії, яка стала основним каналом морського транзиту іммігрантів, наміри європейських лідерів співпрацювати з місцевою владою взагалі виглядають ілюзорними з огляду на стан хаосу і анархії в цій країні.

Лідери ЄС доручили «Європолу» активізувати взаємодію з міністерствами внутрішніх справ і поліцією країн походження мігрантів, вжити заходів проти транскордонних структур, що контролюю-

ють міграційні маршрути, а також відкрити місії імміграційної служби ЄС у Єгипті, Тунісі, Судані, Нігерії та Малі [5].

У керівних установах Євросоюзу жваво обговорюються сценарії військової операції проти контрабандистів і транснаціональних структур, які організовують переправлення мігрантів на територію країн-членів. На етапі планування операції лідери ЄС звернулися до НАТО з проханням визначити можливості використання військової інфраструктури альянсу. З-поміж методів силового характеру розглядаються затримання суден поблизу африканського берега, примусова висадка біженців у країнах транзиту, «нейтралізація суден і власності контрабандистів» (тобто знищення човнів і барж), забезпечення переслідування і затримання учасників кримінальних структур, а також створення таборів для тимчасового утримання біженців в африканських країнах. Вірогідно, такі табори будуть тимчасовими лише за назвою, як і табори палестинських біженців, що виникли мало не 70 років тому.

Застосування сили з метою захоплення та знищення суден контрабандистів потребує належних міжнародно-правових підстав. Такі підстави може надати спеціальна резолюція Ради Безпеки ООН, подати яку пообіцяв президент Франції Ф. Олланд. Утім невдовзі з'ясувалося, що засоби морської блокади й атаки з повітря можуть виявитися недостатніми, а для повного руйнування інфраструктури контрабан-

дистів потрібне проведення окремих наземних операцій і висадка десантів. Через суперечності з Росією та КНР внесення проекту резолюції, за розробку якого зрештою взявся британський уряд, відкладено до настання слушного моменту.

Рада ЄС на рівні міністрів закордонних справ 18 травня ухвалила рішення про створення військово-морської місії для боротьби з перевезенням нелегальних мігрантів. Згідно з цим рішенням військові кораблі країн ЄС будуть затримувати контрабандистів і знищувати їхні судна біля узбережжя Лівії, що повинно знизити інтенсивність імміграції з Африки.

Ці наміри, як і готовність уряду Італії встановити морську блокаду Лівії, зустріли опір не тільки з боку лідерів бойовиків, що контролюють більшу частину країни, а й з боку «офіційного», тобто визнаного ЄС і фінансово залежного від Заходу лівійського уряду. Глава невизнаного уряду Лівії Х. аль-Говейль, що перебуває в столиці країни Тріполі, пообіцяв розпочати військові дії, якщо сили ЄС увійдуть до лівійських територіальних вод. Замість військово-морської блокади Лівії він порадив структурам Євросоюзу визнати його уряд і профінансувати пряму допомогу потенційним біженцям з Африки, що повинно заохотити їх залишитися в країнах походження [6].

У відповідь на рішення Ради ЄС з міжнародних справ (22 червня 2015 р.) про початок військово-морської операції з припинення незаконного

транзиту мігрантів через Середземне море командував ВПС міжнародно визнаного уряду Лівії в Тобруці С. аль-Джаруши заявив про готовність атакувати військово-морські судна країн ЄС з повітря, якщо вони наважаться увійти в лівійські територіальні води.

Утім ні методи військово-морського контролю, ні зусилля європейської поліції не здатні забезпечити розв'язання проблеми в повному обсязі. Французький президент Ф. Олланд змушений визнати, що після іноземного військового втручання в Лівії не вдалося відновити державні структури. Боротьбу за владу ведуть різні угруповання, і «якщо нічого не буде зроблено, в Лівії може бути створено терористичну державу. Тоді в Європу нахлинуть не мігранти, а терористи. Саме тому необхідно терміново діяти. І не лише Європі, а й усьому міжнародному співтовариству» [7].

Рада ЄС із закордонних справ 22 червня нарешті схвалила план військово-морської операції EUNAVFOR Med із протидії нелегальній міграції. Бюджет операції поки що залишається суто символічним. На початковому етапі дії Євросоюзу проти масового проникнення нелегалів вирішено обмежити збором даних про перевізників мігрантів. У ході операції використовуються підводні човни, безпілотники, бойові кораблі, вертольоти та засоби розвідки. Імовірно, військова фаза операції в територіальних водах Лівії може бути розпочата лише після

затвердження відповідної резолюції РБ ООН і, по можливості, отримання згоди від лівійського уряду в Тобруці. Вірогідно, якщо самопроголошений уряд у Тріполі чинитиме опір, збройні сили країн ЄС будуть змушені знищувати військову авіацію і флот супротивника, а також завдавати ударів по берегових об'єктах. Операція в Лівії може стати прологом до застосування сили проти кримінальних структур і піратів, які захоплюють торговельні судна та займаються незаконним бізнесом в інших регіонах, зокрема Аденський протоці та Червоному морі.

Результатом чергового засідання Європейської Ради (25 червня 2015 р.) стала неформальна домовленість про розподіл між країнами Союзу 40 тис. мігрантів, які перебувають у Греції та Італії. Окрім цього, впродовж двох років передбачається додатково розселити в країнах 20 тис. осіб із Сирії, Іраку та Афганістану, яким буде надано статус біженців. Президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер пропонував розподілити квоти з прийому біженців з урахуванням соціально-економічних показників країн-членів, таких як чисельність населення та рівень безробіття. У цьому разі квота Франції становила б 14,7%, Німеччини – 18,42%. Однак лідери країн ЄС не змогли досягти консенсусу з приводу обов'язкових квот розселення мігрантів. Із критикою виступили Угорщина та Болга-

рія, які стикаються зі значним потоком мігрантів по суші. Проти обов'язкових квот різко висловилися Велика Британія, Франція та Іспанія. Серед невдоволених опинився і Прем'єр-міністр Італії М. Ренці. На його думку, Італія потребує більш серйозної підтримки з боку решти членів ЄС. У підсумку в програмі розселення зроблено виняток для Угорщини і Болгарії, а Велика Британія, Ірландія і Данія скористалися винятком через неучасть у Шенгенських угодах.

Хоча початковий проєкт Європейської Комісії щодо розподілу іммігрантів ґрунтувався на принципах солідарності, уряди країн-членів погодилися лише на добровільні заходи. Утім таке визначення в офіційних документах зумисне не згадується. Рада ЄС з питань юстиції та внутрішніх справ 20 липня 2015 р. домовилася про розподіл і розселення 54 760 мігрантів. У програмі розселення біженців погодилися брати участь 23 країни. Прес-служба Ради ЄС назвала

це рішення серйозним успіхом. Заперечення проти розміщення біженців зняли уряди Франції, Іспанії, Чехії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі і Словаччини. Утім прийняті рішення не усувають розбіжностей.

Утримати оборону «європейської фортеці», як колись влучно висловився з приводу Шенгенської Європи британський дослідник Е. Геддес, вочевидь не вдається. За даними агенції Eurostat загальна кількість заяв на отримання статусу, поданих у країнах Євросоюзу у 2014 р. сягнула 626 тисяч. Ці дані стосуються переважно осіб, які потрапили на територію Союзу легально і вперше подали відповідне клопотання. До 75% мігрантів з-поза меж ЄС осідають у Франції, Німеччині, Італії, Австрії, Швеції та Угорщині. На цьому тлі масове проникнення нелегалів через Середземне море та балканські країни загрожує поглибленням бюджетної кризи, загострює політичні суперечності, розхитує до неприйнятної рівня єдності

інтеграційної спільноти, не кажучи вже про зростання популярності «європейської мрії» серед мільйонів мешканців країн арабського сходу, Африки, Азії та Латинської Америки.

Замість залучення трудових мігрантів, які відповідають запитам роботодавців, країни ЄС отримують біженців і вимушених переселенців, які потребують тривалого утримання за рахунок соціальних статей державних бюджетів. Гострими проблемами залишаються розміщення та адаптація мігрантів, що, як правило, не володіють європейськими мовами, не мають потрібних професійних навичок і відтак не забезпечують суттєвого наповнення ринку праці.

Зважаючи на міркування гуманітарного характеру, керівні установи та уряди країн ЄС не наважуються створювати масові табори тимчасового утримання мігрантів у країнах проникнення. Можливість створення таборів для мігрантів здебільшого заперечують і уряди країн Північної Африки. Там, де існують подібні установи, наприклад у Лівії, вони мають найгіршу репутацію. Ті, кому вдалося вирватися із зон утримання, контрольованих місцевими бойовиками, вважають за краще загинути в морі з надією дістатися до землі обітваної. Проблема-тичним і витратним виглядає і

забезпечення масової депортації, проти чого виступають профільні структури ООН та організації ліволіберального спрямування.

Оцінюючи останні організаційні рішення та стан дебатів з проблем імміграції, можна стверджувати, що влітку 2015 р. керівні установи ЄС зробили суттєвий крок до виконання заявленої мети – створення спільної європейської системи притулку. Єврокомісія пропонувала винести розгляд клопотання про надання притулку поза межі ЄС і запровадити програму розселення осіб, що потребують захисту в межах усього Союзу аж із часу Європейської Ради в Салоніках (19-21 червня 2003 р.).

Інший важливий напрям політики ЄС, безпосередньо пов'язаний із міграційними процесами, полягає в розширенні зовнішньої допомоги біженцям і переміщеним особам у зонах конфліктів. У цьому спектрі пріоритет надається країнам, де відбуваються масові порушення прав людини. Особлива увага приділяється Сирії, половина населення якої опинилася в становищі біженців (3 млн) і вимушених переселенців (6,5 млн). Передбачений на 2015-2016 рр. обсяг гуманітарної допомоги ЄС Сирії та Іраку перевищує 1 млрд євро. Щодо України, де кількість внутрішньо переміщених осіб оцінюється в 1,3 млн, експерти Європейського агентства з питань надання притулку (EASO) вважають критичним стан справ лише на частині території Донецької та Луганської облас-

тей. Оскільки реальна небезпека стосується переважно мешканців Донбасу, вважається, що в інших областях пряма загроза життю людей і політичні переслідування переміщених осіб відсутні. За загальними показниками, статус біженця в ЄС отримують до 95% позивачів із Сирії, 89% – з Еритреї і 22% українців.

Середземноморська міграційна криза виявила слабкість спільної зовнішньої політики, зорієнтованої переважно на використання чинників економічного та нормативного впливу, зовнішньої допомоги на потреби розвитку та інших засобів «м'якої сили». Керівні установи ЄС не мають узгодженої воєнної стратегії, власної інфраструктури та не спроможні забезпечувати навіть локальні колективні операції військового характеру. Однак у ситуації, що склалася довкола середземноморських міграційних проблем, керівництво Євросоюзу навряд чи може покладатися лише на потенціал і пряме втручання з боку НАТО. За цих обставин неспроможність керівних установ ЄС впоратися з середземноморською міграційною кризою загрожує поглибленням протиріч і підризом міцності спільноти, на додаток до грецької боргової кризи та вимог британського уряду визнати особливий статус цієї держави в ЄС – аж до визнання права самостійно регулювати в'їзд і працевлаштування громадян інших членів Союзу.

Список використаних джерел:

1. *Study on the links between legal and illegal migration /*

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [COM/2004/0412 final] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0412>

2. *Договір про функціонування Європейського Союзу. Консолідована версія в редакції Лісабонського договору // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору). – К.: «К.І.С.», 2010. – С. 73-257.*

3. *Economic migration, social cohesion and development: towards an integrated approach. Thematic report / CDMG (2008) 45. Compiled and ed. by P.Taran // 8th Council of Europe Conference of ministers responsible for migration affairs. – Київ, 4-5 September 2008. – 176 p.*

4. *5th Annual Report on Immigration and Asylum (2013) / Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*

[COM(2014) 288 final]. – Brussels, 22.5.2014. – 19 p.

5. *Traynor I. Migrant crisis: EU plan to strike Libya networks could include ground forces / I. Traynor // The Guardian. 13 May 2015.*

6. *Sengupta K. Mediterranean migrant crisis: 'If Europe thinks bombing boats will stop smuggling, it will not. We will defend ourselves,' says Tripoli PM / K.Sengupta // The Independent. 28 May 2015.*

7. *Олланд : в Ливии не существует государственной системы / War and Peace. 24.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/100717/>*

Сергій ТОЛСТОВ,
кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Михайло ОВРАМЕЦЬ,
аспірант ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

АНОТАЦІЯ

Європейський Союз потерпає від масового напливу іммігрантів з країн Близького Сходу, Африки та Азії. Попри міжнародні зобов'язання, що стосуються надання притулку та міжнародного захисту, країни ЄС не мають змоги прийняти всіх потенційних переселенців з країн, що розвиваються, і біженців із численних конфліктних районів. Дослідники нерідко порівнювали ЄС із фортецею, усередині якої громадяни користувалися високим ступенем захисту цивільних і соціальних прав. Зіткнувшись із масовим потоком іммігрантів, політичні кола Євросоюзу змушені прискорити пошук рішень у рамках спільної міграційної політики. Головні цілі ЄС в умовах нинішньої міграційної кризи полягають у посиленні захисту зовнішніх кордонів, скороченні прийому біженців і переміщених осіб, зміні критеріїв залучення іммігрантів і стимулюванні їхньої соціальної інтеграції.

Ключові слова: імміграція, інтеграція, міграційна політика, біженці, конфлікти.

АННОТАЦИЯ

Европейский Союз переживает массовый наплыв иммигрантов из стран Ближнего Востока, Африки и Азии. Несмотря на международные обязательства, касающиеся предоставления убежища и международной защиты, страны ЕС не могут принять всех потенциальных переселенцев из развивающихся стран и беженцев из многочисленных конфликтных районов. Исследователи нередко сравнивали ЕС с крепостью, внутри которой граждане пользовались высокой степенью защиты гражданских и социальных прав. Столкнувшись с массовым притоком иммигрантов, политические круги Евросоюза вынуждены ускорить поиск решений в рамках общей миграционной политики. Главные цели ЕС в условиях нынешнего миграционного кризиса заключаются в усилении защиты внешних границ, сокращении приема беженцев и перемещенных лиц, изменении критериев привлечения иммигрантов и стимулировании их социальной интеграции.

Ключевые слова: иммиграция, интеграция, миграционная политика, беженцы, конфликты.

Міжнародна репутація України: ВИСНОВКИ ДЛЯ ПОЛІТИКІВ

УДК 327:32.019.52

Проблема міжнародної репутації країни виходить далеко за межі якоїсь однієї сфери. Це і політична, і економічна, і соціальна, і культурна, і безпекова складові. Від міжнародної репутації залежать іноземні інвестиції, туристичні потоки, іноземні студенти, добробут населення країни тощо.

Міжнародними організаціями та дослідницькими інститутами здійснюється оцінка як окремих параметрів, так і комплексних показників, що відображають загальний стан і місце країни в геополітичній ієрархії. Такими оцінками користуються політики, бізнес та наукова спільнота для прийняття рішень і проведення досліджень. За словами засновника Всесвітнього економічного форуму К. Шваба, «подібні оцінки і висновки пропонують керівникам урядів і бізнес-лідерам побачити формування успішної економічної політики і проведення інституційних реформ».

В Україні використання подібних оцінок і різноманітних рейтингів тільки розпочато. Найбільш затребуваними та дослідженими є Індекс глобальної конкурентоспроможності від Всесвітнього економічного форуму, Індекс сприйняття корупції від Transparency International, Індекс ведення бізнесу (Doing Business) від Всесвітнього банку та різноманітні фінансово-економічні індекси від міжнародних рейтингових агенцій

Fitch, Standard and Poor's, Bloomberg тощо. Дещо меншою популярністю користуються Індекс розвитку людського потенціалу від ООН, Індекс глобалізації від компанії А.Т.Кеарнеу, Індекс демократії від Freedom House та інші.

Разом зі значною увагою до окремих міжнародних оцінок, із вуст політиків, економістів та експертів можна почути заклики до необхідності зайняти провідні позиції в подібних рейтингах, що однозначно не може бути прийнятним. Такі оцінки – лише інструмент, який дає змогу зорієнтуватися, в який бік рухатись, де є проблеми, а де було досягнуто результату. Для розуміння цього необхідно більше уваги приділяти дослідженню таких рейтингів, їх методології, цілям складання, експертам, що проводять оцінку, інформаційній базі, на якій вони ґрунтуються, і використовувати результати для оперативного виявлення проблемних зон у внутрішній і зовнішній політиці, вчасного їх коригування.

Найбільш популярним серед науковців усього світу є Індекс глобальної конкурентоспроможності, запропонований Всесвітнім економічним форумом (Швейцарія). Індекс оцінює здатність економік забезпечувати більш високу продуктивність бізнесу і, як наслідок, більш високі темпи економічного зростання й економічного добробуту нації. Методи-

Summary

The article discusses the use of international assessments, the ratings in the formation of the country's international reputation. Purpose of the article has to characterize the international reputation of Ukraine on international assessments and to identify the main political issues. The main methods of investigation were made by the analysis and synthesis, comparison and synthesis. The information base of steel accounts for the 2014-2015 international organizations and institutions: the World Bank - The index of doing business, the World Economic Forum - Global Competitiveness Index, Transparency International - Corruption Perceptions Index, Reputation Institute - The Country RepTrak. The results showed the possibility and the need for the international rankings in the formulation of public policy in the country's reputation. It demonstrates the bad international reputation of Ukraine, which is estimated to Reputation Institute ranked 47 among 55 possible. Negative impact on the international reputation of Ukraine carries out a number of objective factors, including inefficient management, which is reflected in the growth of corruption and poor institutional environment; undeveloped economy, causing significant macroeconomic instability and adverse impact on the business climate; military conflicts. Keywords: international reputation, geopolitical image, politics, country, Ukraine, international ranking, corruption, competitiveness.

ка цього індексу включає оцінку 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло факторів, які впливають на бізнес-клімат у досліджуваних країнах), а на одну третину із загальнодоступних джерел (статистичні дані, результати досліджень, що здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями). Усі змінні згруповані у дванадцять контрольних показників: інституціональне середовище, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, досконалість фінансових ринків, технологічний розвиток, розміри ринку, якість бізнес-процесів, інновації [1]. За

результатами оцінки країни розподіляються на три основні групи: країни, економіка яких розвивається на основі факторів виробництва; країни, розвиток яких визначається економічною ефективністю; країни з інноваційною економікою. Також, виділяють дві перехідні групи – від першої групи до другої та від другої до третьої.

За даними рейтингу 2014-2015 рр. Україна посіла 76 місце серед 144 країн, які брали участь в оцінці. Такий результат відніс нашу державу до другої основної групи. Порівняння результатів оцінки України з результатами трійки лідерів рейтингу та країнами-сусідами за окремими факторами представлено в табл. 1.

Як бачимо, найбільший результат показала оцінка розміру ринку, охорони здоров'я та початкової освіти, вищої освіти та професійної підготовки. Можна припустити, що саме в цих сферах Україна має певний вплив на розстановку сил у геополітичному просторі світу.

Таблиця 1. Порівняння результатів оцінки глобальної конкурентоспроможності України з деякими країнами світу, 2014 рр.

Країна	Загальне місце в рейтингу	Фактор глобальної конкурентоспроможності											
		Інституційне середовище	Інфраструктура	Макроекономічна стабільність	Охорона здоров'я і початкова освіта	Вища освіта і професійна підготовка	Ефективність товарних ринків	Ефективність ринку праці	Досконалість фінансових ринків	Технологічний розвиток	Розміри ринку	Якість бізнес-процесів	Інновації
Швейцарія	1	9	5	12	11	4	8	1	11	10	39	2	2
Сінгапур	2	3	2	15	3	2	1	2	2	7	31	19	9
США	3	30	12	113	49	7	16	4	9	16	1	4	5
Польща	43	56	63	63	39	34	51	79	35	48	19	63	72
Росія	53	97	39	31	56	39	99	45	110	59	7	86	65
Грузія	69	48	59	48	63	92	60	41	76	67	103	113	121
Україна	76	130	68	105	43	40	112	80	107	85	38	99	81
Молдова	82	121	83	56	93	84	103	82	100	51	124	124	131

Джерело: The Global Competitiveness Report 2014-2015 Rankings [9]

Разом із тим, 130-е місце за показником інституційного середовища та 105 – за макроекономічною стабільністю вказують на сумнівну результативність економічної політики та державного управління.

Взагалі, усі економічні показники дуже низькі: 112-е місце за ефективністю товарних ринків, 107 за досконалістю фінансових ринків, 99 за якістю бізнес-процесів. За цим рейтингом Україна не лише не може залучити іноземні інвестиції, а відлякує їх, тим самим знижуючи економічну репутацію країни на міжнародному ринку.

Міжнародні інвестори та світові корпорації, обираючи країну для здійснення інвестицій і виходу на той чи інший локальний ринок, справді враховують позиції країни в міжнародних рейтингах. Особливою увагою серед інвесторів користується рейтинг Doing Business, що укладається Світовим банком. Цей рейтинг оцінює простоту провадження підприємницької діяльності в країнах світу.

Рейтинг оцінює нормативно-правові акти, що регулюють діяльність під-

приємства протягом його життєвого циклу: від реєстрації до ліквідації, застосування цих нормативно-правових актів на практиці. Рейтинг включає 10 індикаторів: реєстрація підприємства, реєстрація власності, забезпечення виконання контрактів, оподаткування, отримання кредитів, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи електропостачання, міжнародна торгівля, захист інвесторів, процедура банкрутства.

Методологією рейтингу передбачено для розрахунку деяких параметрів

проведення опитування провідних спеціалістів у досліджуваній сфері діяльності. У разі, коли різні джерела вказують різні відповіді, використовується середній показник. Для порівнянності даних рейтингу для кожного індикатора розглядається типова ситуація (припущення), у рамках якої оцінюється порядок дій суб'єктів господарювання, при цьому методологією дослідження визначені певні вимоги до підприємства: розміру, організаційно-правової форми, кількості персоналу, майна, що йому нале-

жить, міста, в якому суб'єкт господарювання здійснює діяльність, тощо [2]. За результатами оцінки кожній країні присвоюється відповідна зі 189 можливих позиція в рейтингу. Чим вища позиція країни, тим сприятливішою є середовище для відкриття та функціонування підприємства.

Результати оцінки у 2014 р. показали значне відставання України від провідних країн світу – 96 місце. У табл. 2 представлено результати цього рейтингу для країн Східної Європи та Центральної Азії. Незважаючи на суттєве поліпшення позицій, найближчі сусіди все одно випереджають Україну. Зокрема Польща зайняла в рейтингу 32-е місце, Білорусь – 57, Росія – 62, Молдова – 63. Лідером у світовому рейтингу сприятливості ведення бізнесу традиційно є Сінгапур. У першу десятку увійшли Нова Зеландія, Гонконг, Данія, Південна Корея, Норвегія, США, Велика Британія, Фінляндія і Австралія.

За даними звіту «Doing Business 2014» Україні

Таблиця 2. Результати рейтингу деяких країн Східної Європи та Центральної Азії за індексом Doing Business у 2014 р.

Країна	Рейтинг	Реєстрація підприємств	Отримання дозволів на будівництво	Підключення до електромереж	Реєстрація власності	Отримання кредитів	Захист меншаринних інвесторів	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Забезпечення контрактів	Банкрутство
Грузія	15	3	1	3	1	2	10	7	3	6	22
Латвія	23	9	4	8	10	6	12	3	2	4	5
Литва	24	5	2	10	5	6	19	9	1	2	15
Туреччина	55	22	13	2	13	21	2	13	12	11	20
Білорусь	57	11	5	16	2	22	21	14	18	1	16
Росія	62	7	20	14	7	17	22	10	21	2	14
Молдова	63	8	23	17	9	6	15	16	19	13	11
Казахстан	77	15	19	9	8	20	6	2	24	8	12
Азербайджан	80	6	18	19	6	22	14	4	22	9	19
Сербія	91	20	26	6	18	16	7	25	14	21	8
Україна	96	21	6	26	15	4	24	20	20	14	23

Джерело: Doing Business 2015 [8].

вдалося покращити свої позиції в рейтингу за рахунок таких факторів:

- на 49 позицій виросло місце України за показником «Спрощення процесу сплати податків для компаній» завдяки введенню електронної системи подання декларацій;
- на 29 позицій покращився рейтинг України за показником «Реєстрація власності» за рахунок запровадження нової системи державної реєстрації майнових прав на нерухоме майно, яка забезпечує державну реєстрацію в одному Державному реєстрі майнових прав та їх обтяжень як на земельні ділянки, так і на об'єкти нерухомості;
- мінімальне зростання на одну позицію продемонстрував критерій «Забезпечення контрактів».

Експерти пояснюють, що «поточне місце України в рейтингу Doing Business-2015 характеризує швидше формальні регуляторні поліпшення, ніж реальні» [1]. Най-

Таблиця 3. Глобальна порівняльна таблиця СРІ 2014 (фрагмент)

Країна	Бал				Рейтинг			
	ІСК-2014	ІСК-2013	ІСК-2012	Варіація у балах (2014-2013)	Рейтинг 2014 р.	Рейтинг 2013 р.	Рейтинг 2012 р.	Варіація у рейтингу (2013-2014)
Данія	92	91	90	1	1	1	1	0
Сполучені Штати	74	73	73	1	17	19	19	2
Польща	61	60	58	1	35	38	41	3
Грузія	52	49	52	3	50	55	51	5
Туреччина	45	50	49	-5	64	53	54	-11
Греція	43	40	36	3	69	80	94	11
Китай	36	40	39	-4	100	80	80	-20
Молдова	35	35	36	0	103	102	94	-1
Білорусь	31	29	31	2	119	123	123	4
Росія	27	28	28	-1	136	127	133	-9
Уганда	26	26	29	0	142	140	130	-2
Україна	26	25	26	1	142	144	144	2
КНДР	8	8	8	0	174	175	174	1
Сомалі	8	8	8	0	174	175	174	1

Джерело: Transparency International Україна [2]

більше тягне Україну донизу в загальному заліку індикатор «Підключення до електромереж», за яким наша країна посіла 185 місце. Кількість дозвільних процедур у цьому секторі досягає 10, процес отримання дозвільних документів розтягується на 277 днів, а вартість перевищує 165,5% доходу на душу населення.

Саме цей рейтинг яскраво свідчить про наявність значної кількості бюрократичних процедур, які, у свою чергу, є індикатором корупції. В Індексі сприйняття корупції, який представляє міжнародна організація

Transparency International, вже кілька років Україна займає найнижчі позиції.

Цей індекс ґрунтується на кількох незалежних опитуваннях, у яких беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, у тому числі з Азіатського і Африканського банків розвитку, Світового банку та американської організації Freedom House. Наприклад, у 2014 р. Індекс розраховувався з використанням даних із 12 джерел за останні два роки, які представлені 11 незалежними організаціями, що реєструють рівні сприйняття корупції. Стандартизація отриманих даних відбувається шляхом приведення їх до 100-бальної шкали, де 0 – найвищий рівень сприйняття корупції, 100 – найнижчий. Для забезпечення можливості порівняння кількості балів у їхній часовій динаміці використовується середнє значення набору даних і середнє квадратичне відхилення. Важливою особливістю методики оцінки Індексу є таке: для того, щоб країна чи

територія була включена в оцінку, необхідна наявність як мінімум трьох джерел, які оцінюють таку країну. У 2014 р. оцінки Індексу показали, що більше двох третин зі 175 країн набрали менше 50 балів. Лідером індексу стали Данія, а аутсайдерами – Північна Корея та Сомалі (табл. 3).

Результати такої оцінки у

2014 р. для України невтішні: «26 балів зі 100 можливих і 142 місце зі 175 позицій. Україна вчоргове опинилась на одному щаблі з Угандою та Коморськими островами як одна з найбільш корумпованих країн світу» [3]. На думку міжнародної антикорупційної спільноти, такі результати спричинені малопомітним поступом у руйнуванні корупційних схем, отриманих у спадок від усіх правлячих режимів часів незалежності України. Нещодавно прийняті закони поки що не дали відчутних результатів у антикорупційній боротьбі. За словами Хосе Угаса, голови Transparency International «Індекс 2014 р. ... показує, що економічний розвиток стає неможливим, а зусилля, направлені проти корупції, стають безплідними, коли лідери та високопосадовці зловживають владою, щоб прибрати до рук державні кошти для своїх особистих вигод» [4].

Уже за позиціями в названих трьох міжнародних рейтингах можна судити про репутацію

України, яка, на жаль, має дуже низький рівень і характеризується ненадійністю, нестабільністю та корумпованістю. Такий стан справ не може сприяти нормальному розвитку міжнародних відносин і веденню ефективної зовнішньої політики. Разом із тим, є й інші сторони репутації.

Єдиним періодичним аналітичним рейтингом, що оцінює репутацію країн, є The Country RepTrak. Розробниками цього рейтингу є консалтингова компанія Reputation Institute. Експерти компанії розробили рейтинг, який дає змогу з'ясувати вплив репутації країни на здатність успішно конкурувати, залучати інвестиції, розвивати торгівлю і туризм. Репутація держав оцінюється за 100-бальною шкалою за такими критеріями, як захоплення, довіра, прихильність і повага до зовнішньої політики, ділового клімату, товарів та послуг, інфраструктури, якості життя, природних і туристичних ресурсів. Експерти Інституту репутації виходять з того, що «репутація означає гроші». Вони виділили дуже сильну кореляцію

між репутацією країни й бажанням її відвідувати, купувати продукти, які в ній виробляються, інвестувати в країну, вчитися там і працювати.

В оцінках 2015 р. взяло участь близько 48 тис. респондентів з країн G8. Загальні результати цього рейтингу показано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, перше місце у 2015 р. посіла Канада, останнє – Ірак. Усього було оцінено 55 країн світу. Україна посіла 47 сходинку, випередивши Росію всього на 5 позицій

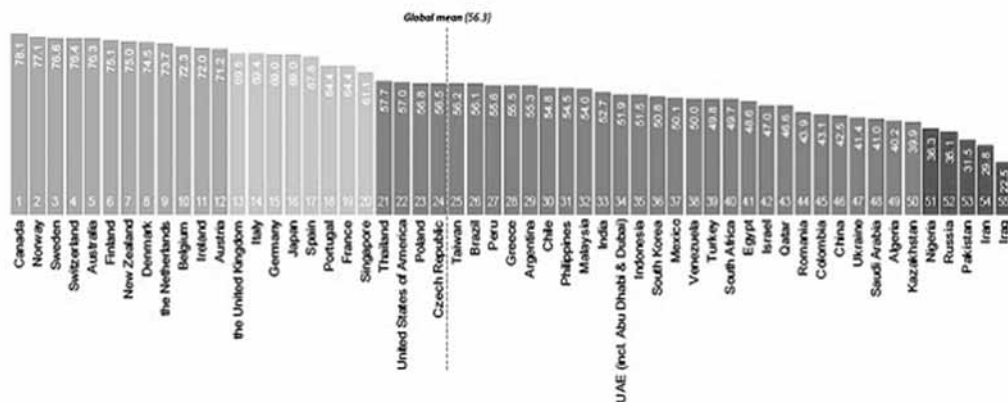
(52 місце).

Автори цього рейтингу виходять із того, що трьома основними вимірами репутації країни є: якість життя (привабливе середовище); якість інститутів (ефективність урядування); рівень розвитку (розвинена економіка). У розрізі цих трьох складових, передові позиції у 2015 р. зайняли Канада – привабливе середовище, Японія – розвинена економіка, Швеція – ефективність урядування. Разом з тим, у звіті відмічається, що найбільші та/або найпо-

тужніші країни не обов'язково мають кращу репутацію. Однак найщасливішими є люди тих країн, які мають кращу репутацію, є відносно мирними та мають низький рівень корупції [5].

Які ж наслідки має такий стан репутації України для самої України, її населення, підприємств? По-перше, погана репутація позначається на економіці і, відповідно, на добробуті населення. Ще Вінстон Черчилль говорив, що репутація – це те, завдяки чому вам можуть швидко позичити. Це як ніколи актуально для України. Загроза технічного дефолту, пов'язана з необхідністю обслуговувати зовнішній борг, ставить Україну в залежність від зовнішнього фінансування. Водночас, ті ж європейські структури, у цілому погоджуючись допомагати, не поспішають надавати нові кредити та фінансову допомогу. У разі оголошення дефолту, інвестиційний ринок закриє свої двері і перед

Рис. 1. Country RepTrak, 2015 р.

Джерело: 2015 Country RepTrak. The World's Most [7]

вітчизняним бізнесом. Балансування на межі тягне імідж країни донизу, що ще більше відштовхує іноземний капітал.

По-друге, це політична складова. За словами Томаса Ачеліса, «в уявленні мешканців інших держав політичне життя України — це щось на кшталт лялькового театру і зовсім не схоже на демократію, що розвивається» [6]. Існує усталена і досить поширена думка про граничну корумпованість української влади, що підтверджується даними Індексу сприйняття корупції із року в рік при різній владі. Щодо політичної незалежності країни, то тут також питання. До останнього часу за кордоном існувало стереотипне уявлення про Україну як про державу, що перебуває під впливом Російської Федерації і саме цей стереотип намагались побороти не українські (!), а західні політики. Після Революції Гідності та агресії Росії проти України, в Європі та інших країнах світу утверджується думка про перехід України під сферу впливу США. При цьому призначення закордонних спеціалістів на владні посади у державі, які часом продиктовані вимогами західних колег, підтверджують повну несамостійність нашої держави.

По-третє, це безпека. Україна фактично перебуває у стані війни, що має певні наслідки для міжнародної репутації. Незважаючи на підтримку з боку майже всього світу, з початку 2014 р. відмічається зниження рівня іноземних туристичних потоків, зменшення кількості іноземних студентів,

збільшення кількості підприємств, які перенесли свої офіси з України (а це зменшення робочих місць) або навіть закрили власні представництва, зростання міграції наших співвітчизників у більш спокійні країни тощо.

Ми вказали лише три основні політичні наслідки поганого міжнародного іміджу країни, але саме вони несуть у собі й основні загрози подальшому розвитку. Подолання названих проблем повинно бути першочерговим завданням уряду країни і стати основою для розроблення державної політики формування міжнародної репутації та геополітичного іміджу України.

Отже, дослідження різних методик оцінки міжнародного іміджу України виявило проблеми та дало змогу розставити акценти. Детальне вивчення запропонованих та інших міжнародних рейтингів повинно стати щоденною практикою аналітичних структур державної влади. Міжнародні рейтинги, індекси та інші оцінки є індикаторами позитивних змін і негативних наслідків державної внутрішньої та зовнішньої політики. Подібні оцінки повинні стати ефективним інструментом аналізу та прогнозування в політичній науці та практиці.

Список використаних джерел:

1. *The Global Competitiveness Report 2014-2015 Rankings* // *World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 3 September 2014* [Web resource]. — URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/report-highlights/>. — Date of the application: 05.07.2015
2. Чечетова-Терашвілі Т. М., Малишко Ю. М.

Аналіз недоліків методології міжнародного рейтингу «Doing business» / Т.М. Чечетова-Терашвілі, Ю.М. Малишко // *Проблеми економіки*, 2014. — №4. — С.38-44.

3. *Press Release Ukraine 2014* // *Transparency International* [Web Resource]. — URL: <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/press-release.html>. — Data: 23.08.2015.

4. *Global Press Release* // *Transparency International* [Web Resource]. — URL: <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/global-press-release.html>. — Data: 23.08.2015.

5. 2015 *Country RepTrak. The World's Most* // *Reputation*

Institute [Web Resource]. — URL: <http://www.reputationinstitute.com/research/Country-RepTrakData>: 23.08.2015.

6. Боднар М. Імідж усе / М. Боднар // *Щотижневик «Контракти»*, 2008. — №47, листопад [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.management.com.ua/tend/tend213.html>. — Дата звернення: 23.08.2015.

Ольга ДАШЕВСЬКА,
кандидат економічних наук, завідувач кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі використання міжнародних оцінок, рейтингів у формуванні міжнародної репутації країни. Мета статті — охарактеризувати міжнародну репутацію України за міжнародними оцінками та визначити основні політичні проблеми. Основним методом дослідження виступили аналіз та синтез, порівняння та узагальнення. Інформаційною базою стали звіти за 2014-2015 рр. міжнародних організацій та інститутів: Світового банку — Індекс ведення бізнесу, Всесвітнього економічного форуму — Індекс глобальної конкурентоспроможності країн, Transparency International — Індекс сприйняття корупції, Інституту репутації — Глобальний індекс репутації країн. Результати дослідження показали можливість та необхідність використання міжнародних рейтингів у розробленні державної політики у сфері репутації країни. Наочно продемонстровано погану міжнародну репутацію України, яка за оцінками Reputation Institute посіла 47 місце серед 55 можливих. Негативний вплив на міжнародну репутацію України чинить низка об'єктивних, серед яких неефективність урядування, що виражається у зростанні корупції та нерозвиненому інституціональному середовищі; нерозвиненість економіки, що спричиняє значну макроекономічну нестабільність і несприятливий бізнес-клімат; воєнні конфлікти.

Ключові слова: міжнародна репутація, геополітичний імідж, політика, країна, Україна, міжнародний рейтинг, корупція, конкурентоспроможність.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме использования международных оценок, рейтингов при формировании международной репутации страны. Цель статьи — охарактеризовать международную репутацию Украины по международным оценкам и выделить основные репутационные проблемы. Основными методами исследования выступили анализ и синтез, сравнение и обобщение. Информационной базой стали отчеты за 2014-2015 гг. международных организаций и институтов: Всемирного банка — Индекс ведения бизнеса, Всемирного экономического форума — Индекс глобальной конкурентоспособности стран, Transparency International — Индекс восприятия коррупции, Института репутации — Глобальный индекс репутации стран. Результаты исследования показали возможность и необходимость использования международных рейтингов в разработке государственной политики в сфере репутации страны. Наглядно продемонстрировано плохую международную репутацию Украины, которая по оценкам Reputation Institute заняла 47 место среди 55 возможных. Негативное влияние на международную репутацию Украины осуществляет ряд объективных факторов, среди которых неэффективность управления, которая выражается в росте коррупции и неразвитой институциональной среде; неразвитость экономики, что вызывает значительную макроэкономическую нестабильность и оказывает неблагоприятное воздействие на бизнес-климат; военные конфликты.

Ключевые слова: международная репутация, геополитический имидж, политика, страна, Украина, международный рейтинг, коррупция, конкурентоспособность.

Вплив позицій держав-членів на формування стратегічної відповіді ЄС на російсько-український конфлікт

УДК 32(477)(4-672)

У творенні та реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу важливу роль завжди відігравали й досі відіграють позиції та інтереси окремих держав-членів. Це впливає, передусім, із обмежень, які пов'язані з одноставністю голосування в Раді ЄС і Європейській Раді щодо основної кількості зовнішньополітичних і безпекових питань. Здебільшого необхідним є досягнення державами-членами консенсусу з тих чи інших дій і рішень ЄС. І якщо це вдається, то вже неодноразово цей консенсус набував форми «гнилого компромісу» [1], який дуже обмежував ефективність спільних заходів. Приміром, від польсько-шведських пропозицій щодо «Східного партнерства» після досягнення консенсусу між державами-членами в інституціях Євросоюзу на виході не залишилося майже нічого, що містило б додану вартість, порівняно з доти чинною Європейською політикою сусідства. Тому позиція ЄС на міжнародній арені часто є «найменшим знаменником», процес її напрацювання – тривалим, а енергія використовується радше на врегулювання внутрішніх суперечок, а не формування сильної спільної позиції щодо інших держав.

Позиції держав-членів є

дуже важливими для формування всеосяжної довгострокової стратегії ЄС, яка була б спрямована на зміцнення української державності та інтеграцію нашої країни до Європи, і послідовної політики ЄС стосовно Росії в умовах російсько-українського конфлікту. Тому розуміння того, наскільки серйозними є розходження між державами-членами і як можна змінити цю ситуацію, має першочергове значення.

Російсько-український збройний конфлікт демонструє слабку згуртованість Європи перед зовнішніми загрозами, головною причиною чого, без сумніву, є розбіжність інтересів країн-членів ЄС у питаннях їхніх зовнішньополітичних пріоритетів загалом і на східноєвропейському напрямі зокрема. Основні інтереси більшості держав Євросоюзу у східноєвропейському регіоні мають економічний характер, пов'язані з енергетикою та доступом до ринків. Зацікавленість окремих держав ЄС у співпраці з країнами Східної Європи впливає також із питань безпеки й імміграції. Однак загалом можна говорити про традиційний для держав-членів дефіцит політичної волі та спільного інтересу сформулювати політику стосовно східних сусідів. Східний вимір політики

Summary

The article shows that the current EU common position on rejection of the Russian actions in Ukraine and sanctions imposed against Russia are based upon a fragile compromise of the multidirectional interests of the countries of the united Europe. However, the author argues that although some EU countries have taken an ambiguous stance on the conflict and are unwilling to share the burden of the economic sanctions against Russia, it is unlikely that in the near future their position can be a real obstacle to the implementation of the EU joint action. Keywords: EU Member States, Russia, the Russian-Ukrainian conflict, the common position, sanctions.

ЄС, що набув особливого значення для Брюсселя після розширень 2004 та 2007 рр., досі залишався чи не найбільш контроверсійним і суперечливим у сприйнятті серед членів Союзу. Зрештою, Д. Мільчарек слушно зауважує, що формуванню спільної послідовної політики ЄС щодо держав Східної Європи не сприяла амбівалентна позиція самих адресатів цієї політики [2].

Революція Гідності в Україні та російсько-українська війна, на жаль, не спричинили формування широкого консенсусу в об'єднаній Європі. Із цього приводу американський реаліст Р. Каган зауважує, що «навіть європейці XXI століття, попри всі переваги їхнього союзу, нездатні об'єднатися проти хижака у своєму оточенні і, як і в минулому, ладні віддати на поталу найслабшого, щоб урятувати власні (фінансові) шкури» [3]. На нашу думку, такий вердикт перебільшений і, можливо, передчасний. Адже хоча мають місце сумніви і деякі країни ЄС не схва-

люють, приміром, посилення економічних санкцій та інших обмежувальних заходів щодо Росії, суть у кінцевому результаті: досі жодна держава-член не наважилася прямо втрутатися спільні дії чи позиції ЄС із цих питань. На засіданні Ради ЄС із закордонних справ 22 червня 2015 р. автоматично без обговорення санкції проти Росії було продовжено до 31 січня 2016 року. Країни ЄС дотримуються єдиної позиції щодо несприйняття російських дій в Україні, і запровадження санкцій проти Росії консенсусом усіх 28 країн-членів вважається значущим здобутком. Разом із тим, варто погодитися з думкою Дж. Шерра, що політика Росії стосовно України значною мірою обумовлювалася впевненістю, що брак ресурсів і основні національні інтереси провідних європейських держав переважать і дадуть змогу Росії реалізувати свої інтереси на пострадянському просторі. Однак, як констатує експерт, уявлення Кремля виявилися хибними [4].

Досягнення консенсусу між 28 державами-членами ЄС – складний процес. При обговоренні питання про продовження санкцій проти Росії, не кажучи вже про запровадження нових обмежувальних заходів, зберігаються серйозні розходження і тривають дискусії з цього приводу. Серед країн Євросоюзу, з одного боку, є «яструби», які закликають жорстко протистояти Росії, посилюючи економічні санкції і надаючи активнішу підтримку Україні. Дехто навіть припускає постачання зброї для захисту. Від початку такої жорсткої лінії обрали Польща, країни Балтії, можливо, дещо меншою мірою – Румунія. Для кожної з них існують свої внутрішні мотиви, пов'язані, передусім, із недалекою історією. До цієї групи також тяжіють Велика Британія та скандинавські країни.

Найраніше й найбільш принципові позиції щодо «української кризи», російської анексії та подальшої військової кампанії на Донбасі сформулювали Польща, Литва й Естонія. Міністр закордонних справ Польщі спільно з його французьким і німецьким колегами був посередником у переговорах між протестувальниками та Президентом України В. Януковичем 20 лютого 2014 р., у той час як Литва використала своє головування в Раді безпеки ООН для скликання екстреного засідання з українського питання. Своєю чергою, естонський президент Т. Х. Ільвес під час зустрічі з українськими лідерами у вересні 2014 р. заявив, що українсько-російський

конфлікт – це «війна між Європою і не-Європою», конфлікт між різними системами цінностей» [5]. У відповідь на насильство проти Євромайдану Естонія, Литва та Польща надавали пораненим українцям медичну допомогу у своїх лікарнях. Крім того, всі три країни мобілізували потужні реакції громадянського суспільства на події в Україні.

Попри те, що позиція Польщі та балтійських країн, які давно вказували на загрозу з боку Росії (у 2009 р. група експертів із Центральної Європи попереджала у відкритому листі до адміністрації Б. Обами, опублікованому в Газеті Вибірчій, що Росія повертається до політики XIX ст. із тактикою і методами XXI ст. [6]), тривалий час була позицією меншості і їх називали панікерами, у міру наростання агресивної поведінки РФ і посилення інтенсивності бойових дій на сході України, вона поступово стала позицією більшості. Провідну роль у цьому процесі відіграла Німеччина, адже Ангела Меркель доклала чимало

зусиль для погодження в інституціях ЄС спільних позицій щодо дій Росії в Україні, а санкції проти неї розглядає як «необхідні та неминучі» [7]. Чітка і недвозначна позиція канцлера Німеччини найбільш артикульовано була висловлена в листопаді 2014 р. після брисбенського саміту G20: «Не можна дозволити перемогти старим уявленням про сфери впливу разом із нехтуванням міжнародним правом. [Ми будемо протидіяти такій політиці], як би довго це не тривало, як би складно це не було і скільки б невдач це не принесло». [Цит за: 4]. Як стверджує Дж. Шерр, з її рішучим, методичним і послідовним підходом, Ангела Меркель протягом минулого року була втіленням західної твердості й солідарності [4].

Разом із тим деякі країни ЄС зайняли неоднозначну позицію щодо України і Росії в умовах нинішньої війни. Їх умовно називають «Russia's understanders» («ті, які розуміють Росію»). Франція, південні держави-члени Союзу (Італія, Іспанія,

Португалія, Греція, країни Південно-Східної Європи) не квапляться конфронтувати з Росією через Україну. Не виключено, що деякі країни ЄС у подальшому можуть накласти вето на нові санкції проти РФ або заблокувати їх продовження. Такі наміри неодноразово висловлювалися в урядових колах Італії, Кіпру, Чехії, Словаччини, Греції та Угорщини. Окремі застереження в різні часи висували представники владних структур Австрії та Франції.

Дивує доволі непевна позиція деяких країн Центральної Європи щодо російсько-українського конфлікту. Незважаючи на спільну історію як радянських сателітів та (для більшості з них) прямої окупації Москви у XX ст., ще свіжий досвід власного переходу, добре розуміння специфіки сучасної Східної Європи та Росії, географічну близькість до зони конфлікту, глибокі історико-культурні, соціальні та економічні зв'язки з сусідами на Сході, країни регіону напрощуд розділися у

ставленні до російсько-українського конфлікту. На відміну від Польщі та держав Балтії, реакція країн південної частини Центральної Європи на події була більш стриманою. Вона варіювалася від обережного засудження дій Росії в Болгарії, помітного дистанціювання від цієї проблематики в Румунії до тихого прагматизму у Словаччині та чітких проросійських голосів у Чеській республіці та Угорщині. Представники цих країн на засіданнях Ради ЄС або відмовчуються з українського питання, або займають невизначені чи не надто проукраїнські позиції. Дискусія в ЄС щодо санкцій проти Росії лише поглибила розходження між країнами Центральної Європи. У той час як Варшава, Таллінн і Вільнюс закликають поглибити обмежувальні заходи проти РФ, виключити її з системи Swift і навіть виражають готовність постачати зброю Україні, Прага, Братислава та Будапешт неодноразово відкрито заявляли про свої сумніви в ефектив-

ності санкцій, вказуючи на їх негативні наслідки для себе та інших країн ЄС, а також наполегливо виступають проти постачання Україні зброї. Зрозуміло, що тут важливу роль відіграє фактор їхньої енергетичної та фінансової залежності від Росії. Однак, їхня повоєнна історія, залежність від Москви через Організацію Варшавського Договору і Раду Економічної Взаємодопомоги мали б щонайменше сприяти більшому розумінню потенційних загроз із боку Кремля. Різноманітність голосів і реакцій із країн Центральної Європи ставить під сумнів її спроможність діяти в якості внутрішнього адвоката в ЄС для східних сусідів і послаблює здатність Євросоюзу в цілому ефективно реагувати на спіраль насильства в Україні.

Варто враховувати, що ключовою лінією поведінки РФ на європейському напрямку сьогодні є стикування розколу всередині об'єднаної Європи, де помітні вагання і небажання певних країн іти на економічні втрати внаслідок

доку впровадження санкцій. Вона сподівається розділити Європу, послабити Захід і збільшити власну важливість на світовій арені. Європа ж дуже повільно просувається в розумінні природи і небезпеки російського виклику. Однак більшість країн із групи «Russia's understanders» надто залежать від ЄС у плані економічного благополуччя, крім того їм потрібні Брюссель і Берлін для вирішення інших питань. Тому вони поки що погоджуються із загальними принципами політики Євросоюзу щодо несприйняття російських дій в Україні.

Ключову роль у формуванні спільної позиції ЄС щодо російсько-українського конфлікту на сьогодні відіграє, без сумніву, Німеччина. Як зазначає У. Шпек, із позиції лідера під час кризи єврозони, яка змусила ФРН виступити вперед як велику країну із сильною економікою, канцлер Ангела Меркель опинилася в лідерах у питанні конфлікту з Росією [8]. Вплив Німеччини відіграв надзвичайну роль не лише

в запровадженні дієвих санкцій ЄС проти РФ у березні 2014 р. та їх розширенні в липні та вересні 2014 р., а й у зриві проекту трубопроводу «Південний потік», зупинці/сповільненні зближення Угорщини та Росії, перетягуванні Франції з групи скептиків у питанні санкцій до протилежного табору й опосередкованому впливі через Париж на інші південні держави-члени. У цілому політика Німеччини вписується в загальний підхід до конфлікту Європейського Союзу, який містить 3 складові: санкції проти Росії, фінансову підтримку України і пошук формату переговорів для врегулювання певних аспектів конфлікту дипломатичним шляхом. Німеччина рішуче підтримує санкції проти Росії з метою вчинення тиску на Москву задля припинення бойових дій на сході України, але водночас активно працює для створення умов, за яких вони можуть бути скасовані в майбутньому. Ідеться про зусилля Німеччини у двосторонньому форматі з Францією з метою політичного врегулювання, підтримку роботи контактної групи, створеної під егідою ОБСЄ, узгодження дій об'єднаної Європи зі США. Ангела Меркель розуміє, що аби скасувати санкції проти Росії, за що дедалі гучніше виступають невдоволені держави-члени, необхідним є прогрес у врегулюванні конфлікту. Адже невідомо, скільки погоджуватимуться терпіти скептично налаштовані щодо санкцій держави-члени.

Нинішня позиція Німеччини щодо українсько-російського кон-

флікту демонструє помітну модифікацію її східної політики. За канцлерства Г. Шрьодера і А. Меркель акценти східної політики Німеччини були зосереджені здебільшого на Росії – близькі відносини з нею мають давні історичні традиції, і сьогодні обидві сторони залишаються одна для одної важливими партнерами, передусім в економічній сфері. Товарообіг між Німеччиною і Росією у 2013 р. становив 76,5 млрд євро [4]. Російська анексія Криму та війна на сході України спричинили появу більшого реалізму в політиці Німеччини стосовно Росії. Це дає підстави припускати, що в близькому майбутньому може зазнати змін парадигма східної політики Німеччини, зокрема її ставлення до Росії і держав Східної Європи та Південного Кавказу, охоплених «Східним партнерством».

Сьогодні в середовищі німецьких політиків, дослідників, активістів і журналістів, які займаються українсько-російським конфліктом з наукової, суспільної або журналістської позицій, відбувається дискусія щодо інтерпретації та оцінки подій в Україні. П'ятого грудня 2014 р. 60 відомих представників німецьких політичних, ділових і культурних кіл опублікували в газетах Die Zeit і Der Tagesspiegel, а пізніше російською мовою на сайті inoСМИ.Ru візову «Нова війна в Європі? Не від нашого імені!», відому як «Заклик 60 німецьких знаменитостей». У ній вони просили Берлін продовжити свої партнерські відносини з Москвою. Тижнем пізніше, у сере-

дині грудня 2014 р., 142 німецьких експерти з питань Східної Європи опублікували в газетах Zeit Online (Гамбург), Der Tagesspiegel, Die Welt, Berliner Zeitung (Берлін) і Der Standard (Відень) звернення-відповідь, у якому закликали до того, щоб політика Німеччини щодо Росії базувалася на реаліях, а не ілюзіях. Констатуючи, що «в цій війні є як однозначний агресор, так і чітко ідентифікована жертва», підписанти заявили, що «ми, німці, не можемо знову заплющувати очі, коли йдеться про суверенітет однієї з пострадянських республік, про виживання української держави»... «у наших власних інтересах протидіяти експорту антиліберальних ідей Кремля в ЄС» [9].

Ця дискусія, офіційні заяви багатьох членів німецької політичної еліти і позиція країни в Євросоюзі стосовно українсько-російської війни демонструють, що багато представників німецької політичної еліти, зокрема соціал-демократи, а також ділових кіл уже переглянули своє ставлення до Росії, а відтак є всі шанси, що в найближчому майбутньому східна політика Німеччини стане більш реалістичною і збалансованою в контексті відносин із Росією, з одного боку, і країнами «Східного партнерства» – з іншого. Однак Берліну, як і Парижу чи Риму, важко відмовитися від своєї довгострокової політики, базованої на надії, що економічне співробітництво з Росією зрештою перетворить її політично. Більш тверезі й реалістичні погляди на РФ ще в про-

цесі становлення.

У переговорах із Росією основним партнером Німеччини на сьогодні є Франція. Ангела Меркель координує свою роботу з Президентом Франції Франсуа Олландом, залучаючи його до проблем, пов'язаних із російсько-українською війною («нормандський формат»). Хоча зовнішньополітичні інтереси Франції досі на Півдні (Алжир, Марокко, Туніс, Африка на південь від Сахари, Близький Схід), Париж, прагнучи зміцнити свої позиції в Європі, останніми роками активно долучається до формування політики ЄС на східному напрямку. Загалом у Європейському Союзі можна виокремити два неформальні блоки з погляду географії основних політико-економічних інтересів окремих держав-членів. Із одного боку, це «східний блок», центральним учасником якого є Німеччина і який розраховує на зміщення союзнного центра ваги далі на схід. Із іншого – «південний блок» на чолі з Францією. Діючи спільно з французами в «нормандському форматі», німці мають більше шансів на те, що результати переговорів позитивно сприйматимуться іншими південними державами-членами, передусім Італією та Іспанією.

Шкода, що в «переговорній групі» від ЄС не представлена Польща. Бачиться, що формат Веймарського трикутника, який свого часу добре спрацював у сенсі сприяння європейській інтеграції Польщі, міг би стати корисним і в справі врегулювання окремих аспектів

російсько-українського конфлікту. Такі можливості було продемонстровано під час «української кризи», коли міністри закордонних справ Німеччини, Франції та Польщі виступили посередниками в переговорах В. Януковича з Майданом. Сьогодні склалися сприятливі обставини для глибшого залучення Польщі до формування східної політики ЄС – ідеться про президентство колишнього Прем'єр-міністра Польщі Дональда Туска в Європейській Раді і тисну взаємодію його з А. Меркель (чий дід був поляком).

Стосовно Франції слід визнати, що найскладнішою проблемою для її керівництва в сенсі реагування на українсько-російський конфлікт є угода з продажу двох французьких гелікоптерів «Містраль» Росії. На сьогодні відкладено передачу останній першого «Містралю», але Україна мусить бути готова до того, що в майбутньому «Містралі» таки можуть бути передані РФ.

Загалом, оцінюючи політику південних держав-членів ЄС щодо Росії і України в умовах нинішнього конфлікту, варто вказати, що її зміст визначають кілька чинників. По-перше, географічним пріоритетом для цих країн завжди був Південь Європи, країни Магрибу, Африки та Близького Сходу (плюс країни Латинської Америки для Іспанії). У державах східного сусідства ЄС, на відміну від Німеччини, вони не мають геополітичних інтересів. По-друге, ці країни мають традиційні історичні зв'язки з Росією, а інші держави пострадян-

ського простору схильні сприймати через російську призму. Звідси – бачення східної політики ЄС за принципом «Russia first», негласне визнання сфери «привілейованих інтересів» Росії на цьому просторі, відсутність знань про українські реалії, помилкове сприйняття подій. Варто додати, що ці країни ніколи не відчували прямої загрози з боку РФ для їх суверенітету, територіальної цілісності чи незалежності, не потерпали від її агресії. По-третє, фінансовий чинник та економічні інтереси суттєво впливають на їхню політику в цьому питанні, оскільки ці країни є важливими економічними партнерами Росії. По-четверте, наростання таких негативних тенденцій у низці європейських країн, у тому числі й аналізованих вище, як євроскептицизм, антиамериканізм, антиглобалізм, антилібералізм

(що наочно продемонстрували результати останніх виборів до Європарламенту, де помітний результат здобули крайні праві партії), автоматично множить число «друзів Росії» у Європі. По-п'яте, показовою є потужна пропаганда Кремля через засоби масової інформації та прихована підтримка деяких політичних партій і кампаній, яка викриває вразливість багатьох країн ЄС до російського впливу.

Відмінності у підходах держав-членів до російсько-українського конфлікту спричинили формування подвійної стратегії Європейського Союзу: з одного боку – це санкції проти Росії, а з іншого – пошук форматів переговорів для врегулювання конфлікту дипломатичним шляхом. Однак після того, як уже неодноразові домовленості з Москвою у різних форматах («женивський», «нормандський»),

і передусім Мінськ-1 і Мінськ-2, нею не виконуються і вона продовжує агресію проти Києва, дипломатичний спосіб повернути Росію у більш «кооперативний» стан бачиться проблемним.

Отже, режим санкцій ЄС проти Росії найімовірніше буде збережено. І хоча частина країн Євросоюзу охоче б їх скасувала за найменшого поруху Кремля в бік урегулювання конфлікту або навіть без жодних умов, малоімовірно, що їхня позиція може стати реальною перешкодою для впровадження спільних дій. Принаймні доти, доки режим санкцій підтримуватиме Берлін.

Список використаних джерел:

1. Milczarek D. *Foreign and Security Policy – a Challenge and a Strategic Choice for the European Union of the 21 Century* / D. Milczarek // *The Global Challenges* / eds. A. Kukliński, K. Pawłowski. – Nowy Sącz, 2005. – P. 35.
2. Мільчарек Д. *Європейський Союз та його місце в сучасному світі* / Д. Мільчарек. – Львів : «Інформація. Поступ. Перспективи», 2008. – С. 149.
3. Казан Р. *Супердержави не йдуть на пенсію* / Р. Казан

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com.ua/articles/superderzhavy-ne-ydut-na-pensiyyu>

4. Шерр Дж. *Міркування про нову сварку Сходу і Заходу* / Дж. Шерр // *Національна безпека і оборона*. – 2014. – № 5-6 (148-149). – С. 89.

5. *A Region Disunited? Central European Responses to the Russia-Ukraine Crisis: Europe Policy Paper* / ed. by Joerg Forbrig. – Washington : The German Marshall Fund of the United States, 2015. – P. 3.

6. *An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe* // *Gazeta Wyborcza*. – 2009. – July 15

7. Шергін С. *Україна, США і ЄС: криза дипломатії доби глобалізації* / С. Шергін // *Зовнішні справи*. – 2015. – № 1. – С. 26.

8. Ульріх Шнек: «Позиція меншості в питанні російської агресії стала позицією більшості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/128664>

9. Умланд А. *Захист миру замість винагороди експансії* / Андреас Умланд // *Дзеркало тижня. Україна*. – 2015. – № 3. – 30 січня.

Тетяна СИДУРУК,
доктор політичних наук,
Національний університет
«Острозька академія»,
професор кафедри
країнознавства

АНОТАЦІЯ

У статті показано, що нинішня спільна позиція ЄС стосовно несприйняття російських дій в Україні і запровадження санкцій проти Росії базується на основі хиткого компромісу різноспрямованих інтересів країн об'єднаної Європи. Водночас автор доводить, що хоча частина країн ЄС зайняла неоднозначну позицію щодо конфлікту і не бажає розділяти тягар економічних санкцій проти РФ, малоімовірно, що найближчим часом їхня позиція може стати реальною перешкодою для впровадження спільних дій ЄС.

Ключові слова: країни-члени ЄС, Росія, російсько-український конфлікт, спільна позиція, санкції.

АННОТАЦИЯ

В статье показано, что нынешняя общая позиция ЕС по неприятию российских действий в Украине и введению санкций против России базируется на основе хиткого компромисса разнонаправленных интересов стран объединенной Европы. В то же время автор доказывает, что хотя часть стран ЕС заняла неоднозначную позицию по конфликту и не желает разделять бремя экономических санкций против РФ, маловероятно, что в ближайшем времени их позиция может стать реальным препятствием для внедрения совместных действий ЕС.

Ключевые слова: страны-члены ЕС, Россия, российско-украинский конфликт, общая позиция, санкции.

Військова активність Росії: прогнозована модель поведінки держави традиціоналістського типу

УДК 321:94

Відомі події, що розгорнулися навколо України останніми роками, часто пов'язують з ім'ям однієї людини — Володимира Путіна, Президента Російської Федерації. Мовляв, варто вплинути якимось чином на цю людину або ж він з різних причин відійде від влади і все само собою владнається. Цілком імовірно, що особистісний фактор в історії людства відіграє важливу роль, однак — чи є він визначальним?

Спробуймо з'ясувати це на прикладі власне Росії, визначивши для початку характерні складові російської державності та російського суспільства. У цілому їх, на наш погляд, можна звести до таких особливостей:

- обумовлений ще з часів Петра I і досі не закінчений процес модернізації Росії (СРСР, РФ), триває домінування в суспільстві системи традиційних (історичних) цінностей;

- дефіцит «соціальної мобілізованості» російського суспільства, що тягнеться з глибини віків і який було штучно посилено, насамперед, у радянські роки, тобто млявість процесу поширення політичної свідомості в суспільстві, що прирікає його на постійну залежність від держави;

- домінування в структурі російської держави виконавчої влади над законодавчою і судовою (у «просунутих суспільствах» створення державного механізму історично розпочиналося із судових орга-

нів, за ними — законодавчої та лише потім — виконавчої влади), що обмежує перспективи створення в Росії «правової держави»;

- обов'язкова традиція нарощування державою своєї могутності за рахунок постійного розширення території країни;

- постійна потреба держави в підтримці, заради самозбереження, високого рівня внутрішньої репресивності;

- типова для Росії спеціалізація на розвитку військової економіки, яка, відволікаючи ресурси суспільства від вирішення завдань зміцнення його добробуту, неминує знижує темпи розвитку суспільства і держави;

- недостатня інституціоналізація політичної системи Росії, її нездатність охопити і використовувати для розвитку всі націлені на зміни політично активні групи суспільства;

- вагомий соціокультурний розрив між правлячою «елітою» і основною «масою» населення, який дедалі збільшується [1; 2].

Згадані фактори вказують на справедливий висновок про притаманний Росії традиціоналістський погляд на формування і вирішення політичних проблем, згідно з яким пріоритети держави суттєво домінують над інтересами і правами особистості [1; 3].

Перебуваючи при владі, традиційно-орієнтована еліта не мислить себе поза контекстом ієрархічної за структурою політичної

Summary

The article shows the main notable components of the Russian state and society, is determined by the type of the Russian state and accordingly modeled his behavior. It is argued that Russia belongs to the States, traditionalistic type with characteristic permanent repressive internal and external military aggression

Keywords: State, society, political system, military activity, conflict.

системи. У державах, що зберігають жорстку структуру авторитарного типу, загроза репресій є «нормальним» засобом забезпечення політичної стабільності [2; 4]. Коли ж ліміт ефективності «репресій» на деякий час себе вичерпує, необхідні яскраві «перемоги» на зовнішньому фронті, що відвернули б суспільство від внутрішніх проблем і тим самим дали змогу правлячій еліті перегрупуватися і пристосуватися до нових політичних реалій.

Власне, цим і пояснюється активна військова діяльність Росії протягом історії її існування. Починаючи з 1400 р. Московське князівство, Російська імперія і СРСР провели не менше 135 значних воєн, із яких тільки 50 були оборонними, внутрішніми або національно-визвольними, а 64 — наступальними або завершилися розширенням території. Крім того, в 11 випадках війни супроводжувалися прямим втручанням у внутрішні конфлікти в інших державах [5].

Агресивна політика Росії пояснюється також особливостями соціального характеру людей традиційного типу, до яких, як видається, належить не менше 2/3 населення країни [1; 5], і яким, з одного боку, притаманні індивідуальні

політики як такої або ж нездатність критично оцінювати процеси, що відбуваються (для цього й існує «начальство»; нерідко це виявляється в загальному «одобрям-с»), а з іншого — мінімальні очікування у задоволенні своїх базисних потреб за звичного підпорядкування авторитету «вождів» [6].

Нинішня Російська Федерація неухильно дотримується кращих традицій «слави російської зброї», встигнувши за чверть століття свого існування здійснити прямі агресії в ряд країн, активно взяти участь практично в усіх конфліктах у сусідніх із нею державах. Дослідження свідчать, що тільки на пострадянському просторі існує близько двох сотень потенційно конфліктних ситуацій, націлених на перерозподіл політичної влади в нових державах, зміну їхнього національно-державного устрою, як правило, за активної підтримки Росії.

Така перспектива частково вже була реалізована в 90-х роках минулого століття в конфліктах, що вийшли на збройний рівень, у Таджикистані, Азербайджані (Нагірний Карабах), Грузії (Абхазія та Південна Осетія), Молдові (Придністров'я) і в самій Росії, яка жорстоко приду-

шила найменші спроби відродження національної самобутності кавказьких народів (Північна Осетія і Інгушетія, Чечня). Як мінімум, у чотирьох із цих конфліктів кількість убитих, за різними даними, перевищила 100 тис. осіб (Таджикистан — 40 тис., Нагірний Карабах — 20 тис., Абхазія — близько 20 тис., Чечня — понад 30 тис.) [7; 5].

Владимір Путін, змінивши «демократичного» Бориса Єльцина на посту керівника Росії, продовжив цю «звитязну» серію військовим вторгненням російських військ до Грузії у 2008 р., відривом від неї Південної Осетії та Абхазії, анексією Криму в Україні та військовим вторгненням у її східні регіони у 2014 р., а також періодичними «неофіційними» погрозами своїм союзникам — Білорусі та Казахстану; спробами розколоти європейське співтовариство і підпорядкувати своєму впливові прибалтійські держави, не кажучи вже про історичне «право Росії» на весь пострадянський простір.

Виходячи з цього, ще в далекому 1999 «єльцинському» році, вивчаючи природу конфліктів, що виникли на території нових держав після розпаду Радянського Союзу, автор

на основі досліджень багатьох учених і особистих спостережень у Придністров'ї дійшов цілком природного висновку про неминучість застосування Росією силових методів у відносинах із сусідніми державами, спрогнозувавши подальшу модель її поведінки: «Не дивно, що політичні сили Росії традиціоналістського спрямування, розглядаючи розпад СРСР щонайменше, як «помилку історії», наполягаючи на його відновленні та покаранні осіб, які підписали Біловезькі угоди, підтримують сепаратистську лінію, наприклад лідерів Придністров'я та Абхазії, які утвердилися при владі за рахунок вірності ідеї Союзу або ж відродження «Великої Росії». Росія, згідно з цим сценарієм (природно, з різними модифікаціями), повинна використовувати існуючі на території СНД конфлікти у якості приводу та радикального засобу відновлення «наддержави у будь-якій формі», а якщо буде потрібно — бути готовою для цього до нової серії конфліктів. І хоча політики, які спираються на цей сценарій, кажуть, як правило, про «добровільність відновлення Союзу», для традиціоналістського вирі-

шення проблем «величчя Росії» немає іншого способу, як повернення до гегемонізму, який спирається на насильство» [5].

На жаль, ці висновки залишаються актуальними й донині. І справа тут зовсім не в особистості правителя Російської держави та його формального поста (цар, імператор, генсек чи президент), а в суті цієї держави. Правитель може тільки вплинути на час розвитку подій, але сам хід подій, який неминуче впливає із суті держави, змінити не в змозі. Та й сам правитель є всього лише продуктом такої держави.

Тільки кардинальні системні зміни, що в підсумку зруйнують характерні підвалини держави традиціоналістського спрямування і, паралельно з цим, створять основи сучасної демократичної держави, зможуть перетворити Росію з «території зла», яка століттями несе руйнування і смерть сусіднім народам, прирікає на страждання і свій власний народ, в процвітаючу країну, що сповідує загальноприйняті демократичні норми сучасного світу, демонструє свою справжню велич творчою працею і своїм реальним внеском у розвиток та зміцнення загальнолюдських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Медведев Н., Насиновский В., Скакунов Э. Концепции решения конфликтов в постсоветский период. — М., 1995.
2. Скакунов Э. Методологические проблемы исследования политической стабильности // Международные исследования. — М., 1996. — № 6.
3. Модернизация: зарубежный опыт и Россия. Российский независимый институт социальных и национальных проблем. — М., 1994.
4. Eberwein W.-D. Domestic Political Processes. The Globus Model Computer Simulation of Worldwide Political and Developments / Ed. by S.A.Bremer. Boulder, 1987.
5. Харишин М. Конфликтные ситуации на постсоветском пространстве. — Кишинев, 1999.
6. Riesman D. with N.Glazer and R.Denney. The Lonely Crowd. A study of the Changing American Character. New Haven, 1961.
7. Разрешение конфликтов. Пособие по обучению методам анализа и разрешения конфликтов. — М., 1997; Rupesinghe K., Tishkov V. (eds). Ethnicity and Power in the Contemporary World. Tokyo: United Nations University Press, 1996; Справочник ОБСЕ. Вена, 1996.

Михайло ХАРИШИН,
кандидат історичних наук, начальник відділу зв'язків з державними органами Міністерства закордонних справ України

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено основні характерні складові російської державності та суспільства, визначено тип Російської держави та відповідно змодельовано її поведінку. Аргументується, що Росія належить до держав традиціоналістського типу з притаманними їм перманентною внутрішньою репресивністю та зовнішньою військовою агресивністю.

Ключові слова: державність, суспільство, політична система, військова активність, конфлікт.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены основные характерные составляющие российской государственности и общества, определен тип Российского государства и соответственно смоделировано его поведение. Аргументируется, что Россия относится к государствам традиционалистского типа с присущими им перманентной внутренней репрессивностью и внешней военной агрессивностью.

Ключевые слова: государственность, общество, политическая система, военная активность, конфликт.

Ставлення країн-учасниць ГУАМ до російсько- української війни

УДК 327: 94

У сучасний період розвитку міжнародних відносин відбувається інтернаціоналізація національних економік і встановлення контролю держав за їхніми економічними відносинами на двосторонній і багатосторонній основі.

Важливе місце в цьому процесі належить регіональним міжнародним організаціям, що здійснюють функції нормотворчості та координаційної діяльності в різних сферах міжнародних економічних і фінансових відносин.

Таким чином, поява потреби вирішення глобальних проблем не просто тягне розширення функцій і компетенції міжнародних організацій, а об'єктивно знаменує якісно новий етап у їхньому розвитку. Разом із тим, вочевидь доцільно, крім посилення компетенції міжнародних економічних організацій, приділити більшу увагу співпраці країн у межах таких організацій і між собою.

Виходячи зі значущості вищевикладеного, вважаємо актуальним дослідження основних проблем і перспектив співробітництва України в рамках ГУАМ в умовах російсько-української війни.

Низка аспектів політичних відносин між країнами-членами ГУАМ розгляда-

лася в працях українських учених І.В. Бураковського, С.А. Войтовича, А.С. Гавердовського, В.В. Копійки, Г. Назарова, О.І. Рогача, К.К. Сандровського, А.С. Філіпенка, М.Ю. Черкеса та інших.

Автор поставив за мету вивчити основні напрями та особливості ставлення країн-учасників ГУАМ до російсько-української війни.

Отже, у 1996 р. представниками України, Азербайджану та Грузії підписано угоду про створення Транскавказького транспортного коридору, а 10 жовтня 1997 р. на саміті у Страсбурзі президентами цих держав і Президентом Молдови укладено угоду про створення консультативного форуму ГУАМ за принципами політичного, військового та економічного співробітництва.

Участь України в роботі ГУАМ доцільно розглядати передусім у широкому

Summary
The article analyzes the reaction of GUAM country-members on Russian aggression against the community member state – Ukraine.
Keywords: GUAM, NATO, international regional organization, annexation of the Crimea, Russian-Ukrainian war, Black Sea policy, sanctions, territorial integrity, sovereignty.

контексті Чорноморської політики Держави України, що визначається прагненням об'єднати зусилля всіх країн регіону навколо спільних проектів і програм. Вони повинні, серед іншого, сприяти розвитку торговельно-економічного співробітництва, створенню спільної транспортно-комунікаційної мережі в регіоні, а також забезпеченню енергетичної безпеки [2, с. 126].

Це пояснюється більше політичними цілями, аніж економічно-інтеграційними.

Міністерство закордонних справ України 6 березня 2014 р. передало російській стороні пам'ятку записку (Aide mémoire) про порушення Російською Федерацією імперативних норм міжнародного права (jus cogens)

Рада Федерації Федеральних Зборів Російської Федерації 1 березня 2014 р. о 17:21 за київським часом одноголосно підтримала звернення Президента Російської Федерації В.В.Путіна про введення «обмеженого військового контингенту» збройних сил Росії на територію України [1].

Наразі, протистояння між Заходом і Росією через анексію Криму і військові дії на сході України посилюється. Хоча останніми днями відмічається тенденція до зменшення напруженості на Донбасі. Однак це не дає Заходу привід змінити свою санкційну політику відносно Росії.

Слід зазначити, що Грузія, Азербайджан і Молдова висловили підтримку суверенітету і територіальної цілісності України на засіданні Ради національних координаторів (РНК) ГУАМ, яке проходило в Києві 11-12 березня 2014 року.

Представники всіх країн-учасниць ГУАМ заявили в Києві, що референдум щодо статусу Автономної Республіки Крим може проводитися виключ-

Учасники засідання Ради національних координаторів (РНК) ГУАМ 11-12 березня 2014 року, на якому була висловлена підтримка суверенітету і територіальної цілісності України

но відповідно до Конституції України.

Вони також підтвердили, що наполягатимуть на необхідності дотримання суверенітету, територіальної цілісності та міжнародно-визнаних кордонів держав як основоположних принципів підтримки міжнародного миру і безпеки.

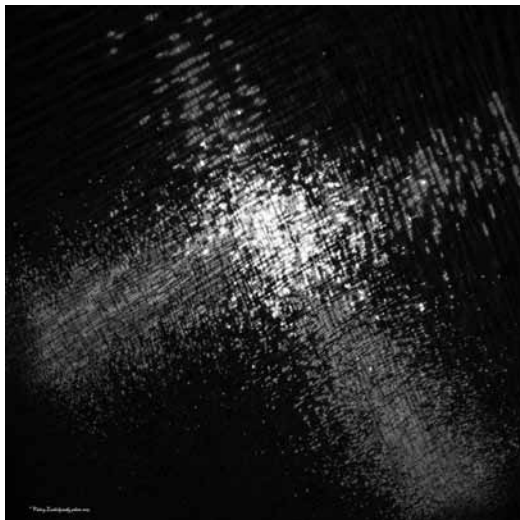
Обговорення представниками ГУАМ ситуації в Україні відбулося також 4 березня в штаб-квартирі НАТО. За результатами консультацій їх учасники також підтримали суверенітет і територіальну цілісність України.

Парламент Грузії 3 вересня 2014 р. 81 голосом «за» прийняв резолюцію щодо ситуації в Україні, висловивши підтримку територіальній цілісності країни і звинувативши Росію в «неприкритій військовій агресії» [3].

Згідно з документом «особливо тривожним є зростання числа жертв серед мирного населення, кількість тих, хто залишилися без житла, і

збільшення потоку вимушених переселенців. Незважаючи на попереджувальні заклики, прийняті на міжнародному рівні, і переговори в різних форматах, Росія порушує міжнародні визнані норми права і принципи так само, як це відбувається стосовно Грузії до цього дня після війни серпня 2008 року», – йдеться в документі.

У свою чергу, враховуючи факт військової агресії Російської Федерації проти України у 2014 р. (і Грузії у 2008 р.), а також захоплення в 1992 р. суверенних молдавських територій (Придністровський регіон), за словами уряду

Молдови, накріла необхідність зміни Стратегії національної безпеки, і, крім інтеграції в Євросоюз, необхідно внести в неї пункт про майбутній вступ Молдови в НАТО, оскільки Альянс є організацією, яка гарантує мир для громадян і незалежність для пострадянських держав. Російська агресія спонукала представників ліберальної партії Молдови виступити з пропозицією включити до порядку денного парламенту питання про відмову країни від конституційного нейтралітету.

Азербайджан з травня 2014 р. протягом шести місяців головує в Комітеті міністрів Ради Європи. Осіння сесія ПАРЕ відбудеться 30 вересня 2014 р., на ній обговорюватиметься російська агресія проти України. Азербайджан як голова Комітету міністрів РЄ повинен буде дати оцінку цим діям РФ і позначити перед світовим співтовариством свою позицію.

Тож наразі політична діяльність у рамках ГУАМ та співробітництво з іншими державами є цілеспрямованою стратегією повноцінної міжнародної організації, яка своїм ефективним і багатостороннім функціонуванням не лише підвищує статус країн-учасниць, а й зміцнює надна-

ціональний інституційний рівень сучасних міжнародних відносин. Таким чином, ГУАМ залишається активною регіональною організацією в питаннях захисту територіальної цілісності України на цьому історичному етапі.

Перспективним є виокремлення та детальне вивчення удосконалення відносин між країнами-учасницями ГУАМ у рамках підтримання миру і безпеки.

Список використаних джерел:

1. *Aide mémoire pro porušenja Rusijskekoju Federacijeo imperativnih norm mjnarnodnogo prava (jus cogens) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://italy.mfa.gov.ua>.*

2. Кобилянська Л. Економічне співробітництво держав-учасниць ГУАМ / Л. Кобилянська / Збірник наукових праць дослідження міжнародної економіки. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2011. – №1 (66). – С. 125–139.

3. Парламент Грузії одностаночно прийняв резолюцію зі звинуваченням Росії в агресії проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/world/958849-parlament-gruziji-odnogolosno-priynjav-rezolyutsiyu-zivzvinuvachennjam-rosiji-v-agresiji-proti-ukrajini.html>.

Ельвін Акіф огли АЛІБЕЙЛІ,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Стаття аналізує реакцію країн-членів ГУАМ на російську агресію проти країни-учасниці – України.

Ключові слова: ГУАМ, НАТО, анексія Криму, чорноморська політика, санкції, територіальна цілісність, суверенітет.

АННОТАЦІЯ

Стаття анализирует реакцию стран-участниц ГУАМ на российскую агрессию против страны участника – Украины.

Ключевые слова: ГУАМ, НАТО, аннексия Крыма, черноморская политика, санкции, территориальная целостность, суверенитет.

Геостратегія Росії: у пошуках альтернативного «полюсу сили»

УДК 351 (470+571)

**«Істинне щастя полягає не у множині друзів,
а в достоїнстві та свободі вибору».**

Бенджамін Джонсон (1572-1637)

До останнього часу ключовим, практично системоутворювальним вектором зовнішньої політики Росії був європейсько-євроатлантичний (відносини зі Заходом – перш за все, зі США і Європою). Однак у світлі таких останніх подій, як антиросійські санкції Заходу або фактично виключення РФ із «Великої вісімки» – тобто розвитку міжнародних відносин Захід – Росія за сценарієм чергової «холодної війни» і блокового (у політико-воєнному та політико-економічному розумінні) протистояння – системна орієнтація зовнішньої політики РФ суттєво трансформується (нормативно-політичним проявом цього стала, зокрема, затверджена 20 квітня 2014 р. Указом Президента РФ «Концепція державної політики Російської Федерації у сфері сприяння міжнародному розвитку»).

Свою участь у міжнародній взаємодії сьогоднішня Росія здійснює через понад 40 (!) міністерств, відомств та інших

федеральних структур (у т.ч. держкорпорацію «Росатом» і Курчатівський інститут). На виплату внесків у різні міжнародні організації цим структурам виділяється понад 70 млрд руб. на рік.

Активно використовуючи наявний арсенал геополітичних важелів і геоekonomічних інструментів, Москва намагається збудувати «під себе» «блок сили», альтернативний Західному, який наразі відверто домінує на світовій арені. У цьому радше «контр-Західному», ніж відверто «анти-Західному» блоці Росія претендує відігравати ключову гло-

Summary

Articulated with geoeconomic sanctions and factual exclusion from "Great Eight", Russia's geopolitical isolation makes Moscow to find alternative ways to keep its presence in international arena as an influenced geostrategic actor. With such difficult (for her) international conditions, Moscow has to keep and develop partnership relations first of all with mostly second-level states and international structures, potentials and ambition of them are limited with regional and adjacent scales.

Keywords: Russia, geostrategy, CIS, SCO, BRICS, China

бальну геополітичну роль, допускаючи для таких держав, як Китай (перш за все, – членів ШОС і учасників БРІКС), лідерство геоekonomічного/геофінансового та суміжних (торгівельно-економічного і т.п.) планів і масштабів (трансregіонального та regіонального).

Москва також усвідомлює те, що Захід, перед усім США, резонно побоюються надмірного посилення Китаю за рахунок розвитку потенціалу його співпраці з РФ, через що не готові остаточно відштовхнути останню. Поді-

бна гра на протиріччях додатково підсилює геополітичні позиції Росії в її загальному геостратегічному діалозі з Заходом.

Федеральний закон «Про стратегічне планування в Російській Федерації» був схвалений 28 червня 2014 року. Ним передбачається, що Стратегія національної безпеки розробляється Радою безпеки «спільно з іншими учасниками стратегічного планування з урахуванням стратегічного прогнозу Російської Федерації на довгостроковий період» і коректується кожні шість

років. Так, 2015 р. минає шість років із часу прийняття Стратегії національної безпеки, яка діє до 2020 р., що є формальною підставою для її корегування. На початку липня ц.р. на засіданні Ради безпеки В. Путін заявив про необхідність скоректувати Стратегію національної безпеки на основі аналізу викликів і ризиків. Ключовими Москві вбачаються, перш за все,

протиріччя між основними учасниками світової політики, інформаційне протиборство та ксенофобія. Значущим міжнародно-орієнтованим «меседжем» був пасаж про те, що зовнішньополітичний курс РФ залишається незмінним – Росія готова взаємодіяти з усіма, хто цього хоче.

У контексті реалізації подібного задуму Москва останнім часом зайнялася принциповою активізацією відносин як у загальному форматі ШОС і БРІКС (9 лютого 2013 р. Президент РФ затвердив «Концепцію участі Російської Федерації в об'єднанні БРІКС»), так і з ключовими державами-членами структур зокрема.

Зрозуміло, ідеї реінтеграції «пострадянського простору» залишаються для Москви якнайпринциповішими. І саме систему СНД, куди входить низка об'єднань, – починаючи від СНД як такого та закінчуючи ОДКБ, або ЄврАзЕС, – є внутрішнім ядром вибудовуваного Росією «центру сили». Однак варто враховувати, що геоекономічний потенціал цього центру залишає простір для сумнівів. Дійсно, політико-ідеологічний позитив розвитку (ре)інтеграційних відносин з Білоруссю та Казахстаном як членами-засновниками ЄврАзЕС і Митного союзу (тим більше, що історично ідея цього союзу належить саме казахському президенту Н. Назарбаєву) на тлі нещодавнього приєднання до цих інтеграційних проектів Вірменії та очікуваного приєднання

Киргизії для Росії є безсумнівним. Однак геоекономічно часткою цих країн-партнерів є лише близько 7% торговельного обігу РФ. До того ж жодна із цих держав, попри їхню в цілому проросійську орієнтацію, не визнала не те що анексії Криму (2014 р.), а й «незалежності» Абхазії та Південної Осетії (2008 р.), займаючи на міжнародній арені радше нейтральну, аніж проросійську позицію з ключових проблемних питань регіональних відносин.

Москва розглядає формат ШОС як своєрідний ключовий «внутрішній контур» нового геостратегічного квазі-полюсу, а БРІКС – контуром зовнішнім, швидше допоміжним. Це багато в чому пояснюється тим, що ШОС є організацією, дещо локалізованою трансрегіонально (схід Євразії), тоді як БРІКС «присутній» також в Африці (ПАР) і Південній/Латинській Америці (Бразилія). При цьому БРІКС дещо нагадує «Велику вісімку» – перш за все за клубним форматом об'єднання, що визначає як загальну проблематику «порядку денного» цього «клубу», так і предметне коло обговорю-

ваних на його зустрічах питань.

Показові в цьому сенсі результати останніх самітів ШОС і БРІКС, які практично одночасно пройшли 7-9 липня ц.р. в російській Уфі. Принципове значення мав саміт ШОС особливо в контексті приєднання до організації нових членів (Індія та Пакистан, у перспективі – Іран) і партнерів (від «спостерігача» Білорусі до «партнерів» Азербайджану та Вірменії, а також Камбоджі та Непалу). Таким чином, в певному умовному наближенні ШОС дещо нагадує «Рух неприєднання» часів «холодної війни» та блокового протистояння. Удвічі примітно, що на тлі цих заходів Прем'єр-міністр Сирії Ваїль аль-Халькі в інтерв'ю агентству РІА Новини (21 липня 2015 р.) повідомив про те, що веде переговори про вступ Сирії до Євразійського Економічного Союзу. Варта згадування також підписана в травні Угода про зону вільної торгівлі між ЄврАзЕС і В'єтнамом. Тим більше, що під час закритої частини зустрічі голів МЗС Росії та країн АСЕАН, яка відбулася на початку серпня в малай-

зійському Куала-Лумпур, російський дипломат-високопосадовець С. Лавров пропонував азійським колегам сприймати подібну угоду в якості «пілотного проекту». Наразі подібні переговори щодо ЗВТ із ЄврАзЕС ведуться лише з Південною Зеландією, але й вони нашоствхнулися на технічні труднощі – Білорусь не змогла узгодити мито на молоко.

При цьому в рамках ШОС, незважаючи на принципове його розширення за рахунок двох потужних держав, які до того ж мають ядерну зброю, – Індії та Пакистану – поки що зберігається внутрішній баланс сил. Це пояснюється тим, що Індія є традиційним союзником Росії, тоді як Пакистан – не менш традиційним союзником Китаю. Через це ШОС може з часом перетворитися на трансрегіональний еквівалент ОБСЄ/ООН для Східної Євразії, а його ключові учасники – РФ і КНР – сприяти загальній деескалації напруженості на субрегіональному рівні «сфери відповідальності» організації (перш за все по лінії Індія – Пакистан).

Однак при цьому слід враховувати також низку проблемних чинників. Це наявність внутрішніх протиріч між потенційними ключовими акторами такої структури, як ШОС (перш за все, у відносинах Індія – Пакистан та Індія – Китай).

Прагнення Москви «геополітизувати» ШОС намагаються на протидію Пекі-

на, зацікавленого лише в «геоекономізації» діяльності цієї структури. Аналогічною є поляризація підходів РФ і КНР до векторів співробітництва у форматі БРІКС. У цілому, Китай об'єктивно не зацікавлений у тому, аби відігравати для Росії роль другої скрипки в її геополітичних концертах, ні тим більше опосередковано втягуватися в дедалі гостріше протистояння по лінії Росія – Захід. Так, позиція КНР щодо антиросійських санкцій Заходу формулюється за принципом «ми санкції не визнаємо – але не можемо не враховувати». Тим більше, що загальний контекст геополітичних відносин Пекіна з Вашингтоном стає дедалі проблемнішим, при тому, що КНР більш ніж зацікавлена в розвиткові геоекономічних відносин зі США. Для порівняння: товарооборот КНР із РФ за 2014 р. становив близько 95 млрд дол., а на середину 2015 р. він продемонстрував падіння на третину; тоді як обсяги торгівлі КНР із США – у шість разів більше, причому у КНР – профіцит у 343 млрд доларів.

Китай уже давно будучи економікою №2 у світі і аж ніяк не страждаючи комплексом меншовартості, на відміну від Росії, прагне поступово спрямовувати свою геоекономічну потужність на посилення власного геополітичного потенціалу і сприяння реалізації геостратегічних амбіцій на трансрегіональному рівні. Саме на це спрямовані такі амбіційні геотранзитні проекти, як «Новий шовковий шлях». Варто також урахувати дедалі чіткіше артикульовані амбіції Китаю в регіо-

ні Південно-Східної Азії, а надто – територіальні, зокрема щодо так званого першого ланцюга островів (Спратлі, Сенкаку/Дяюйдао, Парасельських та ін.). У свою чергу, на 2020 р. ВМС і ВПС США планують розмістити 60% своїх сил саме в АТР, маючи на меті, перш за все, політико-військове стримування Китаю від зазіхань на таких стратегічних союзників США у регіоні, як Японія, а також Південна Корея, В'єтнам та інші.

Замість висновків. У цілому, під егідою Росії і в тісній прив'язці до Китаю попередньо вибудовується конфігурація міжнародного квазі-«полюсу сили» багато в чому альтернативного Західному. Внутрішнім ядром його є система СНД-ОДКБ-ЕврАзЕС/МС, «зовнішнім ядром»/ «внутрішнім контуром» – ШОС, «зовнішнім контуром» – БРІКС. Однак наявність низки проблемних чинників як внутрішнього, так і зовнішнього планів суттєво ускладнює потенціал розвитку подібного «полюсу сили», що претендує на впливову альтернативність відносно геополітично цілісному та геоекономічно консолідо-

ваному Західному «полюсу сили».

Список використаних джерел:

1. Гарри М. Конкурентные стратегии Пекина и малых стран АСЕАН в Южно-Китайском море // *Международные процессы*. – 2015. – Т.13, № 1 (40). – С. 81-88.
2. Горобець І. Індія: нові внутрішньополітичні та зовнішньополітичні імперативи // *Зовнішні справи*. – 2015. – №4. – С. 37-38.
3. Грачиков Е.Н. Внешняя политика Китая: стратегии в контексте идентичности и глобальной перспективы // *Международные отношения*. – 2015. – № 3. – С. 290-306.
4. Шергин С. Азійсько-тихоокеанський регіоналізм у контексті проблем безпеки // *Зовнішні справи*. – 2015. – №

6. – С. 16-21.

5. Кошелева Х.Є. Порівняльна характеристика діяльності БРІКС і ШОС та їх місце на світовій арені // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна*. – Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2014. – №1. – С. 22-26.

6. Манойло А.В. Итоги уфимских саммитов БРИКС и ШОС: если Запад не пересмотрит свою политику, он рискует стать «задним двором» БРИКС // *Международные отношения*. – 2015. – № 3. – С. 268 - 272.

7. Krepinevich A.F., Jr. How to Deter China. The Case for Archipelagic Defense // *Foreign Affairs*. – March/April 2015. Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-02-16/how-deter-china>

8. Solingen E. *Comparative Regionalism: Economics and Security*. – Routledge, 2015. – 304 p.

9. Tingyang Zh. The “China Dream” in Question // *Economic and Political Studies*. – January 2014. – Vol. 2, No. 1. – Pp. 127-142.

Олексій ПОЛТОРАКОВ,
кандидат політичних наук, Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України

АНОТАЦІЯ

Артикульована геоекономічними санкціями та фактичним виключенням з «Великої вісімки» геополітична ізоляція Росії змушує Москву шукати альтернативні шляхи збереження своєї присутності на міжнародній арені в якості впливового геостратегічного актора. У дуже непростих для себе міжнародних умовах Москві доводиться підтримувати та розвивати відносини партнерства перш за все з державами та міжнародними об'єднаннями переважно другого плану, чії потенціали та амбіції обмежуються регіональним і суміжними масштабами.

Ключові слова: Росія, геостратегія, СНД, ШОС, БРІКС, Китай.

АННОТАЦИЯ

Артикульованная геоекономическими санкциями и фактическим исключением из «Большой восьмерки» геополитическая изоляция России вынуждает Москву искать альтернативные пути сохранения своего присутствия на международной арене в качестве влиятельного геостратегического актора. В очень непростых для себя международных условиях Москве приходится поддерживать и развивать отношения партнерства прежде всего с государствами и международными объединениями преимущественно второго плана, чьи потенциалы и амбиции ограничиваются региональным и смежным масштабами.

Ключевые слова: Россия, геостратегия, СНГ, ШОС, БРИКС, Китай.

Віденські домовленості з Іраном і нова конфігурація світової системи

УДК 328:327.82

Перші економічні санкції проти Тегерана було запроваджено відразу після Ісламської революції 1979 р. та подій навколо захоплення в заручники американських дипломатів. Під час іраксько-іранської війни 1980-1988 рр. провідні країни Заходу озброювали обидві конфліктуючі сторони. Після її завершення в 1990-ті рр. з'явилася і швидко згасла надія на внутрішню лібералізацію правлячого в Ірані режиму.

Ситуація стала ще більш напруженою після вторгнення США до сусіднього Іраку в березні 2003 року. Після ліквідації режиму Саддама Хусейна тодішній іранський президент Махмуд Ахмадінежад анонсував прискорення реалізації ядерної програми його країни. Це стало приводом для запровадження додаткових санкцій з боку США та Євросоюзу. Однак навіть тоді до режиму санкцій не вдалося цілком залучити найбільших покупців іранської нафти й газу – Індію і Китай. Проте Іран залишився ізольованим від західних ринків технологій і капіталів, що негативно позначилося на стані його економіки. Унаслідок цього в Тегерані час від часу відбувалися масові акції протесту проти правлячого режиму, але вони так і не завершилися його зміною. Щоправда, правлячі іранські еліти внаслідок цього визнали, що безкомпромісність у питанні ядерної програми може посилити опозицію в Ірані та поставити під сумнів подальше існування правлячого режиму.

Майже десять років у Відні тривали переговори щодо іранської ядерної програми. У цей час зазначена проблема перебувала під прискіпливою увагою не тільки розвідників, дипломатів, аналітиків, а й дослідників сучасних міжнародних відносин. Зокрема, американський політолог іранського походження Мохсен Мілані пропонує відмовитися від демонізації Ірану та розглядати його інтереси як легітимний фактор регіонального балансу сил. Ключовим моментом переговорного процесу з цією країною за участю США, Євросоюзу, Росії, Китаю, Німеччини, Франції стали події «арабських революцій» 2011 р., унаслідок яких було дестабілізовано Великий Близький Схід. Хаос у регіоні спровокував появу оригінальних аналітичних роздумів про те, що навіть у разі появи іранської ядерної зброї безпека на Близькому Сході стане стабільнішою [1]. Адже усі учасники процесу будуть змушені поводитися більш відповідально. Доказом імовірності такого розвитку подій називалася нова ситуація балансу сил між Індією і

Summary

The paper presents the final stage of talks of Iranian nuclear program. The authors analyze the position of the main participant's diplomatic process. In that context, shows the possible impact of the agreements with Iran on the regional and global systems of international relationship.

Keywords: Vienna agreement, Iran, nuclear program, diplomatic compromise, USA, European Union, Russia, China.

Пакистаном, що виникла після 1998 р., коли обидві держави вже мали ядерну зброю.

У грудні 2013 р. з'явилися припущення щодо можливості «розрядки» у відносинах між США та Іраном [2]. Реальність компромісного результату на переговорах стала вірогідною в лютому 2015 р., що спровокувало гостру критику такого вірогідного сценарію розвитку подій, яка лунала від ізраїльського прем'єр-міністра Б. Нетаньяху. Нарешті 2 квітня 2015 р. учасники переговорів домовилися про рамкові умови угоди. Також тоді вирішили, що до 30 червня 2015 р. повинні бути досягнуті остаточні рішення щодо припинення розвитку потенційної військової складової іранської ядерної програми.

Ізраїльська аргументація протидії такому розвитку подій виглядала переконливо та спиралася на недавній історичний досвід.

Адже в 1994 р. тодішній Президент США Білл Клінтон досяг домовленостей з Північною Кореєю щодо «мирної атомної енергетики». Як і в разі з Іраном, пропонувалося на умові згортання військової складової ядерної програми КНДР поставити під контроль Міжнародного агентства з атомної енергетики (МАГАТЕ) північно-кореїські ядерні об'єкти й за це реалізовувати проект розвитку «мирної» атомної енергетики в Північній Кореї за участі американсько-японської спільної компанії. Але вже у 2008 р. Кореїська Народно-Демократична Республіка не просто порушила ці домовленості, а й провела випробування власної ядерної бомби. Ізраїль нагадував, що тісні «творчі» контакти між північно-кореїськими та іранськими фахівцями з виробництва ядерної зброї давно не є таємницею для розвідувальних служб більшості розвинених країн.

Тому найбільш уразливою складовою потенційних домовленостей США, Китаю, Німеччини, Франції та Росії з Іраном стало питання контролю за їхнім виконанням. Зважаючи на це, Ізраїль зауважує, що МАГАТЕ навряд чи може бути надійним контролером, адже ця агенція проморгала успішний розвиток військово-технічної складової північно-кореї-

ської ядерної програми. Іран додав перцю цій аргументації, відмовляючись відкрити всі підземні об'єкти, а не лише завод із виробництва збагаченого урану в Натанзі. Аби нейтралізувати ізраїльські побоювання, Франція запропонувала закріпити в можливій остаточній угоді положення про можливість відновлення міжнародних санкцій у повному обсязі, якщо Іран не виконуватиме угоду. Однак така пропозиція абсолютно не влаштовує Іран. Його дипломати жорстко наполягали на негайному скасуванні всіх без винятку санкцій відразу після гіпотетичного підписання угоди про міжнародні гарантії розвитку мирної атомної промисловості в Ірані. Таку позицію підтримала Росія, яка сподівається після скасування режиму санкцій непогано заробити на контрактах з побудови нових атомних станцій у цій країні та на військово-технічних контрактах.

Такий перебіг віденських переговорів поставив у скрутне становище США. З одного боку, до завершення другої президентської каденції Барак Обама сподівався укласти історичну угоду, яка за місце в історії конкуруватиме хіба що з Кемп-Девідською угодою президента Джиммі Картера, що відкрила шлях до замирення Ізраїлю та Єгипту. Однак на переговорах з Іраном американцям було дуже важко втримати хисткий баланс між тривогою за безпеку Ізраїлю та поступками Ірану. Крім того, посилення активності терористичної «Ісламської держави Іраку і Леванту» змушує США шукати партнера задля протидії цьому угрупованню в тому числі

й у шиїтському Ірані. Цей аргумент дуже наполегливо обстоювала й китайська делегація на віденських переговорах.

Більшість щиро віруючих мусульман у ісламському світі до середини липня 2015 р. постуvala під час священного місяця Рамадан. У цей час треба пробачати ворогів, думати про власні гріхи та займатися благодійністю. Однак зовсім іншими були плани бойовиків «Ісламської держави Іраку і Леванту» (ІДІЛ). На тлі успішного наступу іракських і сирійських курдів стратеги ІДІЛ вирішили вдатися до гучних терористичних актів. У п'ятницю 26 червня 2015 р. терористи ІДІЛ одночасно атакували сунітську мечеть у Кувейті, туристичний готель з іноземними туристами в Тунісі та американський завод із виробництва скрапленого газу у Франції. Кожна з цих атак має вагоме символічне значення. Нападом на кувейтську мечеть ІДІЛ показала, що має прихильників навіть у соціально благополучних країнах Перської затоки. Атака на готель у Тунісі стала частиною «проекту» ісламістів, спрямованого на зачистку земель ісламу від «невірних». Нарешті напа-

дом у Франції ІДІЛ продемонструвала, що гучний резонанс від убивств журналістів гумористичного видання «Шарлі Ебдо» в січні 2015 р. їх цілком влаштував й промислові цілі у Франції вони вважають придатними для свого «другого терористичного фронту» в Європі. Найгірше, що ці синхронізовані резонанси терористичні напади показали, що спецслужби як Франції, так і мусульманських країн виявилися нездатними попередити атаки. Адже мало для кого є таємницею, що фанатики використовують сакральні події для активізації своїх дій. У тій же Франції виконавці терактів давно були під ковпаком спецслужб як потенційні терористи, але жодних позитивних наслідків для запобігання терактам це не мало. Євросоюз, лише зіштовхнувшись із бурхливим потоком нелегальних мігрантів переважно з мусульманських країн, нещодавно прийняв рішення про обмежену військово-морську операцію в Середземному морі проти мережі транспортування нелегалів у Європу. Час покаже, наскільки ця операція буде ефективною. Так само на фронті бороть-

би з ІДІЛ «антитерористична коаліція» поки що особливими успіхами похвалитися не може. Тактичний наступ іракських і сирійських курдів зосередився лише на їхніх етнічних територіях та навряд чи розвиватиметься в бік іракського ядра володінь ІДІЛ. У свою чергу іракські шиїти також поки що не є тією ударною силою, яка може військовими засобами розгромити мережу ІДІЛ. Тож поки що стратеги ІДІЛ визначають де і коли вони завдадуть чергового терористичного удару, аби здобути максимальний для себе пропагандистський результат. Зважаючи на цю загрозу, партнери Ірану на переговорах були зацікавлені в його більш активному залученні до антитерористичної коаліції проти ІДІЛ.

Крім того, іранська дипломатія проявила підвищений інтерес до Сьомого саміту БРІКС, який 8-9 липня 2015 р. відбувся в Уфі. У класичному розумінні цей форум об'єднав, за старою термінологією, «країни, що розвиваються» з Азії, Африки та Латинської Америки. Ідеологічну основу під діяльність БРІКС від самого початку намагалася підвести Росія. Наприкінці 1990-х рр. тодішній російський прем'єр-міністр Євген Примаков висунув ідею «великої євразійської трійки» Росії, Індії, Китаю як праобразу «багатополярного світу». У 2001 р. ця ідея частково втілювалась у «Шанхайській організації співробітництва» (ШОС). Однак великі економічні та політичні інтереси Росії й Китаю в країнах Латинської Америки посприяли залученню до співпраці Бразилії. У 2009 р. Брази-

лія, Росія, Індія, Китай висунули амбіційну мету з перетворення своїх економік на лідерів зростання. Однак кілька потужних хвиль глобальної економічної кризи відтоді суттєво змінили ці початкові плани. Проте Іран демонструє готовність залучитися до цього формату співробітництва.

Напередодні саміту БРІКС в Уфі шанхайська біржа вперше за останні десять років зафіксувала значне падіння курсу акцій провідних китайських корпорацій. Цікаво, що це сталося одразу після розрекламованого запуску «Азійського інвестиційного інфраструктурного банку», який розглядається Китаєм як своєрідна альтернатива Міжнародному валютному фонду. Однак очікування китайських інвесторів виявились не настільки оптимістичними, як у пекінського уряду. Адже невизначеність із курсом спільної європейської грошової одиниці, непевність із надійністю обслуговування навіть американського державного боргу, основними утримувачами якого є китайці, додатково нервують банкірів Піднебесної.

В Уфі 9-10 липня 2015 р. також відбувся саміт «Шанхайської організації співробітництва» (ШОС). Країнами-учасницями ШОС є Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Росія, Китай, Узбекистан. Спостерігачами є Афганістан, Індія, Іран, Монголія, Пакистан. Партнерами по-діалогу визнані Білорусь, Туреччина, Шрі-Ланка. Претендують на статус країни-спостерігача Сирія, Азербайджан, Вірменія, Бангладеш, Непал. Як бачимо, коло

країн, які так чи інакше залучені до цього формату взаємодії, є доволі широким, так само як і строка-тим. Такий стан справ є свідченням декларативності більшості принципів, на основі яких вибудовується ця міждержавна структура. Восени 2001 р. на шанхайській зустрічі глав держав Китаю, Росії та країн Центральної Азії обговорювалися питання американської антитерористичної операції в Афганістані. У відповідь Москва і Пекін запропонували країнам Центральної Азії себе в ролі контрбалансу впливу американців. За останні 14 років діяльності ШОС змінювалися пріоритети її роботи. До початку світової економічної кризи 2008 р. за головний визнавався напрям протидії тероризму та сепаратизму. Регулярними стали військові навчання за участі російських і китайських підрозділів у країнах Центральної Азії. Після 2008 р. серед пріоритетів ШОС було названо торговельно-економічне співробітництво, що відразу посилило інтерес до її діяльності, зокрема, в Індії, Ірані, Пакистані.

У західних засобах масової інформації ШОС ніколи не мала позитивного іміджу. Цю міждержавну структуру ліберальна преса називає «самітом диктаторів», «зустріччю Китаю з молодшими партнерами» тощо. Якщо відкинути суто пропагандистський вимір цих визначень, то варто вказати, що кожне з них навряд чи повною мірою здатне визначити сучасну роль ШОС у міжнародних відносинах. Зокрема, напередодні уфимської зустрічі в Петербурзі відбулася зустріч міністрів оборони країн ШОС. Це засвідчує,

що організація реально набуває виміру військово-політичного союзу. Однак у разі розвитку цього напрямку співпраці навряд чи до ШОС зможуть будь-коли приєднатись Індія і Пакистан, які на ножах один із одним. На відміну від Москви, Пекін наполегливо заперечує намір перетворити ШОС на «євразійське НАТО». Менше суперечностей викликає торговельно-економічний і культурно-гуманітарний напрями співробітництва ШОС. Проте для них і досі властивий скоріше двосторонній вимір взаємодії, аніж розвитку горизонтальних зв'язків між усіма без винятку учасниками. Як і в разі з БРІКС, можна сказати, що ШОС як міждержавна структура відбулася. Обидві ці міждержавні організації претендують на формування фундаменту «багатополярної системи» міжнародних відносин, обстоюючи традиційне розуміння національного суверенітету, що опинився під потужним тиском процесів глобалізації та розмивання національних кордонів. Зважаючи на це, ШОС не ставить перед собою надмірно амбіційних завдань, стверджуючи прагматичний стиль співпраці. Він більше нагадує засади, які в 1955 р. були проголошені конференцією країн Азії, Африки та Латинської Америки в індонезійському Бандунзі. Там ішлося про принципи рівноправної та взаємовигідної співпраці, поваги до суверенітету та територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи, колективну безпеку. Активність іранської дипломатії на обох самітах в Уфі вкотре підтвердила нагальність досягнення компро-

місів на переговорах щодо іранської ядерної програми у Відні. Правлячий у Тегерані режим фізично відчув, що подальше загострення конфронтації у відносинах із США та Євросоюзом може зробити внутрішньополітичну ситуацію в Ірані неконтрольованою [3].

Однак ці міркування не означали, що Іран готовий на все заради домовленостей. Після відновлення переговорного процесу позиція іранської делегації щодо найбільш принципових для Тегерана питань залишилася безкомпромісною. Іран наполягав на негайному скасуванні не лише торговельно-економічних і технологічних санкцій, а й військово-технічних. Однак домагання Ірану впродовж наступних шести місяців, а не двох років, як того хотіли США та Євросоюз, остаточного скасування будь-яких обмежень на купівлю зброї стали каменем спотикання на переговорах. Ізраїль зазначав, що вимога швидкого скасування військово-технічних обмежень є свідченням подвійної гри Ірану та його бажання швидко підвищити свій рівень військової готовності для продовження силової гри проти Заходу. Утім, Сполучені Штати залишалися зацікавлені в досягненні компромісу з Іраном, який є надзвичайно важливим фактором у протистоянні з бойовиками «Ісламської держави Іраку і Леванту». Військово-політичні успіхи останніх підштовхували Вашингтон до компромісів із Тегераном, навіть коли це не викликало захвату в Ізраїлю. Тож успіх або провал переговорів у Відні щодо іранської ядерної програми залежав від складного комплексу компро-

ромісних «пакетних рішень», чітке формулювання яких вимагало тривалих дипломатичних зусиль. Зрештою, навіть безкінечні дипломатичні переговори виглядають більш оптимістично, ніж сценарії війни.

Німеччина і Франція, як учасники переговорів, також виявилися зацікавленими в повному відкритті іранського ринку для своїх виробників. Це особливо важливо з огляду на продовження дії санкцій Євросоюзу щодо Росії. Адже грецька боргова криза стала приводом для різких коливань на фондових біржах Азії. Знервовано реагували шанхайська і токійська біржі. Падіння найбільших у Азії китайського та японського ринків за законом доміно спровокувало аналогічні процеси в інших азійських країнах. Песимісти вважають, що ці події можуть спричинити третій період світової економічної кризи. Нагадаємо, що сумнозвісна світова криза розпочалася восени 2008 р. з краху ринку нерухомості у США й швидко поширилася всім світом. Спроби її подолання шляхом фінансового стимулювання економічної активності частково посприяли відносній стабілізації та уповільненню темпів падіння світової економіки. Після 2011 р., коли США почали в широких масштабах використовувати власні сланцеві нафту й газ, економісти завели мову про нову індустріалізацію Америки, яка орієнтується на поєднання високих технологій і дешевих енергоносіїв. Однак навіть відносно скромне зростання американської економіки впродовж 2013-2014 рр. не стало стимулом

для швидкого посткризового розвитку світової економіки. Далися взнаки проблеми з економічним зростанням у Євросоюзі. Там загострення боргової кризи Греції, Іспанії, Італії, Португалії співпало з анексією Криму Росією, війною на Донбасі та запровадженням економічних санкцій Євросоюзу проти Росії. Серйозним дестабілізуючим фактором для економіки ЄС стала нестабільність на Близькому Сході та наплив нелегальних біженців із найбільш небезпечних країн світу. Впоратися з усіма цими проблемами Євросоюз поки що не зміг. Серйозні політичні перешкоди і конкурентні проблеми залишаються на шляху підготовки угоди про створення трансатлантичної зони вільної торгівлі між Євросоюзом і США. Цей проект задумувався як потужний стимул для розвитку їхніх економік, однак він навряд чи буде реалізований до президентських виборів у Сполучених Штатах, запланованих на 8 листопада 2016 року.

Непевність на ринках Європейського Союзу і США, які залишаються головними торговельними партнерами Китаю, негайно позначилася на азійських фондових ринках. Останньою краплею, що перепополнила чашу негативу, стали масові спекуляції з нерухомістю у Китаї. Після стрибків курсів акцій найбільших китайських корпорацій спецслужби цієї країни розслідують маніпуляції на фондових ринках, які залучили до гри з цінними паперами скромні фінансові кошти майже 100 млн китайських громадян. Унаслідок цього біржі фактично перетворилися на «народні казино». Ген-

сек Компартії Китаю Сі Цзіньпін зажадав від карних органів наведення порядку з корупцією та іншими негативними явищами, що як корозія роз'їдають китайську економіку та підривають соціальну стабільність. Жорсткі заходи можуть стабілізувати ситуацію на китайських біржах, однак відкритим залишиться питання, як довго це триватиме.

За такої ситуації у світовій економіці безпека припинення конфронтації з Іраном виглядає як важливий крок до стабілізації становища. У Відні 14 липня 2015 р. між посередниками США, Євросоюзом, Німеччиною, Францією, Китаєм і Росією, а також Іраном нарешті досягнуто справді історичні домовленості щодо іранської ядерної програми. У Тегерані бурхливо вітали цю подію, адже нинішнє покоління іранців отримало доступ до майже 150 млрд дол. фінансових ресурсів, які від 2003 р. були заморожені в західних банках [4]. Сподівання отримати ці кошти було чи не найпотужнішим мотивом, який рухав іранською делегацією на віденських переговорах. Упродовж вирішального двотижневого дипломатичного марафону в спекотному Відні часом здавалося, що компроміс знову не буде знайдений. Зрештою, США і Росія погодилися поділити вплив на іранському енергетичному ринку, що й відкрило шлях домовленостям. Росія також відмовилася включати до «пакету компромісу» обмін іранського питання на українське або сирійське.

Зрештою, Віденська угода передбачає обмеження іранської атомної про-

грами на 10 років в обмін на поступове скасування економічних санкцій. Іран погодився до 2040 р. на постійній основі передати контроль над своїми атомними об'єктами інспекторам Міжнародного агентства з атомної енергії. У контексті компромісів було розв'язано питання міжнародного ембарго на постачання зброї Ірану. Сторони домовилися, що заборона на постачання зброї залишиться чинною ще 5 років. Обмеження на постачання Ірану ракетної зброї і технологій збережуться ще на 8 років. Також Тегеран погодився на можливість негайного повернення санкцій у разі порушення угоди.

Відразу після завершення віденського дипломатичного марафону про намір повернутися до Ірану заявили німецькі і французькі компанії [5]. Конкуренцію їм готовий скласти й американський бізнес.

Технічні параметри віденської угоди залишили поза увагою сутнісні політичні питання. Зокрема, незрозуміло, які Іран дав гарантії щодо своєї безпосередньої участі в протистоянні з бойовиками «Ісламської держави Іраку і Леванту». Ізраїльське керівництво вважає, що отримання Іраном додаткових фінансових резервів підвищить терористичну загрозу єврейській державі. Поки що, правда, не сталося радикальних змін у традиційних зонах впливу Ірану. Орієнтовані на Тегеран афганські шіїти продовжують протидіяти талібам, що лише полегшує проникнення до Афганістану ще більш радикальних прихильників ідей терористичного халіфату на чолі з «Ісламською держа-

вою Іраку і Леванту». Навіть у Палестинській автономії декларовано створення радикальних підрозділів «Ісламської держави в Палестині», яка вважає «зрадниками ісламу» навіть рух «Хамас», який контролює сектор Газа. Не стала меншою допомога Ірану прихильникам президента Башара Асада в Сирії та шийтському руху «Хезболла» в Лівані.

Натомість вагомі політичні наслідки може мати повернення іранської нафти на світовий ринок. Експерти нафтового ринку прогнозують падіння ціни за барель нафти до кінця 2015 р. до рівня в тридцять доларів. Утім, корективи до цих прогнозів може внести загострення ірансько-саудівської конфронтації в Ємені та загалом у Перській затоці. Королівство Саудівська Аравія, не менш гостро, ніж Ізраїль, розкритикувало досягнення віденської домовленості з Іраном. Саудівська Аравія відразу натякнула, що вірогідне порушення Іраном угоди може змусити їх звернутися по допомогу до Пакистану, який поки офіційно є єдиною мусульманською державою, що має ядерну зброю.

Отже, посилення неста-

більності на Близькому Сході може нівелювати позитивні очікування від повернення великої іранської нафти на світовий ринок. Адже надмірні ризики безпеки навряд чи сприятимуть стрімкому падінню цін на нафту. Зростання цін на нафту може сприяти збільшенню попиту на неї, адже передумовою цього може бути лише стрімке зростання економіки вже традиційних імпортерів іранської нафти – Індії й Китаю.

Звичайно, справжнє випробування віденські домовленості пройдуть відразу, коли почнуть втілюватися в життя. Як правило, тлумачення компромісних положень угод може бути досить «вільним», тому можна очікувати й сюрпризів. Особливо після зміни у 2017 р. партійної команди президента у США. Скоріше за все, Вашингтон і надалі намагатиметься переконувати іранський режим у тому, що співпраця з наддержавою вигідніша за конфронтацію.

Безперечно, Віденська угода 14 липня 2015 р. матиме вплив на регіональні і глобальні процеси. Заручником імплементації угоди може бути становище в Ормузькій протоці, якою йде лівова частка екс-

порту нафти з країн Перської затоки. У разі гіпотетичного військового нападу на Іран протока негайно буде перекрита. Це стримує й Саудівську Аравію в її силовій конкуренції з Іраном.

Конфронтаційними у тривалій перспективі залишаться відносини Ірану з Ізраїлем. Ізраїль продовжує звинувачувати Іран у підтримці «Хезболли» і «Хамас». Навряд чи Іран масштабно допомагатиме Заходові в боротьбі проти «Ісламської держави Іраку і Леванту», доки ця структура безпосередньо не загрожуватиме безпеці Ірану. «Хезболла» й надалі залишатиметься передовим загоном Ірану в стримуванні Ізраїлю. Аналогічну роль матиме підтримка з боку Ірану Сирії.

США, маючи штабквартиру П'ятого флоту в Бахрейні, й надалі гарантуватимуть безпеку еміратів Перської затоки. Іран продовжуватиме захищати афганських шіїтів. Непевний вплив угода може мати для внутрішньополітичного становища Ірану. Триватиме протистояння з іранськими курдами та белуджами. Корупція залишатиметься головною загрозою внутрішній безпеці Ірану. Натомість створення ефективного світської опозиційного режиму мулл в Ірані вима-

гатиме від Заходу грошей і часу. Тож історія імплементації Віденської угоди з Іраном обіцяє бути не менш напруженою і цікавою, ніж перипетії дипломатичних зусиль, спрямованих на її підписання.

Список використаних джерел:

1. Colin H. Kahl, Kenneth N. Waltz. *Iran and the Bomb. Would a Nuclear Iran Make the Middle East More Secure?* // <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2012-07-2012/iran-and-bomb>
2. Mohsen Milani. *US – Iran D Tente Possible?* // <http://www.currenthistory.com/Article.php?ID=1100>
3. Michael A. Cohen. *With Iran Nuclear Deal, Obama Guides U.S. to Middle East Off-Ramp* // <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/16288/with-iran-nuclear-deal-obama-guides-u-s-to-middle-east-off-ramp>
4. President Rouhani hails Iranian nuclear team's Victory in Vienna // <http://www.ima.ir/en/News/81691775/>
5. Siemens ready to Return to Iran: company chairman // <http://www.irna.ir/en/News/81691738/>

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент Дипломатичної академії України при МЗС України

Андрій МАРТИНОВ,
доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто заключний етап переговорів заради досягнення домовленостей щодо іранської ядерної програми. Висвітлено позиції основних учасників дипломатичного процесу. Показано вплив домовленості з Іраном на регіональну і глобальну системи міжнародних відносин.
Ключові слова: Віденські домовленості, Іран, ядерна програма, дипломатичний компроміс, США, Євросоюз, Росія, Китай.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен заключительный этап переговоров по вопросу нахождения компромисса по иранской ядерной программе. Показаны позиции основных участников дипломатического процесса. Проанализировано возможное влияние договоренностей с Ираном на региональную и глобальную системы международных отношений.

Ключевые слова: Венские договоренности, Иран, ядерная программа, дипломатический компромисс, США, Евросоюз, Россия, Китай.

Президентські вибори в Польщі – несподіваний політичний перелом

У результаті нещодавніх президентських виборів у Польщі змінився глава держави. Чинний президент Броніслав Коморовський програв кандидату від найбільшої опозиційної партії Анджею Дуді. Чи є це початком серйозного політичного перелому в Польщі та передвістям втрати влади «Громадянською платформою», яка керувала країною протягом восьми років, на осінніх парламентських виборах?

Кілька місяців тому ніщо не передвіщало, що президентські вибори в Польщі призведуть до політичного перелому та втрати посади президентом Коморовським. Чинний глава держави користувався високою довірою в суспільстві. Його рейтинг коливався в межах 70%. Більшість проведених на початку виборчої кампанії опитувань також свідчила про однозначну перемогу Коморовського вже в першому турі. Ці передумови приспали пильність виборчого штабу президента.

Пізніше такий підхід позначився на виборчій кампанії, яку проводив штаб Коморовського. На загальну думку експертів, вона була погано організована, не мала виразного посилу та стратегії. Сам Коморовський також презентував себе як політик, впевнений у своїй перемозі.

Абдикація лідерів

У перемозі Коморовського також були впевнені лідери найбільш впли-

вових політичних партій Польщі. Адже їхні чільники вирішили не брати участі у виборчих перегонах і висунули на боротьбу за президентське крісло менш відомих політиків, для яких імовірний програв не був би демонстративною поразкою, а сама участь у кампанії мала б посилити їхню впізнаваність і дала б змогу отримати досвід і політичний капітал на майбутнє.

«Польська селянська партія», яка входить до правлячої коаліції з «Громадянською платформою», також не висунула свого лідера Януша Пехочінського. Її кандидатом став маршалок Свентокшиського воєводства Адам Ярубас. Аналогічне рішення прийняла партія «Союз демократичних лівих сил», лідер якої, Лешек Міллер, вирішив не брати участі у виборах. Кандидаткою від цієї партії стала Магдалена Огурек — людина без політичного досвіду, яка раніше була коментатором з питань релігії на одному з польських інформаційних телевізійних каналів.

Рейтинги цих кандидатів коливалися в межах кількох відсотків підтримки, що означало відчутну поразку для обох угруповань.

Це також було предметом серйозної критики на адресу Міллера та Пехочінського. Частина членів партії навіть вимагала відставки останнього.

Вдале рішення

Однак рішення не висувати для участі у виборах кандидатуру лідера і глави партії «Право і справедливість», найбільшого опозиційного угруповання, було надзвичайно вдалим кроком. У цій партії протягом тривалого часу проводився аналіз, було опрацьовано стратегію ведення виборчої кампанії. Ключове питання — рішення щодо участі у виборах глави партії Ярослава Качиньського. Після трагічної загибелі у 2010 р. його брата, президента Леха Качиньського, цей політик балотувався на виборах президента. Однак він програв їх з невеликою різницею голосів кандидату від «Громадянської платформи» Броніславу Коморовському.

Тому частина спостерігачів вважала, що Качиньський, прагнучи взяти реванш за тодішню поразку, знову зважиться на участь у виборах. Однак, згідно з результатами про-

веденого перед президентськими виборами опитування, у нього не було серйозних шансів. Істотну роль тут відіграло питання так званого негативного електорату, який незалежно від здійснюваних кроків не проголосував би за лідера цієї партії. Тому партія «Право і справедливість» зважилася на дуже сміливий крок. Для участі у президентських виборах було висунуто кандидатуру дуже молодого і мало відомого кандидата, яким тоді був депутат Європейського парламенту Анджей Дуда. Цей дуже ризикований крок виявився надзвичайно вдалим рішенням.

Ефективна кампанія

Після кількох місяців прекрасно проведеної виборчої кампанії підтримка Анджея Дуди, згідно з результатами опитування, зросла настільки, що він отримував повну і незаперечну перемогу над Броніславом Коморовським у боротьбі за президентське крісло. Кандидат від «Прав і справедливості» починав кампанію з низькою підтримкою, яка збільшувалася протягом наступних тижнів виборчих перегонів. Це було результатом дуже активних дій кандидата і його штабу під чітким керівництвом депутата «Прав і справедливості» Беати Шидло.

Дуда позиціонувався як молодий, динамічний, надзвичайно енергійний політик, який, на додаток, уже має достатній політичний досвід для того, щоб займати найважливішу посаду в

країні. Такі дії та створення позитивного іміджу кандидата дали змогу здобути голоси так званого негативного електорату «Права і справедливості», який не проголосував би за очільника цієї партії Ярослав Качинського.

Досить багато обіцянок

Окрім вищезгаданих іміджових кроків істотним чинником перемоги Анджея Дуди на виборах були обіцянки, які він дав виборцям. Цей політик гостро критикував стиль правління «Громадянської платформи» та президента Коморовського і підкреслював, що ситуація в країні у багатьох сферах вимагає радикальних змін. Критикуючи чинний уряд, він робив сильний акцент на програмі змін, які буде втілено в життя у разі його перемоги.

У ході кампанії Дуда презентував спеціальний документ, так звану програмну угоду, в якій він представив свою програму, а також цілі та завдання, які планує реалізувати на посту президента. Документ містив чотири програмні частини, у яких були представлені виборчі обіцянки кандидата. Вони стосувалися таких сфер суспільного життя: «Сім'я», «Робота», «Безпе-

ка» та «Діалог».

Питання, що стосуються рівня життя польських сімей, є однією з найважливіших тем кожної кампанії. Тож не дивно, що деякі з них Дуда зробив основними гаслами кампанії. Першою з пропозицій було надання допомоги на дітей у розмірі 500 злотих (близько 130 доларів) на місяць. Другою – збільшення розміру суми, що не підлягає оподаткуванню. Третім ключовим гаслом кампанії була відміна пенсійної реформи, впроваджені ще урядом Дональда Туска. У 2012 р. в Польщі пенсійний вік для чоловіків і жінок було підвищено до 67 років. У ході кампанії Дуда обіцяв, що відміна цього закону буде однією з перших ініціатив у разі його обрання на посаду президента.

Вищезгадані пропозиції піддалися гострій критиці з боку офіційної влади як неможливі для реалізації. Представники правлячої «Громадянської платформи» підкреслювали, що в разі їх втілення в життя Польща стане неплатоспроможною країною, її може спіткати доля Греції. Прихильники Дуди, у свою чергу, підкреслювали, що виборчі обіцянки можуть бути виконані в разі уцілення податко-

вої системи та зміни економічної політики.

«Ні» спільній валюті

Зрештою економіка була наступною ключовою темою виборчої кампанії. Одним з її аспектів було питання приєднання Польщі до єврозони. Про намір здійснення такого кроку неодноразово заявляв у період свого правління Дональд Туск, однак рішення про відмову від національної валюти відкладалося у зв'язку з економічною ситуацією в Польщі та єврозоні. На початку періоду свого президентства, у 2010 р., Коморовський також пропонував внести до Конституції зміни, які дозволили б ввести в Польщі євро.

Звичайно, ця проблема також стала однією з тем кампанії. У цьому питанні кандидат Дуда зайняв однозначну позицію і заявив про те, що він проти введення в Польщі євро. У своїй виборчій програмі він чітко заявив, що пріоритетом його президентства буде захист польської валюти, що, на його думку, є гарантією економічного розвитку країни.

Що цікаво, останнім часом у польському суспільстві відбулися істотні зміни в питанні впровадження євро. Результати опитування, проведеного в листопаді 2014 р. Центром вивчення громадської думки, свідчать про те, що 68% поляків виступає проти приєднання до єврозони. Натомість введення спільної валюти підтримує 24% респондентів. Протягом року рівень прихильників знизився на 5 відсоткових пунктів і є найнижчим за всю історію здійснюваних досліджень. Респонденти вказували, що їхні

побоювання, пов'язані з введенням євро, стосуються зростання цін, невідповідного курсу обміну національної валюти на євро, а також втрати незалежності і можливості прийняття рішень щодо здійснення монетарної політики.

Смуга успіхів чи невикористаних шансів?

Однак дебати на тему впровадження євро не мали ключового впливу на рішення виборців про підтримку Дуди або Коморовського. Основними були аргументи щодо поточної економічної політики, здійснюваної органами державної влади та матеріальної ситуації у поляків.

Президент Коморовський та політики «Громадянської платформи» підкреслювали, що ситуація в країні є дуже доброю і останні роки правління цієї партії стали смугою успіхів. Дуда та його політичне оточення різко критикували час правління «Громадянської платформи» і «Польської селянської партії». Вони наголошували на тому, що влада не тільки не використала повною мірою шанси, які давали європейські фонди на розвиток Польщі, а й призвела до краху багатьох секторів польської промисловості. Крім того вони вказували на відсутність перспектив у Польщі та низькі заробітки, які спричинили масовий виїзд поляків на роботу до країн Західної Європи.

У своїй програмі Дуда обіцяв збільшити кількість робочих місць завдяки підвищенню рівня інвестування в економіку країни. Він заявив, що з цієї метою буде опрацьовано спеціальний інвестиційний план і вивільнено

потенціал польських фірм, що, на його думку, обмежений такими чинниками, як бюрократія, зловживання владою та нерівність шансів. У програмному документі кандидата від «Права і справедливості» також вказано, що разом з європейськими фондами для реалізації вищезгаданої спеціальної інвестиційної програми може бути виділено білльйон 400 млрд злотих.

Несподіваний результат

Протягом наступних тижнів кампанії підтримка кандидата від «Права і справедливості» почала зростати, про що свідчили результати більшості опитувань. Однак виборчий штаб президента Коморовського не відреагував відповідним чином на дані досліджень і тактика ведення його кампанії радикально не змінилася. Адже політичне оточення президента вважало, що, незалежно від результатів опитувань, реальна підтримка чільника держави є вищою.

Тому результати голосування, проведеного 10 травня 2015 р., усе-таки стали неабиякою несподіванкою. Перемогу в першому турі здобув Анджей Дуда, який отримав 34,76% голосів. Натомість за чин-

ного президента проголосувало 33,77% громадян, які брали участь у виборах.

Це означало, що у другому турі ці політики будуть змагатися за крісло глави держави один з одним.

Величезна несподіванка

Аналізуючи результати виборів, слід зазначити, що тверде третє місце зайняв незалежний кандидат Павел Кукіз. Він отримав 20,80% голосів, що було величезною несподіванкою. Адже раніше Кукіз не займався політикою. Широкому загалу він був відомий як рок-музикант і колишній лідер одного з популярних польських музичних гуртів.

Від певного часу Кукіз почав критикувати стан демократії в Польщі, позиціонував себе як незалежний кандидат, який при цьому закликав до боротьби з існуючою системою влади. На його думку, правляча еліта Польщі не слухає голосу громадян, оскільки виборча система та принципи фінансування партій із бюджету гарантують представникам естеблїшменту участь в управлінні державою. Тому в ході виборчої кампанії Кукіз закликав до відмови від фінансування

партій з державного бюджету та до зміни виборчої системи. Цей кандидат пропонував ввести систему одномандатних виборчих округів на виборах до Сейму.

Висока підтримка Кукіза означала, що завоювання симпатій громадян, які проголосували за нього, забезпечить Дуді або Коморовському перемогу в другому турі виборів. Більш високі шанси на завоювання цього електорату мав кандидат від «Права і справедливості», який у своїх висловлюваннях також часто критикував діючу владу. Команда президента Коморовського розуміла, що без здобуття голосів електорату Кукіза важко розраховувати на переобрання на другий термін. Тому він вдався до сміливої спроби використати основні виборчі гасла цього кандидата. Уже наступного дня після першого туру виборів президент Коморовський пообіцяв оголосити загальнодержавний референдум, на якому поляки мають відповісти на три важливі для громадян питання. Перше з них стосувалося саме відмови від фінансування партій з державного бюджету; друге — вирішення на користь платника податків суперечливих юридичних питань; третє — введення одномандатних виборчих округів. Стосовно останнього питання президент Коморовський навіть подав до парламенту проєкт змін до конституції, які дозволяють упровадження нової виборчої системи у Польщі.

Новий президент

Однак вищезгадані спроби штабу Коморовського

не принесли результатів. Більшість прихильників Кукіза у другому турі віддали голоси за Дуду.

Власне в цьому слід вбачати його остаточний успіх. У результаті голосування кандидат від «Права і справедливості» отримав 51,55% голосів. Натомість чинний президент Коморовський здобув 48,45% голосів.

На думку експертів, однією з причин поразки останнього була погано організована виборча кампанія. Однак сам президент відкидає ці звинувачення. У інтерв'ю, яке він дав одному з польських тижневиків, Коморовський підкреслює, що політичні конкуренти вдалися до організованої акції чорного піару проти нього. Він додав, що ця надзвичайно брудна акція дала свої результати.

Коморовський зазначив, що його завданням, як президента, було підкреслення реальних успіхів Польщі. Колишній президент також висловив здивування у зв'язку з тим, що в ході кампанії поляки серйозно сприйняли висловлювання Дуди про жахливу ситуацію в країні і необхідність її відбудови. «Для мене залишається загадкою, як можна було стільки поляків переконати в тому, що після 26 років свободи, незважаючи на економічне процвітання, Польщу необхідно відбудувати з руїн як після війни. Це здавалося такою нісенітницею, настільки підлим, що не варте полеміки», — заявив в інтерв'ю колишній президент.

Підтвердження обіцянок

Згідно з конституцією, новий Президент Польщі

вступає на посаду після складення присяги перед Національними зборами, тобто перед об'єднаними палатами Сейму та Сенату. Ця урочиста подія відбулася 6 серпня. Новий президент у посланні до народу запевнив, що виконає виборчі обіцянки, дані в ході кампанії. До своїх найважливіших обов'язків він відніс підготовку закону про підвищення розміру звільненої від оподаткування суми та зниження пенсійного віку. Також додав, що Польща вимагає суттєвих коректив у багатьох сферах і він здійснюватиме необхідні кроки з метою зміни цієї ситуації.

Коригування закордонної політики

У своїй промові Дуда також торкнувся питання закордонної політики та безпеки. У Польщі неодноразово виникали компетенційні спори щодо здійснення закордонної політики між президентом Лехом Качиньським та урядом Дональда Туска. Аналогічну ситуацію коабітації маємо й сьогодні, тому суспільство з великою цікавістю очікувало заяв нового президента з цього питання.

Президент Дуда підкреслив, що після відновлення суверенітету Польща досягла двох великих успіхів у міжнародній сфері, якими був вступ до Північноатлантичного союзу та Європейського Союзу. Президент зазначив, що закордонна політика, яку він реалізуватиме, не буде революційною, однак зазнає істотних змін.

Дуда підкреслив, що найближчим часом домогатиметься посилення союзницьких гарантій

НАТО щодо Польщі та держав Середньої та Східної Європи. За словами президента, згадані гарантії повинні бути отримані Польщею у рамках ініціативи «Ньюпорт Плюс», на саміті Північноатлантичного союзу, який відбудеться у 2016 р. у Варшаві. Президент підкреслив, що незалежно від союзницьких гарантій ключовим для безпеки Польщі питанням є створення сильної та сучасної армії. Він заявив, що на її розвиток надалі виділятимуться значні кошти.

Українське питання

Варто зазначити, що, говорячи про міжнародні питання та політику безпеки, новий Президент Польщі у своїй промові не торкнувся ситуації в Україні та війни на Донбасі. Він обмежився загальними фразами, заявивши, що працюватиме над побудовою добрих відносин із сусідами і що Польща повинна вести діалог з партнерами в регіоні. Цікаво, що Дуда заявив про намір активізувати діяльність Вишеградської групи протягом наступних років. Український конфлікт однозначно показав, наскільки різноманітними і суперечливими є інтереси країн Вишеградської групи. Також він підтвердив, що після вступу до

НАТО та ЄС країнам, що входять до складу цієї структури, важко випрацювати спільну позицію на міжнародній арені.

Однак у період президентства Дуди закордонна політика стосовно України не повинна зазнати радикальних змін. Польща й надалі буде адвокатом України на міжнародному форумі, підтримуватиме євроатлантичний курс Києва. Однак істотні зміни можуть мати місце у сфері регіональної політики в більш широкому розумінні. У своїх планах президент Дуда звертається до концепцій, які реалізував трагічно загиблий Лех Качиньський, у зв'язку з чим можна очікувати зміцнення співпраці та спроби створення союзу з державами Середньої та Східної Європи, басейну Чорного моря.

Резюме

Цьогорічні президентські вибори повністю змінили політичну ситуацію в Польщі. Завершується восьмирічна епоха правління та політичного домінування «Громадянської платформи». Нині важко однозначно стверджувати, яким буде період президентства Анджея Дуди. Як кандидат він дав багато обіцянок, що розбудили надії виборців і забезпечили йому перемогу на вибо-

рах. У перших промовах після приходу до влади новий президент підтвердив бажання виконати їх і різко висловився на адресу критиків, які стверджували, що його пропозиції зі зниження пенсійного віку та збільшення розміру звільненої від оподаткування суми неможливо реалізувати.

Слід підкреслити, що ключове значення для реалізації виборчих обіцянок і всього періоду президентства Анджея Дуди матимуть наступні парламентські вибори, які відбудуться вже наприкінці жовтня. Адже хоча в Польщі президент обирається безпосередньо громадянами, він не має реальної виконавчої влади і мусить співпрацювати з урядом, членів якого буде обрано на виборах.

Результати передвиборчих опитувань вказують на перемогу «Права і справедливості», однак різниця в результатах із правлячою «Громадянською платформою» невелика. У зв'язку з цим важко передбачити, хто переможе в голосуванні і створить уряд. Якщо перемогу здобуде «Право і справедливість», матимемо справу з тісною співпрацею уряду і президента у сфері реалізації виборчої програми. Якщо ж на виборах знову переможе «Громадянська платформа», це означатиме ситуацію коабітації, яка супроводжуватиметься частими конфліктами і компетенційними спорами між президентом і урядом.

Пьотр БАЙОР,
кандидат політичних наук, доцент факультету міжнародних і політичних досліджень Ягеллонського університету в Кракові (Республіка Польща)

Стратегія безпеки Малайзії після подій 9/11: ідеологія завоювання «сердця і розуму» чи узаконення політичного статусу-кво країни?

УДК 351.861(595):323.285](045)

Частина 1

Значний вплив на формування концептів національної безпеки Малайзії та безпекову політику країн субрегіону мали трагічні події 11 вересня 2001 р. (9/11) в США. Малайзія та інші країни ПСА усвідомили всю серйозність проблеми радикалізації ісламу. Загроза з боку його яскравих носіїв – «Кумпулан Мілітан Малайзія» і «Джамаа Ісламія» та їхніх зв'язків із Аль-Каїдою залишаються досить серйозними, хоча уряди деяких країн іноді й намагаються їх применшити. Причинами цих спроб є те, що Малайзія, Індонезія та Філіппіни самі є ісламськими країнами, а також імовірно відлякування іноземних інвесторів.

Із моменту запровадження надзвичайного стану уряд Малайзії проводить політику безпеки, що, як не парадоксально, поєднує в собі використання примусового, репресивного законодавства з ідеологією завоювання «сердця і розуму» не лише як методу боротьби проти тероризму та гарантування національної безпеки, а й інструменту підтримки режиму.

Очільники проурядової партії Barisan National, Махатхір Мохаммад (1981-2003 рр.) і Абдула Бадаві (2003-2009 рр.) сформулювали ідеологічну стратегію, націлену на підтримку ідеології Аль-Каїди

(Al-Qaeda) і перетворення Малайзії на лідера мусульманського світу. Вони прикривали свою ідеологічну стратегію державно-сконструйованою формою ісламу, та прагнули зобразити Малайзію як толерантну і помірковану мусульманську країну [1].

За допомогою вдало обраної стратегії Малайзія ефективно впоралася з напруженістю між світською програмою модернізації та сповідуваною малайцями ісламською вірою.

По суті, ідеологія в Малайзії – це інструмент безпеки, сфокусований не лише для боротьби проти терактів, таких як 9/11, а й на обмеженні дискурсивного простору опонентів правлячої коаліції Barisan National (BN) та її лідерів.

Крім того, ідеологія узаконила не тільки застосування примусових безпечових заходів державним апаратом, а й режим, який використовував їх. Основний фокус ідеології цих двох адміністрацій було

Summary

The article is devoted to the study of the concept of security policy of Malaysia after the events of 9/11, which combines the use of coercion and ideology of winning of «hearts and minds». Using the factorial and comparative analysis was found that national security in Malaysia has become synonymous with security regime, which is often focused on removing political and ideological opponents and continuation of dominance of pro-government coalition Barisan National, and thus the concept of national security policy of Malaysia aimed at guaranteeing «status quo» of regime rather than on ensuring national security. Research is also consider the ideological concept of Prime Ministers of Malaysia Mahathir Mohammad and Abdullah Badawi in the form of «Islam Hadhari» or «Civilized Islam» as a unique vision of the ideological struggle against extremism and positioning Malaysia as a leading example of a progressive and tolerant Islamic state.

Keywords: ASEAN, Al-Qaeda, Barisan National (BN), the ideology of winning «hearts and minds», «Islam Hadhari», United Malays National Organisation (UMNO), Organisation of the Islamic Cooperation (OIC), «status-quo».

зосереджено на побудові державної форми Ісламу, що поширювався б як на вітчизняну, так і на міжнародну аудиторію.

Історично політика безпеки Малайзії концентрувалася на захисті режиму правлячої коаліції Barisan National, а не справжніх загрозах. У цій країні режим безпеки та режим надзвичайної ситуації виникли приблизно в один час, з моменту здобуття незалежності в 1957 р., і залишився донині. Це означає, що інститути та інструменти держави злилися з режимом, який використовує їх, а це у свою чергу означає, що

вони підсилюють один одного. Уся державна влада належить виконавчій гілці влади, яка сама по собі складається з членів правлячої коаліції режиму Barisan National, таким чином, гарантуючи повний контроль над державним апаратом. Беручи до уваги політичне домінування режиму, який по суті контролює саму концепцію безпеки, можна зробити висновок, що політичні стратеги часто формують політику, за якої поняття безпеки визначається з точки зору позицій, вигідних правлячій коаліції.

Концепцію малайзійської політики безпеки було введено з моменту запровадження надзвичайного стану (1948-1960 рр.), під час якого малайські війська, підтримувані англійцями, воювали проти комуністичних повстанців. У цей період британці централізували владу в руках уряду Малайзії, зокрема через створення низки репресивних надзвичайних правил. Працюючи разом у

рамках цих правил, як це не парадоксально, урядом була запущена в дію ідеологія завоювання «сердець і розуму». Це було зроблено для того, щоб вибороти лояльність осіб, які були прихильниками комуністичної пропаганди, і це вважався одним із найпомітніших та найуспішніших компонентів стратегії боротьби з комуністичним режимом у Малайзії. У період надзвичайного стану було проголошено концепцію безпекової політики Малайзії, досить гнітючої, але ідеологічно орієнтованої на визначення та знищення коренів причин. До сьогодні Малайзія в рамках своєї концепції безпеки продовжує поєднувати використання примусу та ідеологію завоювання «сердець і розуму».

МАЛАЙЗІЙСЬКА МОДЕЛЬ БЕЗПЕКИ: ПРИМУС ТА ІДЕОЛОГІЯ

З моменту запровадження надзвичайного стану (1948-1960 рр.) підхід уряду Малайзії до питань безпеки був зосереджений на поєднанні апарату примусу з різними ідеологічними механізмами.

Апарат примусу включає в себе низку репресивних законів і послух поліції. До репресивних законів належить: закон про внутрішню безпеку (Internal Security Act (ISA)), закон про пресу та публікації (the Printing Presses and Publications Act), указ про надзвичайний стан (the Emergency Ordinance), закон про державну таємницю (the Official Secrets Act), закон про підбурювання (the Sedition Act). Законодавство має більш

превентивний характер і його фокус спрямований на забезпечення політичного статус-кво й усунення будь-яких фізичних чи ідеологічних викликів легітимності режиму. Наприклад, закон про внутрішню безпеку, встановлює можливість превентивного затримання та дозволяє уряду продовжити термін утримання під вартою до двох років, хоча це може тривати нескінченно, з мінімальною процедурою судового розгляду [1]. Відповідно до ст. 73 закону про внутрішню безпеку, «будь-який співробітник поліції може заарештувати і затримати без ордеру будь-яку особу, яка діяла або діє або може діяти в будь-якій формі, що завдає шкоди безпеці Малайзії або будь-якій її частині території» [4]. Це положення настільки розпливчате, що багато законних видів діяльності, таких як, скажімо, критика урядової політики, підпадає під його дію. Законом про підбурювання забороняються практично всі заходи, що критикують діяльність уряду [1].

Ідеологія в Малайзії виконує дві функції в контексті безпеки. По-перше, вона обмежує простір для ідей, які кидають виклик легітимному режиму. Загальні ідеологічні конструкції, які виконують

функції безпеки, різною мірою включають у себе: Бачення 2020 (Vision 2020, широка стратегія розвитку, що сприяла продовженню політичного статус-кво і, таким чином, виключення інакомислення); Нову економічну політику (політику позитивних дій, яка просуває малайські інтереси вище інтересів інших етнічних груп і допомагає зміцнити домінування партії Об'єднана національна організація малайців (ОМНО) у центрі політичної влади. Друга функція ідеології в Малайзії — це функція узаконення не тільки застосування апарату примусу, а й режиму, який володіє ним [1].

Термін «ідеологія» має досить широке трактування, різні теоретичні визначення. У широкому розумінні Девід Е. Аптер дав таке визначення: «Ідеологія поєднує певні дії та мирську практику з більш широким набором значень, визначаючи соціальну поведінку більш гідну особи. Це, звичайно, щедрий погляд. З іншої точки зору, ідеологія прикриває приховані мотиви і прояви» [2].

На думку Ентоні Даунс, ідеологія як політичний інструмент, у широкому розумінні, використовувалася в Малайзії перш за все в політичних цілях. Даунс дав таке визначення

ідеології — це є «вербальний імідж хорошого суспільства та головний інструмент побудови відповідного суспільства». Ідеологія є політичним інструментом, що визначає параметри суспільства [3].

Девід Е. Аптер також наголошував на політичній перспективі ідеології. Він стверджував, що «ставлення до влади надає ідеології свого політичного значення». Ідеологія підтримує еліту, виправдовуючи політичні вчинки представників влади.

Ідеологія пов'язана зі створенням ідентичності та солідарності. У цьому зв'язку Аптер зазначав, що ідеології можуть бути використані політичними лідерами для створення спільної ідентичності. У Малайзії багато уваги приділяється створенню ідеологічних рамок, які просувають інтереси в межах певної етнічної групи або в окремих випадках декількох етнічних груп.

Порядок денний ісламського уряду орієнтований на малайську громаду і націлений на просування особливої місії ісламу, яка обслуговує розширені інтереси режиму. Програма «Бачення 2020», розроблена Махатхіром, націлена на звернення до всієї малайської етнічної громади, таким чином закріплюючи політичний статус-кво за коаліцією Barisan National, і зокрема за проурядовою партією Об'єднана національна організація малайців (ОМНО).

Незважаючи на схожість думок, ідеологічна концепція в роботі Andrew Humphreys «Malaysia's post-9/11 security strategy: winning «hearts and minds»

or legitimizing the political status quo»? відрізняється від думок Даунса та Апте-ра, оскільки зосереджена на малайзійській специфіці. Більше того, Andrew Humphreys розглядає ідеологічний апарат у контексті безпеки, а не лише політики. Окрім того, у його роботах показано, що в Малайзії ідеологія є методом узаконення примусу, а в більш широкому розумінні — методом узаконення режиму, який затверджує ідеологію країни. Ідеологія також обмежує дискусії в рамках країни. Це є фундаментальна спроба усунути загрозу інакомислення [1].

ІДЕОЛОГІЯ ЗАВОЮ- ВАННЯ «СЕРДЕЦЬ І РОЗУМУ»: МАХАТХІР І ВІЙНА ПРОТИ ТЕРОРУ

До і після подій 9/11 Махатхір Мохаммад протистояв тенденціям міжнародної політики, які були націлені проти інтересів його адміністрації. Махатхір наголошував на унікальному місці Малайзії у світовому співтоваристві.

Самодостатня країна, часто суперечлива, але завжди, принаймні на теоретичному рівні, незалежна мусульманська країна.

Протягом терміну перебування на посаді (1981-2003 рр.) Махатхір намагався зобразити Малайзію як приклад наслідування для інших мусульманських країн. Махатхір зазначав, що епоха війни проти тероризму кореспондує з ідеологією завоювання «сердець і розуму», яка ідеологічно належить до питань боротьби з міжнародним тероризмом і є актуальною для міжнародних і внутрішніх аудиторій.

Міжнародний вимір

У рамках міжнародного масштабу позиція Махатхіра щодо динаміки змін у світі після подій 9/11 була оформлена в унікальну ідеологію, яка одночасно як підтримувала, так і засуджувала підхід США до боротьби з тероризмом. Відразу після подій 9/11 уряд Махатхіра запросив представників Заходу до Малайзії, щоб ті ознайомилися з тим, що він називав «моделлю ісламської

держави» для «прояснення плутанини в трактуванні поняття «іслам на Заході».

Хоча примусові елементи кампаній боротьби з тероризмом як у США, так і в Малайзії співпадали (особливо після прийняття закону the US PATRIOT Act), проте Махатхір диференціював ідеологічну складову своєї стратегії, яка відрізнялася від американської. Махатхір закликав американський уряд не шукати реваншу. Через кілька днів після трагедії 9/11 Махатхір заявив: «Реванш призведе до загибелі багатьох людей і буде супроводжуватися зворотними контрзаходами». Відмова від військових заходів, як єдиного підходу в боротьбі з тероризмом, стала основним компонентом ідеологічної позиції Махатхіра в період ери тероризму. Позиція Махатхіра знайшла своє підтвердження в критиці політики США та військових вторгнень у Афганістан та Ірак. У період після першого бомбардування Балі, Махатхір знову наго-

лосив на тому, що напади на ісламські країни ще раз підтвердили неспроможність мілітаристської стратегії Сполучених Штатів. Махатхір стверджував, що стратегія США, яка базувалася на основі «розуму і логіки», не спрацювала, оскільки вона не зробила жодної спроби усунути корінь причин тероризму. У цьому контексті в листі до Президента Франції Жака Ширака Махатхір відзначив: «Як лікар, я навчений лікувати хворобу, а не симптоми. Тероризм є симптомом захворювання несправедливості, дискримінації та гноблення мусульман. Вилікувати хворобу, тероризм, — можна, якщо не повністю, то принаймні значно зменшити кількість актів терору».

На думку Махатхіра, основною причиною тероризму є питання Палестини. Махатхір стверджував, що в той час як палестинські «акти терору» справедливо засуджені світовою спільнотою, «більш жахливі акти терору здійснені ізраїльтянами, не засуджені».

На думку Махатхіра, вирішення ізраїльсько-палестинського питання є ключем боротьби проти загроз, які походять від Аль-Каїди. Глибшою загрозою є невпинні військові напади проти мусульман. У листі Дж. Бушу від 4 жовтня 2001 р. Махатхір заявив, що «проблеми» Палестини, Чечні, Іраку, Ірану, Судану та Лівії, як геополітичних гарячих точок за участю ісламських рухів, повинні бути вирішені, щоб виснажити ряди терористів. Махатхір стверджував, що бомбардування Афганістану призведе до

збільшення кількості терористичних випадків, а не усуне їх. Махатхір також говорив, що війна проти тероризму переросте у війну проти мусульман, які у свою чергу спровокують ще більше насильство. Він зазначав: «У той час як Ірак, Іран і Північна Корея помічені як осі зла, міжнародна спільнота зосередила свою увагу тільки на Іраку та Ірані, як мусульманських країнах».

Для того, щоб побороти «антимусульманську істерію», Махатхір просував офіційне визначення тероризму, яке не мало жодного зв'язку з релігією. Махатхір вказував, що «збройні напади або інші форми нападу на цивільних осіб повинні розглядатися як акти терору, а виконавець — як терорист. Будь-кого можна визнати терористом, незважаючи на те, чи нападники діють самостійно, чи за наказом своїх урядів; чи вони належать до постійних, чи нерегулярних угруповань, якщо атака націлена проти цивільних осіб. Групи осіб або уряди, які підтримують напади на цивільних осіб, повинні розглядатися як терористи, незалежно від обґрунтування благородства операцій».

Були сподівання, що це визначення буде прийнято іншими країнами. Питання, пов'язане із визначенням тероризму, було апробовано у вітальній промові Махатхіра на засіданні міністрів закордонних справ Організації Ісламська Конференція (ОІК) у Куала-Лумпурі у 2002 році. Погляди Махатхіра не отримали консенсусу в представників ОІК, оскільки останні заперечували проти включення в ряди терористів палестинських

смертників. Також Махатхіру не вдалося досягти своєї мети на конференції ОІК, однак він здійснив спробу розділити поняття «тероризм» та «іслам». У липні 2003 р. Махатхір відкрив глобальну конференцію Ісламських учених, націлену на усунення концептуальних непорозумінь, що стосувалися ісламу.

Ці спроби зосереджувалися на основних причинах, які можна розглядати як частину більш широкої ідеологічної стратегії, прийнятої адміністрацією Махатхіра у відповідь на події 9/11. Він заявив, що Малайзія успішно проявила себе в боротьбі проти тероризму всередині країни, оскільки не покладалася виключно на збройні методи, але прийняла ідеологію, спрямовану на усунення причин, які давали змогу розмножуватися войовничості. Міністр оборони Наджиб Разак резюмував підхід Малайзії під час візиту у 2002 р. до США заявивши: «Окрім здійснення військових/безпекових заходів, ми вважаємо, що повинні взяти на озброєння ідеологію завоювання «сердця і розуму» наших людей шляхом забезпечення

більш високих стандартів життя, ліквідації бідності, забезпечення якості освіти та охорони здоров'я, а також створення нових робочих місць. По суті, ми повинні створити надію, а не розпач. Більш перспективне майбутнє є антитезисним ґрунтом для поширення войовничості в майбутньому».

Проводячи історичну паралель із періодом запровадження надзвичайного стану, можна відзначити, що успіх Малайзії як держави полягав не в розгромі «комуністичних терористів» військовими методами, а в запровадженні ідеології завоювання «сердця і розуму» того населення, яке було уражено комуністичною пропагандою». Махатхір зазначав, що терористи внаслідок реалізації цієї стратегії втратили громадську підтримку. Махатхір стверджував, що здобуття лояльності незадоволених осіб допомогло мобілізувати підтримку державної позиції в боротьбі проти комуністів. Махатхір явно намагався використовувати Малайзію в якості моделі для решти країн світу. Просування ідеологічної складової як контртерористичної стратегії в

Малайзії було, принаймні частково, здійснено для подальшого узаконення роботи як адміністрації Махатхіра, так і режиму Barisan National.

Національний вимір

Для того щоб відокремити іслам від тероризму на національному рівні, міністр оборони Наджиб наголошував на адміністративній ідеологічній імперативі поняття ісламу: «Правильна інтерпретація ісламу нашим народом є обов'язковою необхідністю, оскільки іслам є релігією миру і терпимості, та виступає проти насильства і безглуздої загибелі».

Уряд забезпечив державну інтерпретацію ісламу поєднуючи сильний апарат примусу, який виступав ключовим елементом боротьби з так званим екстремізмом або, більш конкретно, проти тих, хто не підтримував капіталістичну модель розвитку Малайзії та домінування проурядової коаліції Barisan National. Це створило парадоксальну ситуацію, коли ідеологія завоювання «сердця і розуму» по суті примушувала мусульманське населення прийняти державну інтерпретацію ісламу під страхом бути затриманим за будь-які відхилення. На національному рівні, ідеологія забезпечила домінування проурядової коаліції Barisan National, на міжнародному рівні — альтернативу мілітаризму США.

Ключовим елементом у просуванні офіційного ісламу була урядова стратегія обмеження, якщо не усунення, суперечливих та альтернативних інтерпретацій ісламу. Наприклад, майже відразу після подій 9/11 уряд розпочав кампа-

нію, спрямовану на боротьбу з радикалізмом у системі освіти. Розглядаючи це як частину ідеології завоювання «сердця і розуму», уряд намагався таким чином боротися з відхиленнями в релігійній освіті та зосередити її у своїх руках. У жовтні 2001 р. уряд видав розпорядження, згідно з яким усі дитячі садки, школи і коледжі, що працювали за програмами опозиційної Пан-малайзійської Ісламської Партії (Pan-Malaysian Islamic Party (PAS)), підпадали під більш пильну увагу через занепокоєння, пов'язані з тим, що ці установи могли виявитися розсадником екстремізму. Махатхір заявив, що такі школи не приносять «ніякої користі ісламу», а натомість «формують у дошкільнят на дуже ранній стадії ненависть до уряду».

Нині здійснюється ретельна перевірка приватних релігійних шкіл та їхніх навчальних програм на предмет започаткування там урядових програм з формування малайзійської ідентичності відповідно до державної формули інтерпретації ісламу. Це являє собою чітке використання малайзійської ідеологічної стратегії, у якій один тип

ісламу (підтримана державою версія) стимулюється при одночасному виключенні всіх інших. Таку інтерпретацію ісламу, на думку малайзійських політиків, потрібно поширювати як «прогресивну» модель за межі Малайзії.

Отже, на місцевому рівні Махатхір, спираючись на сильний апарат примусу, просував державну форму ісламу, як державну ідеологію. Проте безпекова ідеологія Махатхіра містила дуалізм: на міжнародному рівні, він виступив проти застосування сили у відповідь на акти тероризму, натомість на національному рівні його державна ідеологія реалізовувалася за допомогою апарату примусу. Елементи ідеології Махатхіра були включені до праці його наступника, Абдулі Бадаві, з подальшим переформатуванням державної інтерпретації Ісламу в концепцію під назвою Іслам Хадхарі (Islam Hadhari)[1].

У Малайзії ідеологія часто використовувалася для просування державних інтересів і обмеження простору для альтернативних і протилежних точок зору, особливо після подій 9/11. Ідеологія прем'єр-міністра Махатхіра Мохаммада була спрямована як

на викорінення причин тероризму на міжнародному та національному рівнях, за одночасного використання примусу та ідеології завоювання «сердця і розуму», так і на гарантуванні внутрішньополітичного статус-кво.

Список використаних джерел і літератури:

1. Humphreys Andrew *Malaysia's post-9/11 security strategy: winning «hearts and minds» or legitimizing the political status quo?* / Andrew Humphreys – Australia: University of Wollongong, Australia, 2010.- P. 21-52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://web.usm.my/km/28\(1\)2010/KM%20ART%202%20\(21-52\).pdf](http://web.usm.my/km/28(1)2010/KM%20ART%202%20(21-52).pdf)
2. David E.Apter *The Politics of Modernization - Chicago and London: University of Chicago Press, 1965, 314 p.*

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1967.69.3-4.02a00530/pdf>

3. Anthony Downs *An Economic Theory of Democracy - New York: Harper & Row, 1957, 96 p.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amazon.com/Economic-Theory-Democracy-Anthony-Downs/dp/0060417501>

4. Internal Security Act.- Published by the commissioner of law revision, Malaysia under the authority of the revision of laws act 1968 in collaboration with PERCETAKAN NASIONAL MALAYSIA BHD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agc.gov.my/Akta/Vol.%202/Act%2082.pdf>

Ірина КРУПЕНЯ,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

Завершення в наступному числі «З.С.».

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено вивченню концепції безпекової політики Малайзії після подій 9/11, що, як не парадоксально, поєднує використання примусу та ідеології завоювання «сердця і розуму». Використовуючи факторний і порівняльний аналізи, встановлено, що національна безпека в Малайзії стала синонімом режиму безпеки, який часто зосереджений на усуненні політичних та ідеологічних суперників і продовженні домінування проурядової коаліції Barisan Nasional, а відтак національна концепція безпекової політики Малайзії спрямована власне на гарантування статусу-кво режиму, ніж на забезпечення національної безпеки. Робота розглядає також ідеологічну концепцію прем'єр-міністрів Малайзії Махатхіра Мохаммада і Абдулі Бадаві у формі «Islam Hadhari» або «Цивілізаційний Іслам», як унікального бачення ідеологічної боротьби з екстремізмом, та позиціонування Малайзії як провідного прикладу прогресивної та толерантної ісламської держави.

Ключові слова: АСЕАН, Аль-Каїда (Al-Qaeda), Barisan National (BN), ідеологія завоювання «сердця і розуму», «Islam Hadhari», Об'єднана національна організація малайців (ОМНО), Організація Ісламська Конференція (ОИК), статус-кво.

АННОТАЦІЯ

Статья посвящена изучению концепции безопасности Малайзии после событий 9/11, которая, как ни парадоксально, сочетает использование принуждения и идеологию завоевания «сердца и разума». Используя факторный и сравнительный анализы, установлено, что безопасность в Малайзии стала синонимом режима безопасности, который часто сосредоточен на устранении политических и идеологических соперников и продолжении доминирования правительственной коалиции Barisan National, поэтому национальная концепция безопасности Малайзии направлена собственно на обеспечение статуса-кво режима, чем на обеспечение национальной безопасности. Работа рассматривает также идеологическую концепцию премьер-министров Малайзии Махатхира Мохаммада и Абдулы Бадави в форме «Islam Hadhari» или «Цивилизационный Ислам», как уникального видения идеологической борьбы с экстремизмом и позиционирования Малайзии как примера прогрессивного и толерантного исламского государства.

Ключевые слова: АСЕАН, Аль-Каида (Al-Qaeda), Barisan National (BN), идеология завоевания «сердца и разума», «Islam Hadhari», Объединенная национальная организация малайцев (ОМНО), Организация Исламская Конференция (ОИК), статус-кво.

Найуспішніший досвід державного будівництва: до 50-ї річниці незалежності Республіки Сінгапур

Дев'ятого серпня 2015 р. виповнилася 50-а річниця проголошення незалежності Республіки Сінгапур, історія розвитку якої стала найуспішнішим у світі прикладом державного будівництва, хоча й доволі невеликої острівної держави-міста [1]. Стрімку модернізацію цієї країни прийнято оцінювати не інакше, як «диво». Світовий банк характеризує Сінгапур, як краще місце у світі за легкістю ведення бізнесу, він посідає друге (після США) місце за кількістю підприємців на душу населення. ВВП країни на душу населення, що становить 56,286 дол., робить її однією з найбагатших у світі. Країна входить до трійки найбільших центрів експорту нафтопереробної продукції, є одним із найбільших і найжвавіших морських портів, світовим лідером з виробництва самопідйомних плавучих бурових установок — СПБУ (тут мимоволі зринають спогади про відомий корупційний скандал в Україні навколо горезвісних «вишок Бойка», також вироблених у Сінгапурі, проте до цієї чистої від корупції країни зазначений скандал жодного відношення не має) і єдиною країною в Азії, що має найвищий кредитний рейтинг «ААА» від усіх трьох головних кредитних рейтингових агентств світу —

Standard & Poor's, Moody's і Fitch [2]. Економіка Сінгапуру вважається однією з найбільш ефективних у світі, а сама країна однією з найменш корумпованих. Систему забезпечення житлом жителів Сінгапуру часто наводять як кращий у світі приклад державного забезпечення. Численні зелені оази у вигляді парків і зелених насаджень, що охоплюють весь острів, справедливо дали цьому місту-державі ім'я «місто-сад». Згадані досягнення уявляються ще більш вражаючими, оскільки цей острів-місто-держава не має власних природних ресурсів, у тому числі й води.

Сінгапур є унікальним у світі місцем із багатьох різних причин:

- географічне і геополітичне розташування на найактивнішому у світі перехресті морських шляхів з Європи, Близького Сходу, Африканського континенту та Індії, з одно-

Summary

The analysis of strategic factors and tactical preconditions for successful development of Singapore, which for one generation has made the jump from "third world" in the "first". Basic principles of state-building process of the island-country-town, as well as ways to overcome the main obstacles faced by the state leadership are characterized. The analysis of these factors is carried out in the context of the problems facing Ukraine today.

Keywords: Singapore, state building, from the "third world" to the "first", corruption, nepotism, meritocracy.

го боку, до Східної Азії, Китаю та Азійсько-Тихоокеанського регіону, з іншого, з Індійського океану до Тихого;

- відсутність будь-яких власних природних ресурсів (прісна вода частково купується і надходить по дамбі із сусідньої Малайзії, а частково продукується з використанням різноманітних суперсучасних технологій) [3];

- острівна держава-місто з багатонаціональним, багаторасовим і багатоконфесійним населенням;

- усього за одне покоління держава у своєму розвитку спромоглася здійснити гігантський стрибок із «третього світу» до «першого»;

- унікальним в історії є

приклад відділення Сінгапуру від Федерації Малайзії, оскільки остання не лише не протидіяла незалежності острова, а й ініціювала та наполягала на такому відділенні;

- унікально складними були й проблеми, що постали перед щойно створеною державою у формі викликів і ворожого ставлення її оточення — з боку відразу трьох значно потужніших «старших братів»: Малайзії, що тиснула економічно і політично, сприяла розпаленню міжетнічних конфліктів; Індонезії, яка планувала військову агресію та спонсорувала тероризм у рамках політики «Конфронтації»; КНР, яка підтримувала ліві політичні сили і комуністичний радикалізм на острові.

Чимало особливостей Сінгапуру мають досить екзотичний і навіть кумедний, як на європейців, характер. Так, у якості кримінального покарання за невеликі злочини, зокрема хуліганство, передбачено покарання у формі «побиття палицями»; у країні заборонена жувальна гумка; за кидання на вулиці сміття правоохоронна

система може покарати публічними виправними роботами з прибирання вулиць тощо.

Характеризуючи процес відділення у серпні 1965 р. Сінгапуру від Федерації Малайзія, патріарх американської і світової дипломатії Г. Кіссінджер зазначав, що Малайзія «вивергнула з себе Сінгапур», оскільки виявилася неспроможною навчити останній підкорятися, не змогла дати собі раду з численним китайським етнічним населенням.

За словами засновника незалежного Сінгапуру, творця його економічного дива та багаторічного прем'єр-міністра країни Лі Куан Ю (1923-2015 рр.), який пішов із життя 23 березня ц.р.: «9 серпня 1965 р. знезачка ми залишилися в самотності. Нас випроводили геть з Малайзії, надавши можливість іти куди заманеться шляхом, що не мав жодних вказівних знаків і провадив у незнане майбутнє. Сінгапур не був країною, яка б сформувалася природно. Це була мовби штучна країна... Ми успадкували острів, але без материкової зони, ми отримали серце без тіла» [4].

Коли видатний державний діяч Британської імперії сер С. Раффлз заснував Сінгапур у 1819 р., останній являв собою напівсонне болотисте рибальське село. Найбільша в ті часи Східно-Індійська компанія, а надалі колоніальна влада Великої Британії перетворили острів на портове місто, використовуючи його вигідне стратегічне розташування між Європою та Індією, з одного боку, та Китаєм і Східною Азією, з іншого. Причому, що коли британці

Сер Стемфорд Раффлз

покинули Сінгапур, його ВВП на душу населення становив жалюгідні 516 дол., що робило країну однією з найбідніших у світі [5; 6]. Політика метрополії за принципом «розділяй і володарюй» призвела до того, що близько мільйона китайців, малайців та індіанців, які населяли острів, животили в умовах крайньої бідності і перманентних міжетнічних конфліктів. Однак, завдяки унікальному політичному баченню видатної, навіть у світовому масштабі, особистості, як Лі Куан Ю і його соратників по створеній і керованій ним політичній Партії народної дії (ПНД), країна за період одного покоління (близько 25 років) здійснила нечуваний стрибок у розвитку.

Для України важливим є питання, у чому полягає секрет сінгапурського успіху і чи може «сінгапурська модель» бути застосовна в пострадянських державах у тому числі, в Україні? Спробуємо розглянути ключові фактори, що стимулювали поступальне просування Сінгапуру від одного успіху до наступних.

Чесний і висококомпетентний уряд. На переконання керівництва країни, уряд повинен бути невеликим, але ефективним, чес-

ним і компетентним, незаплямованим корупційними скандалами, тобто мати чесноти, які, на жаль, усі ці роки були переважно відсутні у представників більшості пострадянських країн, у тому числі, в Україні. В опублікованих «Transparency International» у 2014 р. результатах дослідження щодо глобального поширення корупції, Сінгапур посів 7-е місце у світі серед найменш корумпованих держав. Перші три місця рейтингу посіли – Данія, Нова Зеландія і Фінляндія. Серед пострадянських країн найкращий показник у Естонії – 26 місце, у Грузії – 50, Росії – 136, України – 142 серед 174 країн світу [7]. Викоріненням корупції в Сінгапурі стали серйозно займатися ще в часи Британського панування створенням у 1952 р. Бюро розслідування корупції. З 1959 р., коли Сінгапур отримав право самоврядування, проблема контролю корупції постійно перебувала серед головних питань порядку денного всіх діючих урядів.

Керівництво країни усвідомлювало із самого початку, що для забезпечення швидкого економічного зростання та залучення зовнішніх інвестицій необхідно суворе дотримання принципу стримувань і противаг для подолання корупції. Шляхом упровадження чітких правил, які поставили корупцію поза законом, а також суворого покарання тих, хто порушує ці правила, у державному управлінні встановилися принципи довіри, прозорості та передбачуваності. У своєму офіційному виступі 1979 р. прем'єр-міністр Лі

підкреслював важливість забезпечення повного викорінення корупції в країні: «Сінгапур зможе вижити лише в тому випадку, якщо міністри і вищі чиновники будуть не корумпованими й ефективними...Тільки забезпечивши інтегрованість у державному управлінні, ми доб'ємося того, що наша економіка зможе працювати так, щоб дати Сінгапуру можливість чітко бачити зв'язок між наполегливою працею і високою віддачею» [4].

«Торговою маркою» історії успіху Сінгапуру були і залишаються тривалі реформи антикорупційного законодавства з метою його адаптації до умов сучасності, а також суворі і безкомпромісна його імплементація. Жорстке правило «нульової толерантності» щодо корупції абсолютно однаково повинно застосовуватися як до «принців», так і до «жебраків». ПНД від початку демонструвала, що не боїться самоочищення. Так, у 1975 р. Державний міністр екології Сінгапуру був засуджений за зловживання владою і корупцію. Наступні звинувачення в корупції деяких керівників Міністерства оборони, Антикорупційного агентства і Міністерства закордонних справ країни підтвердили правило, що закон рівною мірою застосовується до всіх громадян. І справа не стільки в жорсткому законодавстві, що допомагає в боротьбі з корупцією, скільки в чікій та ефективній його імплементації. Цілком очевидно, що без правового примусу до дотримання законів (законослухняності), антикорупційне законодавство перетворюється

лише на порожні слова. Законодавство Сінгапуру встановлює систему чітких правил, що визначають заборонені корупційні дії, а також пов'язані з ними покарання. У порівнянні з іноді вкрай заплютанними законами деяких інших країн, орієнтуватися в сінгапурському законодавстві досить легко.

Стабільна, відкрита та приваблива економіка. Керівництво країни поставило завдання створити оазис «першого світу», спираючись на економічне зростання і перетворюючи Сінгапур у привабливе місце для вкладання інвестицій. Світові транснаціональні корпорації прагнуть закріпитися в Сінгапурі завдяки режимам невисокого оподаткування і сприятливого ставлення з боку уряду та місцевої інфраструктури. Прорив стався в 1970-х роках, коли провідні виробники напівпровідників, включно з найбільшою американською корпорацією Texas Instruments приступили до виробництва в Сінгапурі. До 1980-х років країна стала головним експортером електронної та електротехнічної продукції, а до 1997 р. на острові працювало близько 200 американських компаній-виробників із загальним обсягом інвестицій понад 19 млрд дол. Після того, як мануфактурний сектор пішов на спад, уряд стимулював швидке зростання інших секторів, таких як нафтопереробка, біотехнології, офшорна промисловість і фінанси. Сінгапур продовжує грати в рамках наявних у нього можливостей. Не маючи достатньої території та дешевої робочої сили, країна зосередилася на тих галузях, де

може реально досягти успіху. Створюючи Сінгапур місцем, де легко робиться бізнес, уряд домогся залучення значних іноземних інвестицій.

Система правління фактично однієї партії в Сінгапурі не має авторитарного підтексту, наявного в низці пострадянських країн. У випадку із Сінгапуром, однопартійне правління має свої позитивні сторони. Воно робить країну політично стабільним притулком для інвесторів серед хаосу і нестабільності, характерних для ряду інших країн Південно-Східної Азії (ПСА). Багато ТНК обирають місця розміщення своїх штаб-квартир саме в Сінгапурі, хоча займаються бізнесом в інших країнах регіону.

Куль і система освіти. З перших років незалежності було сформульовано

стратегію — розвивати Сінгапур шляхом розвитку єдиного наявного природного ресурсу — народу. Згідно з оцінками Всесвітньої Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), країна займає одне з перших місць у світі за рівнем освіти. Система освіти в країні є гранично меритократичною з незмінним фокусом на пошук і розвиток найталановитіших студентів і направлення їх на роботу в сферу державного управління. Якісна освіта за невеликі гроші надається не тільки в елітних середніх і вищих навчальних закладах, а й у сотнях місцевих шкіл, політехнічних школах та інститутах. Національна система освітніх фондів надає стипендії найліпшим студентам для отримання освіти в кращих університетах

світу, натомість сам Сінгапур постійно дбає про розвиток власних університетів світового класу. Сінгапурський Національний університет і Технічний університет Наньянг посідають сьогодні, відповідно, 22 і 39 місця у всесвітньому таблиці про ранги вищих навчальних закладів [8]. Ті, хто отримує державні стипендії на освіту, зобов'язані відпрацювати в державному секторі як мінімум два роки за кожен рік навчання.

Принципом меритократії регулюється практика розвитку та просування викладачів. Кращим та успішнішим учителям дають можливість проявляти особисту ініціативу і обіймати керівні посади. Оскільки початкова зарплата вчителів є вищою середнього рівня по країні, ця професія є привабливою і бажаною для кращих випускників університетів.

Освітня політика Сінгапуру має виражену тенденцію орієнтуватися на майбутнє. Політика двомовності з англійською мовою, крім рідної (китайської, малайської або тамільської), фокус на науку, технології, інженерію і математику зумовили те, що сінгапурські студенти вважаються одними з кращих у світі. Завдяки такій державній політиці сінгапурські випускники набувають солідну освітню базу, а робоча сила країни — високу кваліфікацію і різноманітні таланти та вміння, що також є вагомим привабливим фактором для іноземних інвестицій.

Найбільшим активом правлячої вже понад півстоліття в Сінгапурі ПНД була і залишається довіра населення, упевненість у

Лі Куан Ю

чесності та некоруптованості чиновників усіх рівнів. Іншим цінним активом країни є її народ – працьовитий, наполегливий, законослухняний, з великим бажанням навчатися. Головною стратегією успіху, за відсутності природних ресурсів, є максимальне використання наявних обмежених активів і природне розташування Сінгапуру як стратегічного міжнародного порту.

В оточенні великих, але недружніх країн молода незалежна держава відчувала себе в небезпеці, потребувала створення власної ефективної армії, що становило значну проблему, урахувуючи менталітет більшості її населення – китайців, які мали подолати традиційну нелюбов до військової служби. На заваді стояли національні традиції, які відображено в словах відомої китайської приказки: «Розумний чоловік не піде до війська, добра сталь не йде на цвяхи». На сьогодні Сінгапур володіє, хоча й невеликою, але відмінно навченою, сучасно озброєною та ефективною армією, куди після відповідної підготовки в кращих військових навчальних закладах світу направляються найкращі студенти, яких відбирають ще в середній школі та надають їм державні гранти і стипендії. Військова служба і робота вчителем є чи не найбільш престижними та бажаними для молодих людей країни.

Компактність острова-міста-держави зробила його своєрідною лабораторією, у якій ставилися соціальні, політичні, економічні і державо-будівничі експерименти, що можуть слугувати успішними прикладами для

інших держав світу, які стикаються з необхідністю боротьби з корупцією та непотизмом, залучення інвестицій, активізації розвитку та модернізації економіки, забезпечення зовнішньої та внутрішньої безпеки й стабільності, розв'язання міжнародних проблем і забезпечення міжконфесійного миру, гарантувати сучасне прогресивне виховання та якісну освіту населення.

Оскільки єдиним природним ресурсом, яким володіє Сінгапур, є його працьовитий та освічений народ, від початку уряд орієнтувався на професіоналізм і високу якість освіти управлінських кадрів, зростання якості робочої сили. На роботу в державні установи приймали найкращих випускників університетів, науковців-дослідників та інженерів Сінгапуру, що поверталися після навчання та стажування з Великої Британії, США, Австралії, Нової Зеландії, країн континентальної Європи. Численні фахівці державного і приватного секторів направлялись до провідних країн світу, щоб вивчати передовий іноземний досвід у різних сферах господарства і доводити, що Сінгапур – перспективне місце для налагодження співпраці, вкладення капіталів, застосування нових технологій і розміщення виробництв.

Головним ресурсом країни повинні були стати дисципліна, розум, здібності, освіта та винахідливість населення. При цьому активно використовується іноземний інтелектуальний потенціал. При незначній кількості населення (5,4 млн) влада активно заохочує до роботи в країні кращих фахівців різних галузей з усього світу. За офіційною статистикою, близько 40% працюючого населення є іноземцями.

Керівництво країни не стало бездумно копіювати Західний ліберально-демократичний шлях розвитку, проаналізувало принципи відмінності між «індивідуалізмом» Заходу та соціальним «колективізмом» Сходу, роблячи опору на найбільш позитивних особливостях, так званих європейських цінностях (неприйнятність корупції і непотизму, «протестантська етика», індивідуальний розвиток та індивідуальна безпека, права людини) і, водночас, не відмовляючись від природних для Сходу «азійських цінностей» (колективізм, відчуття солідарності та єдності народу, «конфуціанська етика», принцип переваги безпеки соціуму над індивідуальною безпекою, трудоголізм, повага до батьків і старших, схилання перед освітою).

Держава змогла успішно

вбудуватися в глобальну фінансову систему, забезпечивши провідним зарубіжним банкам оптимальні умови для успішного функціонування, сучасну розгалужену інфраструктуру, чітке і прозоре законодавство, високо ефективний і некорумпований державний апарат, значну кількість кваліфікованих професійних кадрів, здатних швидко адаптуватися до сучасних складних обставин мінливого світового політичного, економічного і бізнесового середовища. На початку 1990-х років Сінгапур перетворився на одну з фінансових столиць світу, а його валютний ринок на сьогодні є найбільшим в Азії і третім у світі після лондонського і нью-йоркського. Головними передумовами такого успіху було: домінування закону, наявність незалежної та чесної судової влади, стабільний, компетентний і чесний уряд.

За словами Лі Куан Ю, якби його попросили відповісти одним словом, у чому секрет успіху Сінгапуру, він сказав би – «довіра». Саме довіра змусила свого часу іноземних інвесторів, незважаючи на світову кризу та кризи в країнах ПСА, розмістити тут свої заводи та нафтопереробні підприємства. Сінгапур став третім у світі після Хьюстона і Роттердама центром з нафтопереробки, третім (після Нью-Йорка й Лондона) світовим центром торгівлі нафтою і нафтопродуктами, найбільшим світовим ринком танкерів для нафти і пального, світовим лідером нафтохімічного ринку.

Досвід Сінгапуру є прикладом успішної політики збереження міжнародно-

ного та міжконфесійного миру в багатонаціональній державі, ефективної боротьби з корупцією, умілого залучення іноземних інвестицій, високого рівня охорони здоров'я та освіти, мудрого, ефективного і просвіченого державного управління.

Сінгапур – це успішний приклад реалізації стратегії формування сучасної єдиної нації, упровадження на практиці ідеології розвинутого меритократичного суспільства трудові голіків. Сінгапурські принципи меритократії і досягнення найвищих стандартів практично в усіх сферах суспільного життя є важливою основою, яка формує відчуття успішності, впевненості та національної гордості народу [9].

На переконання Лі Куан Ю, є три головні «стратегічні» фактори успішного розвитку Сінгапуру:

- стабільність і згуртованість суспільства;
- притаманне місцевій культурі прагнення домогтися найвищих результатів, економні та працьовиті люди, які завжди вкладають у майбутнє країни і наступні покоління;
- глибока повага до освіти і знань.

Перебуваючи у вересні 2010 р. з приватним візитом в Україні на запрошення її уряду, на той час Міністр-ментор Сінгапуру пан Лі відзначив такі три «тактичні» передумови сінгапурського економічного чуда:

- гранично привабливе для іноземного бізнесу внутрішнє законодавство;
- англійська мова як державна та мова спілкування всіх етнічних груп країни;
- жорсткі методи боротьби з корупцією і непотиз-

мом, які дали змогу за дуже короткий час подолати ці потворні виразки суспільства.

Отже, якщо в пострадянських країнах, у тому числі Україні, є бажання скористатися успішним досвідом Сінгапуру, то зміни повинні здійснюватися із самого верху донизу.

Перед законом усі повинні бути рівними, лише в цьому разі культура та звичка законослухняності й безумовної поваги до верховенства права увійдуть у «плоть і кров» усіх громадян.

Відчуття абсолютної відповідальності тільки тоді стане культурою державних чиновників усіх рівнів, коли вкорениться усвідомлення неминучості звітування за свої дії та покарання за скоєні злочини.

Для подолання корупції необхідно домогтися того, щоб відповідні суворі закони застосовувалися послідовно та безперервно проти всіх, хто переступив закон без будь-якого виключення.

Принцип меритократії (залучення на керівні посади лише найбільш гідних і здібних осіб) є ключовим для викорінення непотизму (кумівства) і панібратства, що процвітають в Україні та інших пострадянських країнах.

Студенти, які одержують державні стипендії, в обов'язковому порядку повинні відпрацювати в державних установах, де рівень зарплат повинен бути гідним і порівняним із зарплатами в приватному секторі.

Чітке дотримання політики залучення лише найкращих і найяскравіших фахівців забезпечить безперервність потоку талантів до державної служби.

«Ефектом доміно» такої стратегії повинно стати формування високопрофесійного, ефективного і компетентного уряду та всіх ієрархічних ланцюгів управління.

Необхідним є також ухвалення сучасного прогресивного зовнішньоторговельного законодавства з метою активізації залучення ТНК для роботи в країні та гарантій припливу інвестицій. При послідовному дотриманні вказаного з часом у країні повинна запанувати соціальна, політична та економічна стабільність, а економіка, відповідно, стане більш привабливою для залучення іноземних інвестицій. Такі заходи сприятимуть створенню системи стримувань і противаг, яка сформує стабільне середовище для забезпечення прогресу розвитку економіки і всього суспільства в напрямі досягнення статусу країни «першого світу».

Список використаних джерел:

1. Лоссовський І. Як Сінгапур став оазисом «першого світу» // *День*. – № 137(4504). – 4 серпня 2015 р. – С.8.
2. Кредитні рейтинги країн // *Реальна економіка [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/rus/publication/117/59833.html>

3. Лоссовський І. Міжнародний досвід розв'язання «водних конфліктів» у контексті визначення стратегії водозабезпечення Криму // *Зовнішня торгівля: Економіка, Фінанси, Право*. – № 3 (74). – 2014. – С. 80-90.

4. Лі Куан Ю. *Із третього світу в перший. Сінгапурська історія: 1965-2000. Мемуари*. – К.: Вид. О. Канцми. – 2011. – 680 с.

5. Tarling N. *Studying Singapore's Past*. – Singapore: NUS PRESS. – 2012. – 261p.

6. Baker J. *Crossroads. A Popular History of Malaysia and Singapore*. – Singapore: Marshall Cavendish Editions. – 2012. 455 p.

7. *Corruption Perceptions Index 2014: Results* // *Transparency International* - <http://www.transparency.org/cpi2014/results>

8. *QS World University Rankings* - <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sortin g=rank+region+=+country+=+faculty+=+stars=false+search=>

9. Сургуладзе В. *Ідеологія трудолюбивого наци: Лі Куан Ю і уроки сінгапурського «економічного чуда»* // *Міжнародна життя*. – № 6. – 2015.

Ігор ЛОССОВСЬКИЙ,
Надзвичайний і
Повноважний Посланник
України

Наталія ЛОССОВСЬКА,
адвокат компанії Holman
Fenwick Willan, Сінгапур

АНОТАЦІЯ

Проведено аналіз стратегічних факторів і тактичних передумов успішного розвитку Сінгапуру, який за одне покоління зробив стрибок із «третього світу» в «перший». Охарактеризовано основні принципи державного будівництва острівної країни-міста, а також шляхи подолання головних перешкод, з якими стикалось керівництво держави. Аналіз зазначених факторів проводиться в контексті нинішніх проблем України.

Ключові слова: Сінгапур, державне будівництво, з «третього світу» в «перший», корупція, непотизм, меритократія.

АННОТАЦИЯ

Осуществлен анализ стратегических факторов и тактических предпосылок успешного развития Сингапура, который за одно поколение осуществил прыжок из «третьего мира» в «первый». Характеризуются основные принципы государственного строительства островной страны-города, а также пути преодоления основных препятствий, с которыми сталкивалось руководство государства. Анализ приведенных факторов проводится в контексте проблем, переживаемых Украиной.

Ключевые слова: Сингапур, государственное строительство, из «третьего мира» в «первый», коррупция, непотизм, меритократия.

Німецька Міттельєвропа Фрідріха Наумана як інтеграційний проект (з історії Великої війни 1914–1915 рр.)

УДК 327:94(430)

Тривав другий рік Великої війни. Наступальні військові кампанії змінювалися позиційними боями. Трагічна повсякденність охоплювала все більші простори і суспільні зрізи. У горнилі буремного 1915 р. народжувалися як нові звичаї і розпачі, так і плани майбутнього повоєнного устрою. Помітне місце з-поміж них належить інтеграційному європейському проекту німецького публіциста і пастора, прихильника ліберального імперіалізму Фрідріха Наумана (1860–1919) – «найкрасномовнішого адвоката» Міттельєвропи, який для пропаганди середньоевропейських планів «використав усі сили поезії та прози» [4, с. 5]. Суть його центральноєвропейських ідей була викладена на шпальтах опублікованої восени 1915 р. брошури «Міттельєвропа».

Праця була покликана популяризувати ідею великої Німецької імперії, відродженої після «тривалого сну». Не випадково в колах російської дипломатії цю книгу називали «євангелієм руху за Міттельєвропу» [1, арк. 2]. У ній Науман писав, що кінцевою метою німецького імперіалізму є відродження середньовічної «Римської імперії німецької нації». Саме світова війна дасть поштовх цьому

об'єднанню: «Тепер або ніколи повинно бути створене одне ціле між Сходом і Заходом, має утворитися Серединна Європа між Росією і західними державами» [2, с. 31].

Ядром середньоевропейського простору Науман розглядав союз Німеччини та Австро-Угорщини й утворення на цій основі Міттельєвропи в межах між Рейном (на заході) та лінією від Балкан до Румунії (на сході) під домінуванням німецької політики. Публіцист вважав, що Німеччина й Австро-Угорщина «мають бути об'єднані ще до того, як взагалі можна буде думати про яке-небудь успішне звернення до інших держав». Для ілюстрації цієї думки можна навести багато свідчень з його праць. Зішлемося тільки на дві дуже характерні думки. Перша взята зі сторінок книги «Міттельєвропа»: «Ми хочемо і повинні перш за все бачити, що ядро Серединної Європи становлять Німецька імперія та Австро-Угорщина» [6, с. 2]. Через невеликий проміжок часу, в 1917 р., Науман писав: «Військове, політичне і господарське зближення обидвох середньоевропейських імперій є фундаментом майбутньої безпеки частини світу (тобто Європи – авт.), необхідністю для

Summary

The role and importance of German publicist Fridrich Naumann's works in grounding and popularization of the "Mitteleuropa" concept in the beginning of XX ct. are considered in the article. The role of the "Mitteleuropa" brochure, which became the manifest of liberal imperialists during the First World War, is specially stressed. Nauman popularized the idea to create a powerful German state as the leaders of the Central European economic and political union. He believed education Mitteleuropey important consequence of World War I, economic and political centralization and signing of public contracts. The foundation of the contract system had to lay State Treaty between Germany and Austria-Hungary. Nauman viewed it as a major and necessary condition for the postwar world. The publicist also proposed to make the Central European political center of Prague, sea – Hamburg, stock exchange – Berlin and legal – Vienna. Keywords: Mitteleuropa, Fridrich Naumann, Germany, foreign politics, integration, propaganda.

всіх держав, які ні до російського, ні до англійського державного союзу не можуть або не хочуть належати» [7, с. 852]. При цьому він підкреслював, що Серединна Європа є в першу чергу продуктом світової війни, яка розпочалася в 1914 р.: «Міттельєвропа є результатом світової війни. Ми разом сиділи у військовій господарській тюрмі, ми разом боролися, ми хочемо жити разом!» Звідси зрозуміло, що в умовах світової війни головними союзниками середньоевропейського об'єднання він бачив, перш за все, дві інші центральні держави – Болгарію і Туреччину. У зв'язку з цим 1917 р. публіцист зазначив: «Словом «Міттельєвропа» ми позначаємо насамперед об'єднання Німеччини, Австрії та Угорщини, а потім зараховуємо наших союзників, Болгарію і Туреччину». Така Серединна Європа мала стати четвертою світовою державою після США, Британської імпе-

рії та Росії. Водночас Науман змушений був визнати, що «Серединна Європа сьогодні (у 1914–1918 рр. – авт.) – це те, що називається ідея. Це ще більше думка, ніж факт».

У зв'язку зі складністю проблеми і ситуації на середньоевропейському просторі Науман особливо вичленив питання співвідношення між Німецькою імперією і Дунайською монархією. При цьому головну увагу він звернув на місце національних проблем в Австро-Угорщині, станоміще різних народів (перш за все німців, євреїв і поляків) на її території, розбіжності між Пруссією як протестантською і Австрією як католицькою державами, а також на політичну роз'єднаність австро-угорського католицизму. Науман багато говорить про географічну, культурну, політичну, етнорелігійну, господарську відмінності між двома частинами Міттельєвропи: «Німецька

імперія – північніша, холодніша, монотонніша, технічніша. Австро-Угорщина – південніша, строкатіша, багатша природою, романтичніша... Німецька імперія – західніше, Австрія – східніше... Німеччина у більшій своїй частині протестантська, Австро-Угорщина у своїй більшості католицька... Різні ритми життя... Німеччина – країна великих міст і їх кількість щоденно зростає, Австрія і в більшій мірі Угорщина ще на довгий час – країна лісів, полів і пасовищ».

У результаті він зробив свій образний і водночас патетичний висновок: «Берлін і Відень, дві різні температури, ще більш відмінні, ніж Відень і Будапешт!» Але ці відмінності, на думку німецько-

го пропагандиста Міттельєвропи, не стільки роз'єднують, скільки доповнюють Німеччину й Австро-Угорщину, дають змогу сформувати основу серединноєвропейського союзу, де все мусить мати своє місце за принципом «дисципліна і самостійність, загроза і нагорода».

Безумовно, провідна роль у цьому об'єднанні відводилася Німеччині. На сторінках науманівської «Міттельєвропи» читаємо: «По суті Серединна Європа буде німецькою; вона буде користуватися для світових зносин першого дня свого існування вона повинна рахуватися також з національними особливостями народів, які входитимуть до неї». «Навколо планет-

них держав, – писав далі Науман, – пливе ще не організована маса дрібного національного елемента у вигляді комет. Але пізно чи рано кожний з них доведеться кудись примкнути». Саме такою «планетною» державою в центрі Європи публіцист вважав Німеччину, а тому, за його переконанням, «німці притягували до себе народи, що розміщувалися на окраїнах».

Науман навіть вважав, що на цій базі вперше сформується особливий тип серединноєвропейця. Він писав: «Але наш серединноєвропейський тип ще не готовий вирости, він складеться потім... Виросте тип людини, яка буде чимось середнім між французами, італійцями, турками, росіянами, скандинавами й англійцями. Цей серединноєвропейець спонукає нас до пошуку!» Із його праці «Міттельєвропа» можна зробити висновок, що новий тип серединноєвропейської людини складеться в перші роки після світової війни: «Тут повинні пробудитися нові післявоєнні юнаки, зроблені краще, ніж ми, старі, для того щоб виробити тип серединноєвропейської людини з усіма складовими елементами й енергією, зростаючого і міцніючого носія німецтва і змістовної культури. Я думаю, це станеться у перші роки після війни» [6, с. 62, 63, 101]. Безумовно, тут проглядається наскрізь пронімецька позиція Наумана, його бажання надати майбутньому серединноєвропейцю німецьких рис і чеснот. Найважливішою з них, на його думку, був миролюбний характер німецького народу, який,

однак, не є ознакою його слабкості.

Науман був переконаний, що «серединноєвропейський союз встановиться, коли вдасться налагодити не лише німецько-австро-угорське, а й спочатку або одночасно австрійсько-угорське взаєморозуміння». Із позицій митної унії думка Наумана зводилася до такого: «Бути готовим задля митного союзу з Австрією принести в жертву продовження періоду протекціонізму». Зауважимо, що німецько-австро-угорський господарський союз як незалежне товариство німецьких і австрійських, а пізніше також угорських промисловців, банкірів і політиків уперше зібрався 27 червня 1915 року. Упродовж наступних чотирьох років союз регулярно проводив свої зібрання, востаннє – у Відні 31 травня – 1 червня 1918 р. [3]. Під час цих зустрічей відбувалися конкретні дискусії із загальних народногосподарських і політико-економічних питань, які, утім, не дали бажаних результатів у сфері практичного співробітництва.

Велика війна, безумовно, сприяла господарському та митному об'єднанню в Центральній Європі. Вона посилила економічні зв'язки між Німеччиною, Австрією та Угорщиною, що поглибило серединноєвропейську консолідацію. Однак, незважаючи на цей факт, очевидно залишалася проблема господарського розвитку й економічних відносин між Австрією та Угорщиною. Науман не міг пройти повз неї, оскільки без урахування в цілому економічного фактора обох

частин Дунайської монархії не бачив у той час можливості створення Міттельєвропи. При цьому, на його думку, для успішного розв'язання цієї проблеми важливе значення мало налагодження і повнокровне функціонування фінансових зв'язків, посилення банківського капіталу, у тому числі за рахунок активізації державних фінансових груп. Тобто проблема в цьому плані стосувалася двох сторін і мала два вирішення, що зводилися до відповіді на запитання: «Австро-Угорщина в Серединній Європі є і буде однією господарською державою чи двома?» (а з позицій сьогодення можемо навіть додати: чи багатьма?). Тому шлях до Міттельєвропи як господарського економічного союзу Німецької та Австро-Угорської імперій логічно і закономірно розглядався як швидший і простіший, ніж шлях серединноєвропейської економічної консолідації трьох складових – Німеччини, Австрії та Угорщини, а тим паче багатьох – Німеччини, Австрії, Угорщини, Чехії? Польщі? Хорватії?..

Науман добре усвідомлював складність реалізації на практиці концепції «Міттельєвропи». Перешкод виявилось так багато, що він заради здійснення свого ідеалу вважав за потрібне апелювати до свого роду ірраціональних сил. «Ти, історія минулого, – патетично писав публіцист, – ти, чудовий хаос, ти, низка образів, ми просимо вас: допоможіть нам! Якщо ви

захочете, ви можете полегшити нам наше завдання! Прийдіть же ви, герої історії, ви, віщі пророки майбутньої долі народів, відкрийте таємний зміст у пошуках і боротьбі за Серединну Європу!»

Зрозуміло, вважаючи в цілому, що в Серединній Європі головну політичну й економічну роль буде відігравати Німеччина, Науман не тільки прямо про це не завжди говорив, а й, віддамо йому належне, розумів небезпеку для майбутнього Міттельєвропи в політичній диктатурі однієї з її частин. Тому розглядав утворення Серединної Європи як наслідок економічної та політичної централізації і підписання системи державних договорів, «державного союзу і народного союзу Міттельєвропи». Фундамент цієї договірної системи повинен був закласти державний договір між Німеччиною та Австро-Угорщиною. Науман розглядав його також як головну і необхідну умову повоєнного миру. У жовтні 1917 р. в статті з цього питання він писав: «Серединноєвропейський державний договір є основою здорового, правдиво-

го миру». Публіцист також пропонував зробити серединноєвропейським політичним центром Прагу, морським – Гамбург, біржовим – Берлін, а юридичним – Відень.

При цьому Міттельєвропа в жодному разі не повинна була стати союзною державою: важливою умовою її успішного функціонування розглядалася повна політична самостійність, фактична реальна незалежність членів серединноєвропейського об'єднання. Публіцист писав: «Тут вирішення, Міттельєвропа буде великим, далекоглядним кроком усіх причетних держав, кожна з яких детально і відверто обдумуватиме і братиме до уваги всі майбутні можливості». Саме за таким принципом зараз формується нове політико-економічне утворення в Європі. Його майбуття бачиться не в політичному й економічному диктаті одного з суб'єктів і не в повній уніфікації суспільного буття, а в єдності при збереженні політичної незалежності, економічної самостійності, культурно-етнічної самобут-

ності всіх членів співтовариства, дотриманні ними принципів демократії та політичного плюралізму.

Звичайно, Науману і його часові були в цілому невідомі ідеї сучасної європейської інтеграції. Його Міттельєвропа, прямо чи завуальовано, у більшій чи меншій мірі, але завжди ідентифікувалася з Німеччиною. Однак, навіть незважаючи на це, у німецького ліберально-імперіалістичного публіциста є ряд цікавих думок та ідей, співзвучних із сучасною нам добою в розвитку європейського суспільства. Як справедливо зазначав Науман, «це так легко, проектувати на папері ідеальні конструкції Серединної Європи! Потрібно лише узгодити все, поєднати загальні ідеї зі скарбницею нинішнього державно-правового мислення і тоді вони одержать застосування у практичній галузі».

Загалом констатуємо, що обгрунтована на початку ХХ ст. напередодні та під час війни ліберально-імперіалістична серединноєвропейська концепція відомого німецького публіциста та пропагандиста Фрідріха Наумана з повним правом може бути віднесена до різновиду комплексних. Його «Міттельєвропа» як складна уомглядна конструкція була викладена в дуже простій і доступній формі, що дало їй змогу дуже швидко завоювати небачену популярність. Її притягальність пояснюється й цілісним характером – науманівська концепція «Серединної Європи» враховувала практично всю сукупність геополітичних, господарських,

військових, культурних, месіанських факторів суспільного розвитку. При цьому Науманн спробував поєднати бажання та цілі всіх верств німецького суспільства. Він писав: «Якщо я думаю про Серединну Європу, то в першу чергу я думаю ... про широкі маси, про увесь наш загальний народ, про всі його верстви, ... бо тільки на здоровій, вихованій, ситій масі може бути створена військова, фінансова і культурна Середня Європа, про яку ми мріємо».

При цьому видання та популяризація книги було тільки першим кроком на шляху реалізації далекосяжних планів. Незабаром, за підтримки однодумців, Науман заснував Робочий комітет для Міттельєвропи. Крім того, він був учасником Середньоєвропейського господарського союзу, що представляв інтереси впливових ділових кіл. До речі, протягом 1915-1916 рр. промисловці Німеччини та Австро-Угорщини неодноразово збиралися на консультативні зустрічі, де обговорювалися назрілі економічні та політичні проблеми. Дещо пізніше, в 1917 р., за підтримки пангерманських кіл в Австрії були створені Німецька народна рада (Deutsches Volksrat) і Німецький зарубіжний інститут (Deutsches Auslandsinstitut), зовнішньополітична орієнтація яких не викликала сумнівів. Винцем подібних організацій стала створена тоді ще незалежна асоціація Австро-Угорський центр [5, с. 217, 221]. Діяльність цих об'єднань і самого Наумана зі створення Міттельєвропи

була настільки активною, що вже після закінчення Першої світової війни Й. Редліх у своєму щоденнику 21 січня 1919 р. записав: «Сьогодні вранці до мене прибув з Берліна доктор Шотт, який сказав, що Науман стане президентом Німецької республіки. Він думає, що тільки тепер настав слушний момент для створення «Серединної Європи» [8, с. 330].

Природно, що за межами Німеччини, особливо в Росії, Англії, Франції, як і в самій Австро-Угорщині, з побоюванням ставилися до планів, в основі яких лежали різні експансіоністські ідеї, що передбачали можливість встановлення німецького домінування не тільки в Європі, а й у світі. Це зауваження повною мірою можна віднести також до проектів «Міттельєвропи», включаючи увесь їх спектр від «ультраімперіалістичних» до «ліберальних». Не дивно, що ще до Першої світової війни з'явилися плани протидії середньоєвропейській ідеї, хоча в той час вони були спрямовані не стільки проти неї, як насамперед проти німецької експансії в Європі загалом. Практичні кроки з метою перешкодити втіленню в життя німецькій концепції «Серединної Європи» активно здійснювалися в країнах Антанти вже під час світової війни, особливо починаючи з 1916 року. Серйозні колізії викликала вона і у фактично охопленій колапсом дуалістичній монархії Габсбургів. Однак поразка кайзерівської Німеччини та її союзників у Великій війні ознаменувала собою водночас і крах німецьких

ліберальноімперіалістичних середньоєвропейських інтеграційних планів. Ідея Об'єднаної Європи знову актуалізувалася (якщо не брати до уваги низку міжвоєнних проектів, зокрема Е. фон Гасселя) тільки після Другої світової війни. Саме вона стала базою для створення і розширення спочатку Європейського економічного співтовариства, а потім і Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Архив внешней политики Российской империи МИД Российской Федерации. – Ф. Канцелярия. – Оп.470. – Д.68. – 1916 г.
2. Науманн Ф. Серединная Европа / Ф. Науманн. – Птг., 1918.
3. Троян С.С. *Немецкая Mitteleuropa: историческая ретроспектива (немецкие планы создания Серединной*

Европы конца XIX – начала XX века) / С.С.Троян, В.П.Фусанов. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013.

4. Kautsky K. *Die Veremigten Staaten Mitteleuropas* / K. Kautsky. – Stuttgart, 1916.
5. Kováč D. *Otárka Rakusko-Uhorska a jeho vnútorného uspoziadania vo vojnových cieľoch imperialistického Nemecka* / D.Kováč // *Ceskoslovensky casopis historicky*. Praha. – 1987. – С.2.
6. Naumann F. *Mitteleuropa* / F. Naumann. – B., 1915.
7. Naumann F. *Werke*. Bd. 4 / F. Naumann. – Köln und Oplanden, 1964.
8. *Schicksalsjahre Österreichs 1908 – 1919. Das politische Tagebuch Josef Redlich*. Bd.2. – Gras-Köln, 1954

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук,
професор кафедри
зовнішньої політики і
дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто значення праць німецького публіциста Фрідріха Наумана в обґрунтуванні та популяризації середньоєвропейської концепції на початку ХХ століття. Особливо підкреслено роль брошури «Міттельєвропа», яка стала маніфестом ліберальних імперіалістів у роки Першої світової війни. Науман популяризував ідею створення потужної Німецької держави як лідера великого центральноєвропейського господарського і політичного союзу. Він вважав утворення Міттельєвропи важливим наслідком світової війни, економічної та політичної централізації, підписання системи державних договорів. Фундамент цієї договірної системи мав закласти державний договір між Німеччиною та Австро-Угорщиною. Науман розглядав його і як головну та необхідну умову повоєнного миру. Публіцист також пропонував зробити центральноєвропейським політичним центром Прагу, морським – Гамбург, біржовим – Берлін, а юридичним – Відень.

Ключові слова: Міттельєвропа, Фрідріх Науман, Німеччина, зовнішня політика, інтеграція, пропаганда.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено значение трудов немецкого публициста Фридриха Наумана в обосновании и популяризации среднеевропейской концепции в начале ХХ века. Особо подчеркнута роль брошюры «Миттельевропа», ставшей манифестом либеральных империалистов в годы Первой мировой войны. Науман популяризировал идею создания мощного Германского государства как лидера большого центральноевропейского хозяйственного и политического союза. Он считал образование Миттельевропы важным следствием мировой войны, экономической и политической централизации, подписания системы государственных договоров. Фундамент этой договорной системы должен заложить государственный договор между Германией и Австро-Венгрией. Науман рассматривал его и в качестве главного и необходимого условия послевоенного мира. Публицист также предлагал сделать центральноевропейским политическим центром Прагу, морским – Гамбург, биржевым – Берлин, а юридическим – Вену.

Ключевые слова: Миттельевропа, Фридрих Науман, Германия, внешняя политика, интеграция, пропаганда.

Європейська ідентичність: космополітична концепція Ульріха Бека

УДК: 327

Актуальною проблемою для сучасної Європи, яка перебуває в полі сильних інтеграційних, глобалізаційних, міграційних тощо впливів, є проблема ідентичності, індивідуального та колективного ментального вибору. Остання, за твердженням німецького дослідника І. Ноймана, – «це не даність, а відношення, яке постійно формується та реформується в межах певного дискурсу». Маркери ідентичності рухливі, вони обумовлюються безліччю чинників. Такими є географія культурних ареалів, історичні кордони соціополітичних утворень, маргіналізація, або націоналізація суспільства, трансформації в будь-якому елементі соціокультурної системи.

Дискусію щодо проблем європейської ідентичності актуалізують такі процеси:

- розвиток світової та регіональної інтеграції та економічної глобалізації, посилення ролі трансекономічних корпорацій на світовій арені ліквідує кордони між окремими національними державами, відтак відбувається руйнація жорстко визначених міждержавних кордонів;

- змінилася природа, структура й форма модерних держав, нездатність національних держав самостійно вирішувати проблеми глобального масштабу та значення (регулювання економіки, боротьба проти тероризму та морського піратства,

захист прав людини тощо);

- поширилися нові види й умови комунікації різних рівнів (держав і громадян);

- видозмінюється динаміка національних і політичних систем;

- виникла потреба осмислення й переосмислення реальної дійсності;

- спостерігається невинне зростання рівня масових міграцій людей, відтак трансформується поняття «чужого»;

- зазнав змін характер цивілізаційних загроз тощо.

Показовим видається той факт, що на початковому етапі досліджень проблеми європейської ідентичності превалювало зацікавлення підґрунтям її формування та стратегіями розвитку, однак у подальшому виокремлюється критичний напрям в оцінці самого феномену з акцентом на кризових явищах процесу або наголошенні міфічності проекту. Так, Р. Швед зазначає: «Багато дослідників, для

Summary

Modern integration processes in Europe have put in the forefront the question of the formation of European identity. It has divided the scientific community on eurooptimists (expressed in favor of the European identity) and eurosceptics (deny its existence). Ulrich Beck as one of the possible variants of the process of creating a common European cultural space proposed the concept of a cosmopolitan Europe.

Keywords: European integration, European identity, cosmopolitan Europe.

яких реальність Європи як континенту й простору культурної і політичної спільноти є безсумнівною, водночас вважають, що європейська ідентичність є фікцією».

Німецький соціолог і політичний філософ, професор Мюнхенського університету й Лондонської школи економіки У. Бек обґрунтовує концепцію «космополітичної Європи», розглядаючи космополітизацію як внутрішню глобалізацію, що здійснюється всередині національних суспільств. Він пропонує один із можливих варіантів процесу творення спільноєвропейського соціокультурного простору – концепцію космополітичної Європи.

Схарактеризуємо в найзагальніших рисах основні

компоненти концепції космополітизму У. Бека. На відміну від модерністів – представників старої школи (які вважають, що лише всеосяжний національний проект, зцементований мовою, військовою службою й патріотизмом, сприяє просуванню й забезпеченню соціальної інтеграції), дослідник підкреслює, що «з поширенням космополітизму національно-національні відносини змінюються національно-глобальними й глобально-глобальними».

У ході розгляду космополітичного проекту логічним видається акцент на двох умовних площинах – зовнішній, яка формується під впливом світових інтеграційних та глобалізаційних процесів, і внутрішній, пов'язаний з глибинними структурними й свідомісними трансформаціями. З огляду на це німецький соціолог акцентує увагу на необхідності врахування «внутрішньої космополітизації Європи» та зауважує розгортання космополітизації як на мікрорівні (життеустрій, форми діяльності й повсякдення суспільних інститутів (шкіл, районів проживання), так і на макрорівні (не лише через посередництво глобального ринку, а й усе-

редині мережі міжнародних і національних інститутів). У цих умовах неминує постає питання щодо нових вимірів регіональних ідентичностей.

Дослідник практично урівнює європеїзацію й космополітизацію, підкреслюючи неухильне просування процесу, який, на думку У. Бека, зупинити неможливо. Відповідно, сучасна європейська ідентичність з точки зору її конструювання може будуватися як ідентичність космополітична, яка неминує повинна рефлексувати на процеси глобалізованого світу. Німецький дослідник вважає, що майбутня Європа – це Європа космополітична, яка «веде моральну, політичну, економічну й історичну боротьбу за примирення».

На думку У. Бека, новою ідеєю після комунізму та неолибералізму в умовах глобалізації повинна стати саме ідея космополітизму. Сутністю останньої є заперечення існування людства як поліетнічної та багатонаціональної цілісності й перетворення його в доволі невиразно-однотипне, як співіснування та взаємодія численних ідентичностей.

Відповідно до космополітичної парадигми, сучасне суспільство вступило в процес формування єдиної планетарної організації, де окремі країни та народи

втрачають статус автономних самодостатніх одиниць, водночас втрачається устійнена визначеність, сталість, однозначність, розмивається соціально-групово ідентичність.

Прикметною рисою європейського проекту У. Бек вважає «радикальну відкритість» з огляду на посилення транснаціональних зв'язків і зобов'язань. Відтак, підкреслює автор, «в умовах XXI ст. більше не існує замкненого простору, який має назву «Християнський Захід... Європа стає відкритою мережею з рухливими кордонами, де все зовнішнє вже існує зсередини».

Виокремлення основних складових концепції космополітичної Європи У. Бека дає підґрунтя для подальших міркувань щодо дискусійної за характером проблеми формування наднаціональної ідентичності. При цьому авторка свідомо того, що процес формування європейської ідентичності є складним і неоднозначним з огляду на еволюцію етнічних, географічних, соціокультурних, політичних та інших складових. Зауважимо, що йдеться про європейську ідентичність, яка постає як колективна ідентичність усередині спільноти, сформованої в межах кордонів ЄС, що покликана легітимувати існування наднаціонального інституту «Євро-

пейський Союз» для громадян – країн-членів спільноти.

Прикметним видається твердження американського дослідника С. Гантінгтона щодо європейської ідентичності. Наголошуючи на глобальній кризі ідентичності й появі нових її вимірів, він зазначив, що «найчіткіше виникнення нової, «наднаціональної» ідентичності увиразнилося в Європі; при цьому воно сприяло подальшому звуженню ідентичності у багатьох європейських народів: шотландці все рідше отождожують себе з Британією, однак охоче зараховують себе до європейців – тобто ідентичність шотландська виростає з ідентичності європейської. Те ж саме істинно для ломбардів, каталонців та інших наднаціональних меншин».

Територіальна ідентичність кожного рівня, як вияв колективної ідентичності, містить у собі три компоненти: когнітивний, емоційно-афективний та інструментальний.

Когнітивний компонент є набором об'єктивних і стійких ознак, із якими отождоює себе індивід і спільнота, процес і результат самокатегоризації розуміння людиною себе в термінах співвідношення з певною соціальною групою. Він вимагає певних знань про свою та суміжні територіальні спільноти, щоб «свою» спільноту можна було обмежити від «інших». Відтак когнітивний компонент ідентичності часто визначається бінарною логікою «ми – вони» та ґрунтується на протиставленні «своєї» спільноти «іншим».

Другий компонент –

емоційно-афективний виступає суб'єктивним способом сприйняття та обґрунтування когнітивного компонента. Ідеться про певний набір емоцій відносно своєї територіальної спільноти.

Третій компонент – інструментальний (поведінково-регулятивний) становить основу для соціально-політичної мобілізації населення й колективної діяльності. Він виявляється від готовності розділяти практики, що прийняті в співтоваристві, до зобов'язань здійснювати вчинки з урахуванням цінностей, які поділяє група. Саме інструментальний компонент ідентичності, розвиток якого стає можливим тільки на основі двох перших, формує політичну культуру певної територіальної спільноти.

Уважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що виокремлення «нової регіональної ідентичності» має подвійне конституювання: на макрорівні йдеться про регіон, уособленням якого є територія Європейського Союзу, а на мікрорівні – увиразнення регіонів усередині самого ЄС. Отже, європейська інтеграція має подвійну природу: з одного боку, активізація міждержавної кооперації й регіональної інтеграції; з іншого, подальший внутрішній розвиток Євросоюзу все більше відбувається під впливом концепції «Європи регіонів». Остання надає особливого значення політико-правовому та адміністративному самовизначенню потужних етнічних спільнот. Традиційна модель унітарної держави, держави-нації перебуває в глибокій кризі. З огляду на зазначене,

європейська ідентичність виступає вищим і порівняно новим ланцюгом системи ідентифікаційних практик людини. Оскільки функція ідентичності – в легітимації тих чи інших інститутів, наднаціональні утворення повинні створити власну ідентичність, яка має легітимізувати їх серед громадян країн-членів. Наразі, як підкреслює Н. Пеллагеша, «громадянин тепер має ідентифікувати себе не тільки з власною державою, а і з національним утворенням, до якого входить держава, де він мешкає». Тобто крім національної, у громадянина повинна з'явитися ще одна колективна ідентичність – наднаціональна. Отже, метою побудови наднаціональної ідентичності є реконфігурація національних ідентичностей, зміна в системі ідентичностей пересічних громадян, перетворення змістів «Я» та «Інший» у такий спосіб, який збігався б із цілями побудови цих наддержавних інститутів.

Сучасний Європейський Союз вирізняється полікультурним характером, «являючи собою симбіоз традицій, вірувань, світоглядів, форм життєвого досвіду, що перетинаються і співіснують у його межах». За цих умов одночасно з процесами диференціації наростають інтегративні процеси, певною мірою нівелюються національні відмінності в культурі. Результатом є феномен маргінальності, коли людина не може з усією визначеністю віднести себе до конкретної культури.

Сьогодні населення ЄС є гетерогенним: його становлять люди, що спілкуються різними мовами, мають

різні традиції, сповідують різні релігії, мають різну національну приналежність. Жодна з держав європейської спільноти не є повністю однорідною, хоча може виступати більш або менш гомогенною. Відтак європейська ідентичність пов'язана не гомогенністю, а розмаїттям культур.

Відбувається процес акультурації, який обумовлює трансформацію ключових маркерів. Зокрема, одним із ціннісних орієнтирів Європи є релігійний чинник. Так, Франція стала однією з найбільших «мусульманських» країн Європи: у державі з населенням близько 65 млн за різними оцінками проживає 6-8 млн мусульман. За чисельністю вони становлять другу (після католиків) релігійну групу, випереджаючи протестантів та іудеїв. Приблизно дві третини мусульманського населення Франції є іноземцями – представниками 123 країн світу. Перетворення ісламу на другу релігію цієї країни ознаменувалося не тільки формуванням розвиненої ісламської інфраструктури у вигляді мечетей, релігійних асоціацій, ісламських м'ясних лавок і книжкових магазинів, мусульманських цвинтарів тощо. Перед Францією гостро постало питання про статус ісламу в державі.

Британський суспільствознавець, класик студій з теорій націй і націоналізму Е. Сміт зазначив, що особливості європейської культури – спадщина римського права, юдео-християнська етика, ренесансний гуманізм та індивідуалізм, просвітницький раціоналізм і наука, мистецький і класицизм, і роман-

тизм, а передусім – традиції громадянських прав і демократії, що виникли в різні періоди і в різних місцях континенту, – створили спільну європейську культурну спадщину і сформували унікальний культурний простір, що переступив національні кордони і пов'язав різні національні культури спільними мотивами і традиціями. Таким чином, протягом століть, незважаючи на численні розколи й відступи, мало-помалу сформувалася родина культур, що поділяли багато спільних елементів. «Це не запланована «єдність у розмаїтті», така люба офіційним прихильникам європейства, а багата споконвічна *mélange*, суміш культурних принципів, форм і традицій, культурна спадщина, що створює чуття близькості між народами Європи», – висновує теоретик.

Гасло ЄС – «Єдність у розмаїтті» – увиразнює полікультурний і мультинаціональний характер, водночас акцентуючи завдання збереження й забезпечення співіснування окремих національних культур у межах глобалізованого світового сус-

пільства, а також необхідність налагодження балансу між єдністю і розмаїттям існуючих у межах певного утворення культур. Каменем спотикання для діалогу культур різних націй і народів залишається суперечність між процесами збереження національних ознак культур і формування загальнолюдських культурних цінностей. Бек закликає взагалі забути про ідею існування чітко визначених культур, носієм яких є народ, що живе на певній території, вважаючи, що європейська культура може стати культурою різноманітностей чи уніфікованою культурою.

Сучасний глобалізм актуалізує ідею згортання національних, соціальних, конфесійних та інших ідентичностей перед обличчям глобальних світових проблем – глобального потепління, підвищення народжуваності, економічної глобалізації. У цих умовах постає проблема ідентифікації. Український дослідник О. Козуб звертає увагу на глобалізацію націоналізму, маючи на увазі розширення розуміння самого явища: «Нації тепер є не

чітко обмеженими конкретними характеристиками (мова, територія, уклад життя – вони так само глобалізуються через універсальний обмін, культурний обмін, створення економічних, політичних, ідеологічних тощо об'єднань) групами індивідів; вони усукуються, охоплюючи усе людство та створюючи єдину планетарну націю. Цей феномен є логічною відповіддю на загальносвітові тенденції». Автор зауважує феномен цього явища – «реальний антипод космополітизму стає, по-перше, фактором, який є передумовою реалізації останнього, та, по-друге, є і його складовим елементом».

Більшість європейських дослідників вважає, що на сучасному етапі про європейську ідентичність у розумінні єдиної колективної ідентичності, яка замінює собою національні ідентичності країн-членів ЄС, немає сенсу вести мову. Зокрема, українська дослідниця Н. Пеллагеша висуває низку аргументів своєї позиції [4, с. 67]. По-перше, для зникнення європейської ідентичності країн-членів Євросоюзу повинні зникнути основні «породжувачі» національної ідентичності – кордони національних держав (щоб не було образу «іншого», який існує за кордоном), а така перспектива видається малоімовірною.

Можемо констатувати, що в ЄС зникли тільки економічні кордони, а про зникнення державних (національних та адміністративних) говорити зарано, навіть за умов існування Шенгенської зони.

По-друге, потрібна повна уніфікація соціокультурного простору Євросоюзу

– виникнення (конструювання) спільної історії, міфології, традицій (як це відбувалося за часів становлення національних ідентичностей європейських націй у межах їх територій). На даному етапі це неможливо навіть теоретично. Отже, поява єдиної європейської ідентичності на зразок національної, тобто такої, що замінить національні ідентичності в ЄС, є неможливою. Водночас – європейська ідентичність існує як явище, породжене фактом існування самого Союзу та його кордонами. Європейську ідентичність можна розглядати як одну зі спроб конструювання ідентичності наднаціональної (з огляду поглиблення інтеграційних процесів і перетворення ЄС із об'єднання держав на наднаціональне утворення).

Резюмуючи, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що виокремлення нової європейської ідентичності має подвійне конституювання: на макрорівні йдеться про регіон, уособленням якого є територія Європейського Союзу, а на мікрорівні – увиразнення регіонів усередині самого ЄС. Отже, європейська інтеграція має подвійну природу: з одного боку, активізація міждержавної кооперації й регіональної інтеграції; з іншого, подальший внутрішній розвиток ЄС все більше відбувається під впливом концепції «Європи регіонів».

Формування космополітичної Європи та європейської ідентичності є складним і неоднозначним з огляду на процес еволюції етнічних, географічних, соціокультурних, політичних та інших образів.

Соціологічні опитування з усією очевидністю підтверджують той факт, що лише незначна частка громадян країн ЄС ідентифікує себе тільки «європейцями». Трансформація територіально-політичних систем каталізує зміни в процесах соціокультурного осмислення й формування ідентифікаційного чинника.

Унаслідок процесу акультурації, який обумовлює трансформацію ключових маркерів, виникає «війна образів», що спричиняє у свою чергу непротиставлений характер визрівання нової ідентичності. В умовах глобалізації посилюється взаємозалежність світової спільноти, що знаходить відображення на традиційних національно-культурних ідентичностях. Нині поступово стираються кордони між державами, переосмислюється поняття «громадянство» та «держава», зв'язки громадян із національними державами стають слабшими. За визначенням У. Бека, «Європа стає відкритою мережею з рухливими кордонами, де все зовнішнє вже існує зсередини» [5, с. 246], а в Європейському Союзі актуальним є формування у меш-

канців почуття приналежності як до своєї країни, так і до євроспільноти загалом.

Список використаних джерел:

1. Neumann I.B. *Russia and Central Europe's Constituting Other* / I.B. Neumann // *East European Politics and Societies*. – 1993. – Vol. 7. – N 2. – P. 249.
2. Вояковський Д. *Ментальні кордони в Європі без кордонів: Монографія* / Д. Вояковський. – К.: Ніка-Центр, 2012.
3. Szwed R. *Konstruowanie tożsamości europejskiej* / Robert Szwed // *Dylematy tożsamości zbiorowych. Przyczynek do rozważań nad tożsamością ukraińską, polską i europejską* / Redakcja: Robert Szwed. – Lublin: KUL, 2007. – S. 158.
4. Пеллагеша Н. *Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації: Монографія* / Н. Пеллагеша. – К.: НІСД, 2008. – С. 66.
5. Бек У. *Космополитическое мировоззрение* / У. Бек. *Космополитическое мировоззрение* [Вступит. ст. В. Иноземцева]. – М.: Центр исследований постиндустриального общества, 2008. – С. 115 і далі.

Алла КИРИДОН,
директор Державної
наукової установи
«Енциклопедичне
видавництво», доктор
історичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Сучасні інтеграційні процеси в Європі поставили на порядок денний питання про формування європейської ідентичності. Воно поділило наукову спільноту на єврооптимістів (висловлюються на користь існування європейської ідентичності) та євроскептиків (заперечують її існування). Ульріх Бек як один із можливих варіантів процесу творення спільноєвропейського соціокультурного простору запропонував концепцію космополітичної Європи.

Ключові слова: європейська інтеграція, європейська ідентичність, космополітична Європа.

АННОТАЦИЯ

Современные интеграционные процессы в Европе поставили во главу угла вопрос о формировании европейской идентичности. Оно разделило научное сообщество на еврооптимистов (высказываются в пользу существования европейской идентичности) и евроскептиков (отрицают ее существование). Ульрих Бек в качестве одного из возможных вариантов процесса создания общеевропейского социокультурного пространства предложил концепцию космополитической Европы.

Ключевые слова: европейская интеграция, европейская идентичность, космополитическая Европа.

Дипломатія великих держав під час Кримської війни

УДК 327: 94(4)

Сьогодні як ніколи актуальними видаються висловлювання Ф. Енгельса стосовно сутності зовнішньої політики російського царизму: «Небезпека світової війни зникне того дня, коли справи в Росії набудуть такого характеру, який дасть змогу російському народові назавжди покінчити з традиційною завойовницькою політикою своїх царів і замість того, щоб займатися фантазіями про світове панування, поклопотатися про свої власні внутрішні життєві інтереси, яким вищою мірою загрожує небезпека» [1].

Ретроспективний погляд на історію дає можливість стверджувати, що Росія найбільше конфліктувала з Туреччиною. Причини російсько-турецьких воєн крилися в площині геополітичних протиріч. Потреба в захисті та просуванні національних інтересів викликала з боку Росії необхідність встановлення контролю над чорноморськими протоками, які були важливою складовою східного питання і одним з найбільш вагомих спонукальних мотивів розв'язання війни з Туреччиною.

У складному комплексі міжнародних протиріч у східному питанні переважали англо-російські протиріччя, загострення яких і стало основною причиною Кримської війни, що була одним із найбільш масштабних збройних конфліктів XIX ст. [2].

Доля Кримської війни, яка вирішувалася на полях битв, багато в чому залежала і від тенденцій розвитку

міжнародних відносин. Політична атмосфера тоді значною мірою залежала від волі провідних держав Європи. Росія, не знайшовши точок дотику з великими державами у східному питанні, все ж сподівалася, що Англія і Франція займуть пасивну позицію у конфлікті. Проте політичні реалії засвідчили протилежне. Оманливі ілюзії мали трагічні наслідки для Росії. Стратегічне завдання, що поставила перед собою остання, так чи інакше зачіпало інтереси впливових держав.

З огляду на те, як розгорталися події на дипломатичному фронті, результат кримської кампанії не важко було передбачити. Спільний виступ Англії і Франції на боці Туреччини розширив масштаби конфліктного простору і різко змінив ситуацію на користь союзних військ. Росія, опинившись у дипломатичній ізоляції, не спроможна була протистояти об'єднаним силам провідних держав світу. Починаючи з 1854 р. із часу вступу у протиборство Англії та Франції, Кримська війна розвивалася вже не за російським

Summary

The article reinterpreted critically the development of international relations during the Crimean War. It analysed the position of Britain and France against Russia. The article reviewed the role of Austria and Prussia in the Crimean campaign. The attention is drawn to the diplomatic strategy of Russia at the Paris Congress in 1856. The article also disclosed the terms of the Paris peace treaty. Keywords: Diplomacy, International Relations, the Crimean War, the Allies, the Coalition.

сценарієм [3].

Під час цієї кампанії дипломатія продовжувала відігравати важливу роль. Англія і Франція намагалися розширити коло антиросійської коаліції. Під їхнім впливом формувалися позиції Австрії та Пруссії. На зміст і характер тодішніх міжнародних відносин найбільше впливав перебіг війни, яка у свою чергу сприяла визріванню різнобічних поглядів між Англією і Францією на майбутній світоустрій. Від їхньої політики в основному залежали тенденції розвитку міжнародних відносин у 1853-1856 роках.

Зі вступом у війну Англії та Франції становище Росії ставало загрозливим. Остання змушена була покладатися лише на власні сили.

Дипломатична діяльність англійців і французів, спрямована на формування потужного антиросійського фронту, була зосереджена,

головним чином, на Австрії. Вони прагнули дипломатично переконати Відень виступити проти Росії.

Перед Австрією постало досить складне завдання. З одного боку, необхідно було, не оголошуючи формально війну Росії, змусити її вивести війська з Молдови і Волощини. З іншого — зберегти при цьому прихильність Наполеона і не розірвати остаточно стосунки з російським царем [5, с. 442].

Між тим поступово почала виникати тріщина у відносинах між самими союзниками. Англійський міністр Г. Пальмерстон вважав, що війна може суттєво послабити Росію. Він почав замислюватися над комбінацією, яка могла б ніколи вже не повторитися. Г. Пальмерстон розраховував до англо-французького союзу у перспективі залучити за рахунок Росії Австрію, Пруссію і Швецію. Англійський політик із захопленням повторював фразу: «Немає країни на світі, яка так мало програвала б від воєн, як Англія».

Ефемерні плани Г. Пальмерстона передбачали розчленування Росії і зведення її до другорядної країни. За задумами англійця, Аляндські острови і Фінляндія повинні були відійти до Швеції, Прибалтика — до Пруссії, а відновлене королівство Польське мало стати буфер між Росією і

Раритети Кримської війни з колекції Музею родини Шереметьєвих

Німеччиною. Молдова, Волощина і все гірло Дунаю планувалося передати Австрії, Ломбардію і Венецію — Сардинському королівству, а Крим і Кавказ — Туреччині. Статсекретар закордонних справ лорд Кларендон аж ніяк не заперечував проти цього «історичного проекту». Він зауважив, що Англія, не потребуючи нічого для своєї торгівлі, благородно і принципово веде «битву цивілізації проти варварства» [5, с. 447].

Грандіозна ідея поділу Росії мала зацікавити, на думку Г. Пальмерстона, нових союзників. Проте у Наполеона III було власне бачення європейського світоустрою. Він не хотів ні дуже підсилювати Англію, ні понад міру послаблювати Росію. Тому, як тільки союзники здобули перемогу над нею, Наполеон III почав протидіяти задумам Г. Пальмерстона і зрештою звів їх нанівець. Однак на перших порах між Англією і Францією не було ані найменших розбіжностей [5, с. 448].

Коли Франція і Англія готувалися відкрито оголосити Росії війну, позиція Австрії для Миколи I залишалася частково загадкою. Щоб остаточно розвіяти туман невизначеності у відносинах між країнами та

з'ясувати цілі й позиції Австрії у російсько-турецькому конфлікті, до Відня відбув граф О. Орлов, який передав імператорові низку пропозицій. Російський цар обіцяв Австрії за нейтралітет у війні повну недоторканність австрійських володінь. Потім Микола I обіцяв у разі перемоги над Туреччиною протекторат на рівних правах над Сербією, Болгарією, Молдовою і Волощиною [6; 7].

Однак Франц-Йосиф не побажав прийняти пропозиції Миколи I. Перед від'їздом О. Орлов радив у листі царю кардинально змінити вектор зовнішньої політики, «відвернутися від тіні Священного союзу і зближуватися з Францією». Але перемогти рутинну дипломатію Миколи I Орлову не вдалося.

Наприкінці лютого 1854 р. Англія намагалася втягнути у війну з Росією Пруссію. Але Фрідріх-Вільгельм IV зайняв обережну позицію. При цьому він зазначив: «Я не хочу, щоб, замість битв на Дунаї відбувалися битви в Східній Пруссії». Король також додав, що на кордоні Пруссії вже стоїть 200-тисячна армія. Для Англії було важливо вже те, що російські сили були відтягнуті від Півдня [5, с. 449].

Тиск на Пруссію в питанні приєднання до союзу наполегливо чинив і французький посол у Берліні. Однак Фрідріх-Вільгельм залишався непохитним. У квітні 1854 р., після відправлення французької та англійської десантної армії до Варни, австрійський міністр Буоль з відома Франца-Йосифа запропонував Пруссії приєднатися до австрійської вимоги Миколі I, що зводилася до виведення російських військ з Молдови і Волощини. Пруський король, зазнаючи тиску в цей самий час від англійців і французів, не зміг встояти і 20 квітня 1854 р. змушений був підтримати Австрію.

Такий крок Пруссії викликав несамолюбний гнів і обурення російського царя. До Відня у Миколи I склалося особливе ставлення. Він хотів «обернути всі свої зусилля проти віроломної Австрії і гірко покарати її за безсоромну невдячність».

Відтепер перебіг війни можна було передбачити, але прогнози для Миколи I були невтішними. Висадка союзників в Криму радикально змінила характер війни. Наполеон III поспішив оприлюднити 18 липня 1854 р. «чотири пункти», суть яких зводилася до

такого: 1) над Дунайськими князівствами встановлювався загальний протекторат Франції, Англії, Австрії, Росії і Пруссії, до того ж князівства тимчасово окупувалися австрійськими військами; 2) усі ці п'ять держав оголошували колективний захист всіх християнських підданих султана; 3) ці ж п'ять держав отримували колективно верховний нагляд і контроль над гірлами Дунаю; 4) договір держав із Туреччиною про прохід суден через Босфор і Дарданелли, укладений у 1841 р., мав бути докорінно переглянутий. Цар залишив «чотири пункти» без відповіді [5, с. 450].

Настала немирна, кривава осінь 1854 року. Кримську землю сколихнули запеклі битви під Альмою, Балаклавою, Інкерманом. Севастополь зазнав перших бомбардувань. Союзники розгублено стежили за несподівано тривалою його облогою, що стала центральною подією війни [6; 7].

Зима 1855 р. принесла чималі труднощі союзникам. У самий розпал севастопольської кампанії в лютому 1855 р. помер Микола I, що давало певною мірою сподівання на мир.

Наполеон III, збентежений героїчною обороною Севастополя, починав навіть сумніватися в кінцевому успіхові облоги. Однак упевненості й віри в перемогу йому додало несподіване повідомлення про відчайдушне і вкрай важке становище захисників Севастополя [5, с. 451-452].

Зважаючи на ці обставини, будь-які спроби укласти мир до падіння Севастополя були припинені. Союзники з подвійною енергією пішли на останній штурм

Севастополя, який 27 серпня 1855 р. не витримав натиску противника і впав. Після таких карколомних подій потужно відновилося дипломатичне протистояння з різноманітними комбінаціями [4].

Пальмерстон не був захищений у тому, щоб війна закінчилася негайно після взяття Севастополя. У Англії та й усьому світі його вважали одним із головних винуватців тривалої і руйнівної війни. Однак Г. Пальмерстон після падіння Севастополя прагнув розгорнути велику війну, що потребувало залучення нових союзників.

Росія, незважаючи на втрату Севастополя, не мала наміру складати зброю. Переговори у Відні велися на конференції послів, у якій брав участь і російський посол в Австрії О. Горчаков. Але сторони ніяк не могли домовитися щодо «чотирьох пунктів». На думку Г. Пальмерстона, рішучість російської дипломатії вела до продовження війни, що давало змогу британському міністру здійснити свою програму відторгнення від Росії низки територій. Наполеон III також відкидав думку про мир і вів переговори зі шведським королем Оскаром I про вступ Швеції у війну проти Росії [5, с. 452].

За вступ Швеції у війну Оскар I вимагав відправлення до Фінляндії 50 тис. солдатів із Франції та Англії, а також гарантій з боку цих держав на довільне володіння Фінляндією після її включення до складу Шведського королівства. Шведський король вважав: доки росіяни в Петербурзі, жодна країна не зможе спокійно володіти Фінляндією.

Безумовно, Г. Пальмер-

стон не бачив жодних перешкод тому, щоб Наполеон III відправив до Фінляндії допоміжну армію в 50 тис. осіб і дав потрібну Оскару I гарантію. Однак з боку самої Англії жодної допомоги не передбачалося. Тож переговори завершилися нічим. Оскар I відмовився підтримати союзників. Наполеон III, сприйнявши цю інформацію індивідуально, дійшов висновку, що воювати далі йому не вигідно.

Без особливого ентузіазму Наполеон III сприйняв і проекти Г. Пальмерстона щодо Польщі, прибалтійських країн, Криму, Кавказу. Ставало очевидним, що французький імператор був схильний припинити війну, якби Олександр II погодився розпочати дипломатичний діалог про мир на основі «чотирьох пунктів».

У цей час союзники знову звернули погляди на Австрію, яка ще 2 грудня 1854 р. підписала союзний договір з Англією і Францією, згідно з яким австрійці повинні були охороняти від нового вторгнення росіян Молдову і Волощину [5, с. 453].

Крім того Австрія зобов'язувалася сприяти західним державам «рішучими заходами». Проте остання займала пасивну позицію і не вдавалася до рішучих дій, що не могло не

дратувати союзників.

Тоді Наполеон III, як відомо, ще 26 січня 1855 р. зробив дипломатичний поворот у бік Сардинії, підписавши з королем Віктором-Еммануїлом II договір, за яким король зобов'язувався відправити 15-тисячне військо під Севастополь. Не підлягало сумніву, хоч відкрито про це ніхто не говорив, що за цю послугу Франція обіцяла звільнити Ломбардію і Венецію від Австрії та приєднати їх до П'ємонту. Наполеон III намагався заспокоїти австрійців, що перебували у вкрай стривоженому стані. Тоді французький імператор, що бажав припинення війни, категорично зажадав від Австрії виступу, який змусив би Олександра II розпочати переговори про мир. Зрештою Відень зважився.

Російський цар був повідомлений, що Австрія уклала військовий союз із західними державами і якщо перша відмовиться розпочати переговори на підставі «чотирьох пунктів», то Відень змушений буде оголосити війну [5, с. 454].

Увечері 20 грудня 1855 р. в кабінеті царя відбулася скликана ним нарада, на якій було висловлено думку про необхідність укладення миру [5, с. 456].

Військові дії нарешті припинилися. Ініціативу у свої

Граф Олексій Орлов

руки взяли дипломати. Розпочиналася боротьба на дипломатичному фронті.

Обстоювати позиції Росії на Паризькому конгресі мав граф О. Орлов, який свою дипломатичну стратегію побудував на зближенні з імператором Франції.

Паризький конгрес розпочав роботу 25 лютого і закінчився підписанням мирного трактату 30 березня 1856 року. Уже з перших засідань усім його учасникам стало зрозуміло, що Франція буде підтримувати англійців тільки формально [5; 7].

Прибувши до Парижа, обдарований російський дипломат О. Орлов зумів з першої ж бесіди домовитися з Наполеоном III про можливе тісне зближення Росії з Францією, між якими не було по суті жодних вузлових суперечностей. Французький імператор не бачив причин не погодитися з російським дипломатом.

Наполеон III у принципі досягнув своєї мети. Туреччина була врятована від російської загрози. Французька зброя покрилася новою славою. Наполеон III зміцнив свій престол у середині країни і зайняв провідне місце в Європі. Тож йому від приниженої Росії нічого більше не було потрібно.

Найсериознішу небезпеку на конгресі для Росії ста-

Паризький конгрес закінчився підписанням мирного трактату 30 березня 1856 року

Карикатура часів Кримської війни. Автор Оноре Домье. 1854 р.

новила, звісно, Англія, яка понад усе намагалася її послабити. Орлов чудово розумів слабкі сторони цієї держави, знав, що вона не буде продовжувати війну без союзників. Тому Росія змушена буде поступитися лише в тих пунктах угоди, де існує єдність поглядів між Англією і Францією, а там, де є розбіжності між союзниками, російським представникам необхідно вперто обстоювати свої позиції [7; 8].

Пальмерстон ще до початку засідань розумів, що в Парижі на Англію очікують нелегкі дипломатичні дебати. Остання не мала переконливих аргументів, щоб відігравати провідну роль на конгресі. Такої участі удостоївся французький імператор. Найгірші побоювання британського політика виправдалися.

На конгресі англійські представники, вимагали ліквідувати російські укріплення на Чорноморському узбережжі. Хоча англійців і підтримали австрійці, постанова все ж не пройшла, оскільки Наполеон III мав іншу думку.

Далі в питанні нейтралізації Чорного моря О. Орлов, знаючи думку Наполеона,

поступається; але, коли англійці порушили питання про нейтралізацію й Азовського моря, політик не погодився. І знову Орлов здобув дипломатичну перемогу, звісно, не без допомоги французького імператора. Цікаво розгорталася боротьба й у питанні про Молдову і Волощину. Хоча Росія й відмовилася від цих земель, Орлов не бажав, щоб ці князівства залишалися Австрії. Він знав, що Наполеон III також не підтримає останню у важливому для неї питанні. Росії довелося поступитися Бессарабією, однак і Австрія назавжди розпочалася з мрією про безкровне придбання Молдови й Волощини. Відень залишив конгрес, не отримавши від союзників нічого за свій ультиматум Росії від 2 грудня 1855 р. [6].

Після важких дипломатичних дискусій Росія змушена була підписати 30 березня 1856 р. Паризький мирний договір, який підвів ризик під епохою активної участі Росії в західноєвропейських політичних справах. Саме завдяки кардинальній зміні політики Наполеона III Росія домоглася порівняно стерпних умов миру. За угодою вона

повертала Карс, захоплений у кінці 1855 р., втрачала південну частину Бессарабії та гирла Дунаю, а також позбавлялася права на військовий флот на Чорному морі, яке оголошувалося нейтральним, протоки були відкриті для торгівлі, однак закриті для військових суден усіх держав. Росія відмовлялася також від свого виняткового протекторату над Волощиною, Молдовою і Сербією [7; 8].

Кривава Кримська війна довела перевагу великих держав над Росією, яка знемагала від власної ж деспотії. Її незграбні дії на міжнародній арені заклали підґрунтя поразки у Кримській війні.

Втручання в російсько-турецький конфлікт Англії та Франції фактично поховали плани Росії про встановлення контролю над стратегічними протоками. Війна засвідчила зростання впливу Франції, яка у своїй політиці по суті дотримувалася принципу політичної рівноваги. Така позиція французького імператора зірвала фантастичні плани Г. Пальмерстона і пролила світло на прорахунки англійської дипломатії під час заключних переговорів. Австрія і Пруссія в цій війні фактично обмежилися дипломатичною допомогою Англії та Франції, що позбавило їх прямої участі в жор-

стокій драмі.

Отже, наслідки Кримської війни засвідчили руйнування європейської політичної системи Священного союзу та сприяли формуванню нових контурів міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. *Энгельс Ф. Внешняя политика русского царизма / Энгельс Фридрих.* – М.: Политиздат, 1962. Т. 22. – С. 11-52.
2. *Айрапетов О. Р. Зовнішня політика Російської імперії (1801-1914) / О. Р. Айрапетов.* – М., Європа, 2006. – 668 с.
3. *Андерсон М. С. Восточный вопрос в 1774-1923 гг. / М. С. Андерсон // Международные отношения. Пер. А. Хромовой.* – Л., 1970. – С. 211-212.
4. *Бестужев И. В. Крымская война 1853-1856 гг. / И. В. Бестужев.* – М.: Издательство АН СССР, 1956. – 174 с.
5. *История дипломатии / В. П. Потемкин, С. В. Бахрушин, А. В. Ефимов и др.; под ред. В. П. Потемкина.* – М.: Юрпринт, 2002. – 566 с.
6. *Покровский М. Н. Крымская война / М. Н. Покровский.* – М., Центрполиграф, 2001. – 528 с.
7. *Тарле Е. В. Крымская война. / Е. В. Тарле.* – М., 2003. Т.1. – 567 с.
8. *Трубецкой А. «Крымская война» / А. Трубецкой.* – М., Ломоносов, 2010. – 320 с.

Ігор ДЕРЕВ'ЯНКО,
кандидат історичних наук,
доцент Інституту
міжнародних відносин
Національного авіаційного
університету

АНОТАЦІЯ

У статті критично переосмислено розвиток міжнародних відносин під час Кримської війни. Досліджено позиції Англії та Франції щодо Росії, з'ясовано роль Австрії і Пруссії. Проаналізовано дипломатичну стратегію Росії на Паризькому конгресі 1856 р. та розкрито умови Паризького мирного договору.

Ключові слова: дипломатія, міжнародні відносини, Кримська війна, союзники, коаліція.

АННОТАЦІЯ

В статті критически переосмыслено развитие международных отношений во время Крымской войны. Исследованы позиции Англии и Франции в отношении России, выяснена роль Австрии и Пруссии. Проанализирована дипломатическая стратегия России на Парижском конгрессе 1856 г. и раскрыты условия Парижского мирного договора.

Ключевые слова: дипломатия, международные отношения, Крымская война, союзники, коалиция.

Українська асоціація зовнішньої політики: про необхідність посилення ролі громадянського суспільства у сфері зовнішніх зносин

Українська асоціація зовнішньої політики 23 вересня 2015 р. презентувала свою діяльність іноземному дипломатичному корпусу. Захід відбувся за організаційної підтримки Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв.

У презентації, яка пройшла у форматі дружнього інтерактивного діалогу, взяли участь глави дипломатичних представництв, акредитованих в Україні, українські та іноземні журналісти, представники вітчизняних державних органів і політичних кіл, наукового середовища України та зарубіжних країн, члени Ради директорів асоціації, а також її почесні члени.

Серед іноземних гостей

Рада директорів Української асоціації зовнішньої політики на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом України Володимиром Хандогієм та Павло Кривонос, генеральний директор ДП «ГДП»

були присутні Надзвичайний і Повноважний Посол Аргентини Ліла Ролдан Васкес де Муан, Надзвичайний і Повно-

важний Посол Алжиру Хосін Буссуара, Надзвичайний і Повноважний Посол Бельгії Люк Якобс, Надзвичайний і Повноважний Посол Білорусі Валентин Величко, Надзвичайний і Повноважний Посол Болгарії Крассімір Мінчев, Надзвичайний і Повноважний Посол В'єтнаму Нгуєн Мінь Чі, Надзвичайний і

Повноважний Посол Грузії Міхеїл Уклеба, Надзвичайний і Повноважний Посол Індії Манодж Кумар Бхарті, Надзвичайний і Повноважний Посол Китаю Чжан Сіюнь, Надзвичайний і Повноважний Посол Кіпру Вассос Чамберлен, Надзвичайний і Повноважний Посол Малайзії Чуа Теонг Бан, Надзвичайний і Повноважний Посол Нідерландів Кейс Ян Рене Кломпенхаувер, Надзвичайний і Повноважний Посол Південно-Африканської Республіки Христіану Альбертус Бассон, Надзвичайний і Повноважний Посол Туркменістану Нурберди Аманмурадов, Надзвичайний і Повноважний Посол Хорватії Томіслав Відошевіч, Надзвичайний і Повноважний Посол Чехії Іван Почух та інші представники дипломатичного корпусу.

Представники дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні

Надзвичайний і Повноважний Посол Китаю в Україні Чжан Сіюнь

Українська асоціація зовнішньої політики: про необхідність посилення ролі громадянського суспільства у сфері зовнішніх зносин

Дуаєн дипломатичного корпусу, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко

Розповідаючи про головні напрями діяльності, президент асоціації, Надзвичайний і Повноважний Посол Володимир Хандогій у своєму виступі особливо наголосив на таких її рисах, як професіоналізм, неупередженість, рівновіддаленість від політичних сил, зробив акцент на допомозі в покращенні комунікації між владою і громадянським суспільством, сприянні державним органам у реалізації основ зовнішньої політики України.

Виступаючи від імені акредитованих в Україні

дипломатів, дуаєн дипломатичного корпусу, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко високо оцінив створення Української асоціації зовнішньої політики. Від імені своїх колег він побажав асоціації вдалого початку роботи, ефективного її позиціонування в українському та зарубіжному політичному середовищі, а також висловив переконання у розбудові активної співпраці асоціації з членами дипломатичного корпусу.

Під час неформального спілкування іноземні дипломати відзначали важливість появи на українському політичному обрії громадської організації з таким потужним інтелектуальним потенціалом у галузі зовнішньої політики. Особливо цінним, з погляду зарубіжних партнерів, є унікальний дипломатичний досвід членів асоціації, який важко переоцінити в цей складний для України період. Зокрема, Володимир Хандогій за час своєї кар'єри обіймав посади посла України в Королівстві Бельгія, у

Великому Герцогстві Люксембург, Нідерландах, Канаді, Великій Британії, глави місії України при НАТО. До Ради директорів увійшли екс-міністр закордонних справ Володимир Огризко; Андрій Гончарук, який був представником України при Світовій організації торгівлі; Олександр Купчишин (донедавна посол України у Франції); Михайло Резнік (колишній посол України у США, Китаї, Кореї); Маркіян Мальський (колишній посол у Польщі, зараз – ректор Інституту міжнародних відносин у Львові); Валерій Цибух (колишній посол України у Греції); Дмитро Марков (працював послом нашої держави в Нідерландах, Ізраїлі); колишній посол Грузії в Україні Григол Катамадзе та інші.

Чимало авторитетних прізвищ – серед почесних членів асоціації, таких, як колишній Міністр закордонних справ Анатолій Зленко, член-кореспондент АМН України Сергій Возіанов, заступник голови Фонду держмайна Віталій Пількевич та президент Міжнародної ака-

демії стандартизації Леонід Школьник. У планах асоціації організація конференцій, семінарів, лекцій, науково-практичних занять; здійснення експертизи законопроектів, нормативно-правових актів, ініціатив органів державної влади України з питань зовнішньополітичної діяльності та внесення відповідні пропозиції; активна участь у формуванні громадської думки щодо зовнішньополітичної діяльності України; сприяння студентам, викладачам, науковцям, політологам, членам неурядових організацій та іншим громадянам України у встановленні професійних контактів з представниками інших країн, універсальних та регіональних міжнародних організацій тощо.

За підсумками проведеної презентації представники дипломатичного корпусу висловили підтримку цілей і завдань Української асоціації зовнішньої політики і запевнили в бажанні розвивати з нею подальшу співпрацю.

Інф. «З.С.»

Надзвичайний і Повноважний Посол Індії в Україні Манодж Кумар Бхарті та Надзвичайний і Повноважний Посол Чехії в Україні Іван Почух

«Заради того, щоб ви не знали війни». Фотовиставка

У вересні в Міністерстві закордонних справ України було організовано фотовиставку «Заради того, щоб ви не знали війни». Експозицію склали понад 50 світлин, зроблених торік у зоні АТО під час Іловайської трагедії. Їхні автори – українські фотографи, які працювали безпосередньо в гарячій точці, пліч-о-пліч із бійцями, переважно з батальйону «Донбас». Ці фотодокументи мали можливість побачити дипломати та іноземні делегації, які відвідали МЗС. Як пояснили укладачі експозиції, виставку облаштували в пам'ять про полеглих під Іловайськом. Ці світлини повинні нагадувати дипломатам про важливість їхніх переговорів у наближенні миру.

«Виставка важлива ще й тому, що вона дасть змогу людям, які працюють у Міністерстві закордонних справ, зупинитися біля цих фотографій і зіставити свою працю, ті речі, які вони роблять, ті думки, які вони закладають у документи, що готуються до

переговорів, з тим, що вони бачать на цих фотографіях», – зазначив заступник Міністра закордонних справ України Сергій Кислиця.

«Вибралися звідти живими і зараз несемо ту пам'ять, яка залишилася від хлопців, котрі загинули, котрі потрапили в полон і котрі зараз знову в лавах Збройних сил України захищають нашу державу», – прокоментував експозицію один з її авторів, фотограф Максим Дондюк.

Розповідаючи про свою діяльність, Максим зізнався, як навчився тому, що будь-яку тему намагається висвітлювати з двох боків. Тому взяв собі за правило: перед тим, як переконувати в чомусь інших, впевнитися в цьому самому. Він залишився на боці Майдану і поїхав самотужки на Донбас, тому що журналістам не показували реальної армії, а лише охайні блок-пости. Він потрапив до справжніх військових, які сиділи тижнями в окопах. Якимось пішов з підрозділом у розвідку боєм,

потрапив в оточення. Бійці два тижні були під артобстрілом.

Максим упевнився, що чим ближче ти до війни, тим складніше зробити гарне фото. «Адже тількино піднімеш голову, тебе вб'ють. На війні ти не вирішуєш, варто чи не варто. Ти там взагалі ситуацію не контролюєш. Тебе можуть не вбити на лінії фронту, а можеш загинути там, де нібито безпечно».

«Перед тим, як їхати на війну, варто добре подумати», – радить Дондюк, зізнаючись, як рятує страх. Це підтверджують військові: коли перестає бути страшно, стає небезпечно.

Що ж до знімків, є два рівні їхнього сприйняття. Перший – для звичайних людей фотографія відповідає на запитання: «Що?», «Де?», «Коли?». Другий: відколи включається асоціативний ряд автора, і він бачить щось зовсім інше. Тоді фотографія виходить за рамки реальності і її можна читати поміж рядків.

Інший учасник виставки, Олександр Гладєлов, до цього їздив знімати війни у Придністров'ї, Чечні, Нагірному Карабаху, на запрошення Лікарів Без Кордонів (MSF) знімав біженців у Інгусетії, забутий конфлікт у Сомалі, наслідки етнічних сутичок у Киргизстані. Коли 21 листопада на Майдан вийшли перші мирні протестувальники, вийшов і він.

«Улітку минулого року приєднався до батальйону «Донбас» і знімав, аж доки поранили в Іловайську. Я поїхав на схід України знімати людей і образи, які передали б історію й атмосферу того, що там відбувається», – пригадує

Олександр. Однак після цієї трагедії його роботи стали документами. Родичі побачили останні фотографії загиблих чи тих, хто опинився в полоні.

Олександр якось поділився своїм враженням: спостерігається цікавий алгоритм: отримавши удар, наші люди відповідають ще більшою чисельністю. Коли склад батальйону «Донбас» був практично розбитий на виході з Іловайська, він з часом збільшився удвічі і ще більше людей значилося у списку очікування. «Тобто, те, що тебе може розірвати танковим снарядом, людей не зупиняло».

Далі Олександр розмірковує: «Ми зараз живемо

на розломі історії... Поряд з нами справжній ворог, він нарешті виглядає так, як виглядав усю свою історію, і воює точнісінько так, як завжди воював – не рахуючи своїх, не жаліючи чужих. Люди для цієї імперії – просто сміття. І поки з ними весь інший світ буде цяцкати, нам доведеться воювати.

По правді, дивують роздуми в душі «навіщо людям гинути за Донбас, який не хоче бути Україною». При чому тут Донбас? Це просто місце, де росіяни легше змогли зайти. Вони будуть іти, доки їх не зупинять. Ця війна вже давно перетворилася на таку, що навіть міжнародні агентства посилають різних фотографів знімати по різні боки – безпечніше не перетинати зайвий раз лінію фронту.

Очевидно, що в такі поїздки краще не лізти самому. Повинен бути хоча б один надійний товариш, який займається тим же. Коли мене поранило, першу допомогу надав Максим Дондюк, а потім уже медики. До речі, пізніше, прощаючись зі мною у дніпропетровській лікарні, він сказав: «Тепер я до кінця життя ненавидітиму салют – бабахнув поряд феєрверк, а мені здавати-

меться, що «Град».

...Зараз фактично воює народ: армія, добровольці, Нацгвардія, структури безпеки, волонтерський рух, сім'ї тих, хто б'ється, і всі, хто знаходить можливість допомогти передовій, госпіталям і пораненим. А якщо так, у всіх цих людей є право знати: що, де і як відбувається. Право не залишити невідомими героїв і негідників. Адже для документів історії важливо знімати все, що відбувається...»

Інф. «З.С.» та за матеріалами мас-медіа

